

NAGY GÁSPÁR (1949–2007)

ADVENT ELŐTT

*Mit borít rám a szél,
miféle november-irhát?
Fagynék nélküle inkább;
húson, szemem kockázzon tél.*

*Jöjjön a fagy, melegítsen!
Maradék hiteket menekítsen,
s a szép fejünkkel játszadozót
kerítse, hordja be a hó!*

*Számlalom össze a holtakat,
„ha a szükség kínja nagy”
Kanizsai Dorottya jön felém*

*de minden temetés elmarad
a fájdalom bennem fogva van,
készül advent előtti születés.*

EGYÜTT

EGYÜTT 2023 / 4

Együtt

IRODALOM | MŰVÉSZET
HUMÁN TUDOMÁNYOK | KULTÚRA

XXI. évfolyam | 2023 | 4

FINTA ÉVA, MARCSÁK GERGELY, NAGY GÁSPÁR, PÓSA ZOLTÁN,
SZ. KÁRPÁTHY KATA versei, GERZSENYI GABRIELLA, HORVÁTH LÁSZLÓ IMRE,
MEGYERI EDIT TÜNDE, SHREK TÍMEA prózája,
BRAUN LÁSZLÓ, CSONTOS MÁRTA recenziója,
DUPKA GYÖRGY, KOVÁCS SÁNDOR, SZABÓ ESZTER IDA tanulmánya

EGYÜTT

A MAGYAR ÍRÓSZÖVETSÉG
KÁRPÁTALJAI ÍRÓCSOPORTJÁNAK
FOLYÓIRATA

EGYÜTT 2023/4

A Magyar Írószövetség Kárpátaljai Írócsoportjának folyóirata, az 1965–1967 között Ungváron megjelent szamizdat jogutódja, újraindult 2002-ben

Felelős kiadó és lapigazgató: *Dupka György*

Szerkeszti a szerkesztőbizottság:

Elnök: *Vári Fábián László* (szépirodalom)

Szerkesztők:

Marcásák Gergely (olvasószerkesztő)

Csordás László (kritika)

Zubánics László (tanulmány)

Dupka György (kultúra)

Fábián Zoltán (tipográfia)

Védnökök:

S. Benedek András alapító-főszerkesztő (1966–1967),

Nagy Zoltán Mihály alapító-főszerkesztő (2002–2008)

Tanácsadók:

Botlik József, Finta Éva, Füzesi Magda

**Petőfi
Kulturális
Ügynökség**

Nemzeti
Kulturális
Alap

Megjelenik kéthavonta a Bethlen Gábor Alap,
a Petőfi Kulturális Ügynökség, a Nemzeti Kulturális Alap,
valamint a Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közössége
és a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet támogatásával.

A szerkesztőség címe:

Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet, Európa–Magyar Ház
90202 Beregszász, Széchenyi u. 59B. Telefon/fax: +380-3141-42815
e-mail: kmmintezet@gmail.com, egyutt.lap@gmail.com

Az Együtt irodalom-művészet-humán tudományok-kultúra számai
elektronikus változatban is olvashatóak az OSZK EPA archívumában:
<http://epa.oszk.hu/00500/00595> és a KMMI honlapján: kmmi.org.ua

Szerkesztőségi fogadóórák: szerda: 13⁰⁰–16⁰⁰

A kiadó címe: Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közössége
88000 Ungvár, Posztolaki tér 5A. Telefon/fax: +380-312-643737

e-mail: dupkagyorgy@gmail.com

Közreműködők: *Fuchs Andrea, Szemere Judit*

Készült: RIK-U Kft.-ben

Lapengedély száma: 3T №682/274P

A folyóiraton nyereség nem képződik.

TARTALOM

MARCSÁK GERGELY: Ketten egy öreg házban; Ároklét (versek)	4
FINTA ÉVA: Bingeni Hildegard dicsérete; Tengerpart (versek)	6
HORVÁTH LÁSZLÓ IMRE: Rosseb (regény, részlet)	8
SZ. KÁRPÁTHY KATA: Ideút; Ritmusok (versek)	21
MEGYERI EDIT TÜNDE: Valami régi, valami új (novella)	30
SHREK TÍMEA: Áramszünet (napló)	32
PÓSA ZOLTÁN: Tedeum Barna Mártának (vers)	35
GERZSENYI GABRIELLA: Amikor kicsi voltam... (novella)	40
CSONTOS MÁRTA: Tévedések végjátéka az univerzum kalandparkjában (recenzió)	44
BRAUN LÁSZLÓ: A mi vértanúnk. A Bródy-monográfiáról (recenzió)	48
SZABÓ ESZTER IDA: „... élni rádiózás nélkül” – Horváth Anna (1924–2005) beregszászi művész életútja (5. rész)	52
KOVÁCS SÁNDOR: Egy falu a trianoni béklyóban (honismereti tanulmány)	69
DUPKA GYÖRGY: „Én Istenem, a keresztet vállainkról vedd le!” Tragikus sorsú kárpátaljai GULAG-elítéltek, mártírok panteonja (adattára), 1944–1970, X. rész	83
DUPKA GYÖRGY: Kárpátaljai kultúrkrónika, új könyvek	94

MARCSÁK GERGELY

KETTEN EGY
ÖREG HÁZBAN

*Dudva fúrja át az egykori járdát,
csúcsa a lyukacsos ereszig ér fel.
Hatvan közös évet komposztáló porta
mutatja meg, hogy a sorsunk mit érlel,
s hogy a fedetlen kútmélyben tükrözött
arcunk sem más, mint csalángyökér ágya.
Kitartástól függ, hogy zsírszövettel,
vagy izomrostokkal táplált szerves trágya.*

*A verandán sűrű penészszag virágzik,
saját pincéjébe dől, omlik a konyha.
Álnok, részvételen bűvész az elmúlás,
és minden lakatlan ház a porondja.
A megsüllyedt plafon mintha hátunk nyomná,
annyira nehéz itt bent a létezés.
Fény kellene, meg némi friss levegő,
és kegyelem, de az máskor is kevés.*

*Félve nyitjuk ki a nagy diófa szekrényt,
hisz egy riadt patkány veszélyessé válhat,
de nem látunk mást, csak vállfára aggatott
dohos, kiszolgált, molyrágta ruhákat.
Ám az alsó fiók mélyén egy fénykép,
alatta pedig két sportérem pihen,
s mire a fotóval az ablakhoz érek,
felismerem magam a riadt férfiben.*

*Mert ő én vagyok, s az évek falán túlról
most hallom csak egyre dörömbölni őt,
és átkozni a hatalmas börtönét
kezdettől köröttünk ácsoló időt.
Jobb, ha nem kérdezem, minek mi értelme,
mert ez az üvöltés lehetséges válasz.
A sors számolgatja mellünkön a plecsnit,
és egy szekrényfiók számára beáraz.*

ÁROKLÉT

*Hullámszó emlékek metszéspontjain
vízről álmodik a száraz tómeder.
Riadván dohogja, mily paradox kín,
hogy az üresség is zsibbasztó teher.*

*A nádas az apadó tó után eredt,
rendre hátrahagyva buja önmagát,
s már elborítja a szikkadó teret,
a Dédáig futó széles szemhatárt.*

*Mi itt élünk az egykor volt partokon,
s a táj kudarcát éljük folyton újra.
A teremtésben mindig minden rokon,
a sorsokat is ikerlárva fúrja.*

*De nem hiszem, hogy létezésünk meddő,
végromlás volna a ránk osztott szerep,
hisz ároklétünkről tud a teremtő,
s hozzá nem mindig a csúcs van közelebb.*

FINTA ÉVA

BINGENI HILDEGARD DICSÉRETE

(Máté Máriának)

*Ül felhőtrónusán és ír
Bingeni szent Hildegárd.
Égiekről és gyógyításról
születnek szekvenciák.
Germánia prófétanője
látnoki szavakat
igéz versekbe és dalokba
az angyalos felhők alatt.
A „Rajnai Szibilla” szót kér:
a hitről elmélkedik.
Erkölcstant ír s a természetről,
meggyógyít valakit,
a teremtés és megváltás művét
veti papírra majd,
a kozmológia neki nem titok:
látomása a fénybe tart
minden varázslatot.
Drámát ír, megfeddi a királyt -
Rőtszakállú Frigvest –
kolostorokat alapít!
Komponál éneket.
Bingeni Hildegard ragyog,
éberen álmodik.
Zengnek belőle fénylő igék,
Bingeni szent Hildegárd nevét
templom- s kolostorkupolák
visszaverik.*

TENGERPART

*A tenger szétfeszíti az eget
a partra roskadnak habzó vizek
a köveken sirályok törnek át
totyognak ringanak fehéren
vitorláznak dingik jollék gyanánt.*

*Két játékos sirály hullámszik el
a sziklapart s az éber ég között
a horizonton tengervíz fröcsög
mint részeg matróz köpködi szavát.*

*Sikítva hullanak a víz fölé
s a lendület már légbe kapja őket
ahogy halásszák a zúgó vizet
tömegben rajzik sok madársziget.*

*A partokat ők fűzik át a vízzel
a vízpermetben ringva – hullva szállnak
apad-dagad szárnyuktól a fehérség
rikoltanak s beköltözik a tájat.*

HORVÁTH LÁSZLÓ IMRE

ROSSEB

REGÉNY (RÉSZLET)

MÁSODIK RÉSZ

(FELVONULÁS A DON-HOZ)

NEGYEDIK FEJEZET

KAPOSVÁR – GALÁNTA – ZSOLNA – JABLONKA – KATOWICE –
BRESZT-LITOVSK – PRIPJATY

I.

Kis János 1942. májusában vonult be őrmesterként a 10. könnyű hadosztály 10. tüzérezredéhez.

Otthon az utolsó vasárnapi ebéd már más hangulatban telt. A két fiú zavartan vette tudomásul, hogy ő is részt vesz a hadjáraton. Több mint húsz évvel öregebben is erősebb volt, mint ők, a betegségek elkerülték, és másnak sem élt, csak a munkának. Abban viszont nem örölte fel magát, mindig dolgozott, de annyit, amennyit ő maga akart. Általában a sajátját végezte, saját földjén, saját szőlőjében, saját pincéjében. Maga osztotta be, mindent idejében, de sosem hajszolva magát. Ha másnak tette, szívességből tette, és ott sem ugráltatták. Anélkül is jó ütemben és sokat végzett mindenhol, ahol megfordult. Három disznót is feldolgoztak a vezetésével hajnaltól késő délutánig, akkorra már a hurka is megfőtt, forró tepertőt is lehetett kóstolni, az asszonyok már a torra terítettek, a férfiak meg békében cigarettáztak és poharaztak. Kis János mindig katona volt, nem parancsolgatott, mégis ő vezette a munkát mindenütt, türelemmel, ritmusban, sosem idegeskedve. Jóllehet négy évet várakozott földhöz lapulva tűzérsgéi tűzben, később anélkül sem sietett sehová. Zoli és Soós Zoltán örültek, hogy ott lesz velük Oroszországban, az elképzelhetetlen jóval elképzelhetőbb lett.

Május végén már a laktanyában élt. Néhány régi katonával találkozott, de a sereg nagy része húszéves gyerekekből állt. Az indulás előtt a város annyira megtelt katonákkal, hogy sokat iskolaépületekben szállásolták el, osztálytermekben aludtak, tábori ágyakon.

Május huszonnyolcadikán ünnepélyes esküt tettek a Hősök temploma előtt. Itt épült a 44-es bakák emlékhelye, fehér falain nevek felírva ezrével. Kis János

látta a friss legénység tekintetén, mind azon morfondírozik, vajon az én nevem is odakerül ezek mellé? Mintha közük lenne hozzá, vagy dicsőség lenne. Ő maga ismerte a nevek, az ugyanilyen katonák a történetét. Felpuffadt testükkel rothadtak napokig szögesdrótra aggatva, ahogy a bomba érte, vagy ahova a robbanás hajította őket, vagy megfagytak, vagy kolerától okádták és üritették ki összes zsigereiket. Sokszor ásta a gödröt a front gödörvárosában, hordta bele őket. Különben most ő is kapott két új fémlapot a nevével és a számával, ahogy mindenki, de ugyanilyen lapokat tépkedtek le akkoriban azokról is.

Az első napon az irodában Magda Pált nem látta. Papírokat írt alá, őrmesteri rangjában emelt zsold járt, családjának juttatások, kedvezmények. A raktárból átvett mindent, amit adtak. Bakancsot sokáig válogatott, zoknit, fehérműt otthonról hozott magának. Zsákjában téli kapca és meleg alsónemű is volt, kesztyű, sapka is. Veterán őrmesterek málháját nem borogatta ki senki. De nem is mutogatta senkinek, nem akarta megijeszteni a legényeit, vagy, hogy bolondnak nézzék. A két fiúval viszont szintén csomagoltatott téli ruhát.

Minden ágyúüteg mellé egy-egy raj puskást különítettek ki. Mindegyik raj kapott golyószórót is. Jó minőségű német puskaik voltak, pisztolyokat is lehetett igényelni, azonkívül gránátot, gázálcot. Még két hétig gyakorlatoztak. Főleg az ágyúkkal, amiket kísértek. Olykor a puskás ezreddel, a 6-os Nagy Lajos lövészekkel alakiztak és lövöldöztek együtt. Az újak nem lőttek se jobban, se rosszabbul. Megteszik majd. Úgysem az számít, gondolta Kis János. Majd odakint dől el. Mi sem tudtuk a Cserenha előtt, mire vagyunk képesek. Közben más ezred egyszerűen megadta magát.

Az egész hadosztály Rosseb-bakának tartotta magát, az azért bosszantotta. A páncéltörők és a tüzekek is ordibálták a „Csak előre, Rosseb!” kiáltást sörözesek közben, és verték az asztalt a korsókkal. Azonkívül Nagy-Magyarország feltámadásáról énekeltek. Kis János csendben nézte őket. Mit szóljon erre? Álomország volt az, sose létezett. Ha volt, az osztrák császáré volt. Német vezényszóra mentek az előző háborúba, most is a német miatt megy a frontra a magyar. Megint az markolt sokat, nem bírja szusszal az orosz ellen. Akármilyen lesz, a német dönti el, mi a sorsunk. Azért csak énekeljenek. A nagy rosseb előtt legyen valami élvezetük.

II.

Június tizenkettedikén meneteltek a pályaudvarra. Előtte a tüzekek egész éjjel pakolták a szerelvényre az ágyúkat, vontató lovakat. Hat ló vagy negyven ember. Kis János is többször ment lóbeszerzésre a somogyi falvakba. Néhány

gazda a hadseregnek nevelt lovakat, de sok mástól nyomott áron vették az igavonó állatokat. Akadt, amelyik megsiratta a lovát. Ő pedig szégyellte magát.

Már két hete ment folyamatosan a kiszállítás, ennek ellenére aznap is tömeg búcsúztatta a katonákat. A tisztek másodosztályú kocsijánál, a legénység marhavagonjainál feleségek, lányok, nővérek, anyák álltak, sokan hangosan jajveszékelve. Visszajövünk, mondták a katonák. Alig néhánynak volt könnyes az arca, a többiek keményen tartották magukat. Kis János semmit se szólt. Azt gondolta, igazuk van, most látják utoljára ezeket, hadd bőgjenek csak. Aztán a vonat elindult.

Délre Dombóváron voltak, délután Székesfehérváron, estére Budapesten. A tüzérezred első és második osztálya ment a szerelvényükkel. Lassabban húztak, mint a gyalogos vonatok. Másnap átlépték a határt. Érsekújvárra, aztán Galántára értek.

Sokan itt nyírták le a hajukat. Szlovákiában már megtiltották, hogy elhagyják a szerelvény közvetlen közelét. A borbély kiállt a peronra egy székkal és a beretvájával, nyírta a fiúkat. Kis János már a laktanyában lenyiratkozott. Őt nem nézték meg a kaposvári lányok, kevésbé adott a véleményükre. Soós Zoltán és Kovács Zoli a szerelvényen utazott, egyik az egyes, másik a hármas ütegnél volt tüzér. Kis János a hármas üteg fedezetét szolgáltatta. Minden emberének parancsba adta, kopaszok legyenek, mire tovább indulnak. Az oroszoknak nem kell udvarolni, a tetvek viszont hamarabb jönnek, mint hinnék. Így aztán nagy nevetések közt kopasz sereg ment tovább.

A Vág folyó völgyében, várak és várromok, hegyek között haladt a vonat, romantikus tájon. Másnap reggel Zsolnán pihentek. A pályaudvar parancsnoka magyar volt, elbeszélgetett a katonákkal. Egész héten mentek át a magyar vonatok. Nemsokára a régi lengyelben lesznek, a német protektorátus területén. A pénzüket nem fogják elfogadni másutt, csak német területen. Az a zsoldosmárka, nem a német márka, amit kaptak. Jobb lesz, ha hazakülditek a pénzt. Otthon be lehet váltani pengőre, megengedi az állam. Legalább a családokat tud belőle venni valamit.

Zsolnán megreggeliztek, megittatták a lovakat, a szerelvényt is feltöltötték szénnel és vízzel, aztán újra nekilódult.

Ezt vették el tőlünk, ez itt magyar föld, mondogatták egyesek. Mások, hogy ezek itt szlovák falvak, már nem a felvidék. A Jablonkai hágón kapaszkodtak át Sziléziába, végül ez volt a történelmi Magyarország határa is. A hágón lépésben haladt a vonat, rongyos lengyel gyerekek kísérték kiáltozva, „adjál magyar kicsi kenyér” – a katonák dobáltak le nekik.

Átérték Lengyelországba, a Német Kormányzóság területére. Előbb gazdag iparvidéken mentek át, Oderberg és Katowice területén. Trappau, Treshen városok füstölő gyárkémenyei és kohói maradtak mögöttük, látványosan zajlott a haditermelés a leigázott területen. Egyszer marhavagonokból álló, birodalmi jelzéssel ellátott szerelvény ment el mellettük, a kocsik láncokkal lezárva. Zsidóvonat, mondta valaki. A többi hallgatott.

Éjjel kiérték a síkra, az egykori Lengyelország szegényebb vidékeire, homokos talajú, kiégett pusztaságra. A kocsik mellett megint ágrólszakadt gyerekek csoportja szaladt, „Kenyér, magyar, kleba”, kiabálták, kinyújtott kézzel könyörögve. A katonák megint dobáltak nekik valamennyit.

Reggelre érték el Breszt-Litovszk állomását. Ott vesztegeltek egész délelőtt. A mozdonyt feltöltötték vízzel és szénnel, ők ellátmányt kaptak. Német személyzet osztotta a hadiadagokat. Egyedül a kenyér volt magyar, egész honvédségi sütőde települt ki, miskolciak sütötték az áthaladó magyar katonáknak a kenyeret.

A vonatot itt sem hagyhatták el.

Előbb sebesültekkel megrakott német katonai vonat állt melléjük. Fél óra múlva indult tovább, addig a magyar katonák, főleg az újak megnézhatték, mi vár rájuk. Felkötött karú, bepólyált fejű wehrmachtosok véres, mocskos egyenruhában a peronon cigarettáztak, vöröskeresztes pályaudvari személyzet hordta ki az úton addig meghaltakat a vagonokból. Orvos járt körbe, ételt is osztottak, de nagyon gyorsan indultak tovább. Aztán másik német katonai szerelvény jött, újabb marhavagonok lelakatolt kocsikkal. Ablakaikból egyenruhás kezek nyúltak ki. Hadifogolyvonat. Ez is majd egy órát állt a magyarok mellett. Az oroszok végig kiáltoztak „Voda, voda!”, a hőségben vízért könyörögtek. De senki nem hozott nekik vizet. Aztán elment ez a szerelvény is.

Később a délelőtti folyamán a közeli koncentrációs tábor foglyainak nagyobb csoportja érkezett lapátokkal, vödörrel. Csupa soványra fogyott nő, csíkos rabruhában, német SS-katonák őrizete alatt. Az állomás talaja tele volt ürülékkel, a katonavonatokon nem akadt vécé, ha megállt a szerelvény, akkor lehetett üríteni. A katonák a vagonok környékén tették, annyi volt a parancs, ne a sínek közelébe, mert akkor a vonat nehezen indul a szartól. Így a szar egy-egy beálló vonat környékét vastagon elborította. Erre a közeli tábor lakóit küldték ki minden nap, takarítsanak a szerelvények után.

Tilos volt velük beszélni, rájuk nézni is. Pedig a németek vezetésével a veszteglő magyar katonavonat mellé is odajöttek. Alázatosan hajlongva, begyakorolt mozdulatokkal, kettes-hármas csoportokban szedték az ürülék-

ket vasvödrökbe. A honvédek többsége inkább felmenekült a vagonokba, ne kelljen látni ezt. Csak néhányan maradtak lent, azok csípőre tett kézzel, kihívóan cigarettáztak tovább, nézték a fogoly zsidó nőket. Kis János meg őket nézte. Úgyis válogatnia kell majd, kiket küld a biztos halálba.

Végre kora délután megindult a magyar vonat is. Tovább keletre, igen nyomott hangulatú legénységgel. Soós Zoltán elmesélte Kis Jánosnak, egy évvel azelőtt legelőször Breszt-Litovszkot támadta meg Hitler hadserege. Ez az erődváros volt a Szovjetunió határa. Innen tehát orosz területen jártak, számítani lehetett partizántámadásokra.

A vonat a Pripjaty-mocsarakban haladt. Vékony sín pár a hatalmas erdősegeken át. Szúnyogok felhői rohamozták a vagonokat. A katonák feszült készenlétben várták, aknára fut-e a szerelvény. Még a mozdonyvezetőkről is tudták, fel vannak fegyverezve a partizánok támadása ellen. Ideális terep hozzá, gondolta Kis János. Sok olyan kanyaron mentek túl, ahol ő maga kelepécét állított volna a szakaszával. De nem történt semmi. Talán mégis el volt túlozva a nagy riadalom? Az emberei féltek, az biztos. Hogyne féltek volna, ő is félt. Bár erre a kirándulásra nemigen maradt semmi vesztenivalója. Neki huszonöt évvel azelőtt kellett volna elterülnie holtan valahol, mikor annyi idős volt, mint ezek. Aztán gyorsan tovább lendült az ilyen gondolatain, régi hangok ismételték a fejében, aki gondolkodik, meghal. Neki pedig dolga, munkája volt. Zoltánék jól viselték magukat, sokszor ránéztek az ágyúkra is, amiket kezelni fognak, nem lett azoknak se baja az eddigi úton. A legénységen kezdett úrrá lenni a megtett távolság súlya, főleg a sűrű mocsaras erdők mélyén, csak nem akartak elfogyni. Két nap múlva aztán mégis végük szakadt.

Elérték a Dnyeper folyót. A vonat szükséghídon hajtott át, azután rögtön Rjesica állomásán voltak. Ott leszállították az egész legénységet a szerelvényről.

ÖTÖDIK FEJEZET

RJESICA – GOMEL – CSERNYIGOV – IVANOVSKOJE – OSZTROGORZSSZK
– DON FOLYÓ

I.

Az állomáson zsidó munkaszolgálatosok végezték a kipakolást. A tüzerek irányításával vesződték az ágyúkkal, kocsikkal, lovakkal, szállítmánnyal. A gyalogosok vagonjaihoz deszkákból álló rámpát toltak.

– Üdvözet a vitéz uraknak – mondták.

Ez a legtöbb katonát zavarba hozta. Kis János udvariasan visszaköszönt. Soós Zoltán intett egyiküknek, néhány szót beszélgettek is. A munkaszolgálat őrségének egyik keretlegénye a homlokát ráncolta, de ott állt Kis János is a veje mellett, így nem szólt semmit.

– Tibi – magyarázta nekik Soós, miután elköszöntek. – Kaposvárról ismerem, az órás fia, iskolatársam volt.

A légénység sorakozott, majd személyi felszerelésével menetben indult a kijelölt szállásra, egy elhagyott szovjet gyufagyárba.

Hatalmas vasbeton hodályban tábori ágyak százaai várták őket. Akinek nem volt sürgős dolga az ágyúkkal, a folyóhoz ment fürödni. Valamivel nagyobb volt, mint a Sió otthon. Néhány alföldi honvéd is akadt köztük, azok azt mondták, olyan, mint a Tisza a felső folyásnál.

Miután lefürödtek, Kis János kutatókörűtra ment. Zolival átvizsgálták a gyufagyárat. Elhagyott pincelejárókat, a gyár raktárait. Hátha mégse teljesen üritették ki. A lakosság a megszállás óta nem jöhetett be ide, aki meg itt aludt, átjáró katonaság, talán nem nézett körül rendesen. A háború első szabálya, mondta Kis János a két Zoltánnak, hogy mindig keresgélj. Amíg a többi vakarószik, tetvésszkeedik, te inkább nézz körül mindenhol. Ott lapul majd, amit később használni tudsz. Amit adnak, azzal nem mész semmire. Az megdöglenni elég.

Egérárgta fűrészpóros zsákok mögött nagy ládába csomagolt gyufakészletet találtak. Az óvóhely egyik sarkában a sok limlom, romlott, szárazra penészlett étel közt pedig egy zsákot, háromnegyedig telve sóval. A só avas volt, kövekké ragadott már össze. Később alig győzték morzsolni és szitálni. Minek csináljuk ezt, Jani bácsi, morgott a két Zoli, aludni kéne inkább. De Kis János csak noszogatta őket, csináljuk, hogy meglegyen. Végül lett egyharmad zsák tiszta sójuk. Elosztották háromfelé a gyufával együtt, onnantól vitték magukkal. Ahol jártak, az oroszoknak sehol nem akadt egyikből se. Kaptak érte csirkét, disznót, mindent, amit csak tudtak.

Rjesica város alaposan magán viselte a háború nyomait. Arra csellengő helyiek, akik beszéltek németül, szívesen körbevezették a pihenő katonákat. Kis János megsemlélte a város körüli harcokcsíárkot, amit még az oroszok ástak. A németeknek dolgozó, helyben toborzott rendőrség abba lőtte bele a környék zsidóit. Harmincezer embert.

– A németek hamarosan győzni fognak – mondták az idegenvezetők. – Az oroszoknak nincs már puskájuk se. Ezt mindenki tudja. Csak az első vonalban lévőeknek van, aztán amelyik mögöttük jön, azok az elesettekét

veszik fel. Mert nekik más nem jut. Az oroszok nem fogják tovább bírni a háborút. Itt is a németek fognak uralkodni.

A legénység örült a híreknek. Akkor hamarosan hazamehetünk.

– Tehát hagyják, hogy kiirtsák őket? Már az oroszok. – Ezt Gémesi László mondta be hátulról. Szakaszvezető volt, Zala Tibor őrmester mellett a másik, akiből Kis János kinézte, hogy akár harcolni is fog, ha arra kerül a sor. Továbbszolgáló volt mindkettő, harmincas éveikben jártak. Ahhoz fiatalok ugyan, hogy ott lehettek volna a nagy háborúban, de az új háború minden addigi felvonulásában részt vettek. Csak méregették egymást az öreg katonával, a puskás raj őrmesterével. Ha jön majd a menetelés, hogy bírja? Hiába járt meg sok frontot, mikor volt az már? Gémesi kérdésének volt értelme. Ki hagyná, hogy kiirtsák? Az oroszok már tudták, mi vár rájuk.

– Egyedül mi nem tudjuk – mondta Zala mosolyogva. A legénység elkomorult, többen Kis Jánosra néztek. Ez defetista beszéd, hadbíróság jár érte. Csinál-e valamit.

– Vége a városnézésnek – mondta.

Rjesicában két napot pihentek. Utána elindultak gyalogmenetben. A vasúti pálya eddig tartott, a partizánok szétrobbantották a következő szakaszokat. Hatszáz kilométerre volt a cél, a kiszemelt állások a Don folyó mellett. A menettel az ágyúkat is szállítani kellett, közben biztosítani a terepet a partizánok ellen.

Szívesen hagyták el a várost. Hatalmas volt a nyomor. Az utcákat kő helyett homokos talaj fedte, a házak gerendákból álltak szalmatetővel. Három téглаépület akadt, a kórház, a rendőrség és a laktanya. A lakosság éhezett. Úgy néztek ki, mint Somogyországban a vándor cigányok, csak az élet minden szikrája nélkül. A magyarok még sohasem láttak ilyen mély, reménytelen szegénységet.

A felvonulási területen, amerre csak meneteltek, harcok nyomai látszottak mindenütt.

Gomelig ötven kilométernyi kövezett úton mentek. Nagy gránitkockákból volt kirakva az út, köztük gyakran több centiméter szintkülönbség. Az ágyúkat hatlovas kocsikon vontatták, szétszedve ágyútalpra, csőre, egyéb alkatrészekre. Kis János szakasza az út szélén adott őrseget. Minden pillanatban számítottak a partizánok támadására. Az előttük járók egy hete aknára futottak. Kézzelek robbantotta fel egy partizán, aztán eltűnt az út melletti ingoványban, lehetetlen volt üldözni. A katonák öt civilt végeztek ki megtorlásul. Az út mentén végig aknák lehettek, elhagyni életveszélyes

volt. Háromszáz méterrel a menet előtt nagy gereblye szántotta a homokot. A műszakiak vért izzadva dolgoztak. Keresték az aknákat, a munkaszolgálatosok önkéntes segítségével. Lassan bitófák is feltűntek mindenfelé, azokra húzták fel a kivégzett partizánokat.

Gomel városa tűnt egyedül szép városnak egész Oroszországban. A cári időkben épült, két nagy kövezett tere is volt. Impozáns templomát istállónak rendezték be a bolsevikok a forradalom után. A falakat derékmagasságig gané borította. A magyar bakák elszörnyedtek ilyen szentségtörés láttán. A freskók emberalakjainak fejére, úgy látszott, a szovjet forradalmárok célba lőttek. A szentek szemét mindenütt régi golyónyomok borították.

Gomelban pihentek két napig, utána indultak tovább. Gomelből kifelé hat kilométerig remek aszfaltos műút vezetett. Sok köszönet nem volt benne, mert az egykori gyárvároson át vitt a jó út. Mindkét oldalán felrobbant, tönkrebombázott romok ásítottak feketén az elvonuló magyar katonákra. A pusztulás olyan mellbevágó volt, hogy még Kis János is azt érezte, most tért vissza a háborúba. Minden eddigi év halogatás és kitérő lehetett csak. A világvége visszavárta. Még úgy is elborzasztotta őket a táj látványa, hogy nem látszott holttest, de még kiégett hadianyag sem. Csak a romok, még azok is rendezetten, már eltakarították a zömét. Gigantikus gyártelepek alapjai, kéményeik összeomlott végtagjaival. Fél méter vastagságú acélgerendák drótkéfe sörtéiként össze-vissza hajolva, egy-egy futballpálya méretű csarnok maradványaiban.

Elhagyva a gyártemetőt csak agyag vagy homok borította döngölt utakat találtak. Estére értek Tyerjuhára. Fenyvesben éjjeleztek, a hadsereg már kialakított táborhelyén. Forrásnál, kellemes környezetben. A romváros után jólesett fenyők közt sátorozni. Nem is szívesen hagyták ott másnap reggel, de hét órakor rendben indult a menet tovább előre.

Délutánra értek a következő faluba, állítólag a környékén feküdt a partizánok fő fészke. Kis János szorosabb őrséget osztott az ágyúk mellé, ő maga vezette. De most se történt semmi. Letáboroztak, Soós Zoltán házi készítésű rádióján meghallgatták a híreket, amit Budapest sugárzott. Karády-dal, Kiss Manyi humoreszk hangzott, a katonák nevettek az orosz fenyvesben a vicces hangú díva sikamlós történeteinek. Ilyen az élet Pesten? Csupa kuplé, könnyű kaland. No csak térjünk vissza a kitüntetéseinkkel.

Másnap tovább mentek. Az éjszakát végigfagyoskodták a sátorban, örültek az indulásnak. Hideg eső esett. Az idő inkább az otthoni októberre hajazott, mint nyárra, pedig június közepe volt. Találtak egy jobb műutat. A tüzérek ütegei

felkapaszkodtak a hat méter széles betonszalagra. Két oldalán kilőtt páncélosok, páncélkocsik, összecsavarodott csövű, elpusztított lövegek heverték. Orosz katonák félig földbe temetett, bűzlő, rothadó hulláinak tömegével együtt.

Délutánra érték Repkibe. Másnap újabb harmincöt kilométert meneteltek. A nap kisütött, kellemesebb volt a haladás, ha fārasztó is. Egy nagy réten ebédelték. Breszt óta a németektől kapott kosztón éltek, már az első pillanattól undorodtak tőle. Minden konzerválva, ami nem, annak is édeskés-savanykás műúze, mint a hányadéknak. Még a marmelāde, a hitlerszalonna, ami máskülönben lekvār volna, az is kesernyēs. Margarin, olajos hal, hūskonzerv, ezernyi fēle levespor, egyenlően rossz ízű mind. Pótkāvē, tejkonzerv, ehetetlen fekete komiszkenyér. Amit aztān mégis megettek, farkasēhesen a menettől. A maradēkot is legyūrték, aki nem magától, az a tisztesek parancsāra. Odēbb van még az este és a megérkezés. Addig mivel megy a katona, benzint nem tölthettek belē, azzal amūgy is spórolni kellett. A rét körül őršégben eltelt a pihenő, aztān gyalogoltak tovābb. Estēre, már sötétben érték el Csernyigov városāt.

Ott elvonultak a hadosztályparancsnok, Tanító Béla ezredes elōtt. Tanító a neve, beszélték korābban egymās közt. Annak idején József főherceg elōtt vonultunk, mondta Kis János, mielőtt elértünk oda, ahol meg lehetett dögleni. Azért most is csak vonultak katonāsān. A tüzérek a lövegük mellett, három āgyūnként egy-egy raj puskās.

A város szélén volt a laktanya, ahol szállásoltak. Megint āgyakban alhatott a legénység. A laktanya udvarán és környékén állították le a sok kocsból álló szerelvényt. Kis János őrjáratokat osztott be éjszakāra, de nem történt incidens. Éjfél körül fekűdt le aludni, reggelig nem keltette senki.

Másnap pihenő. Megnézték a várost, de ebben se volt sok köszönet. Kis János a két Zolival ment, meg tucatnyi másik katonāval.

– Egyszer láttam egy fotót egy olasz városról – mondta Soós. – Vulkan tört ki mellette, a Vezűv. A láva elöntött mindent, csak a házak alapja maradt meg, az emberek hullāi a nagy hőségtől összezsugorodtak. Ahogy itt is.

Csernyigov akkora város volt, mint Győr. Minden épūlete földig rombolva. A romok között százával tallóztak a helyiek, akik túléltek a front átvonulāsāt. Csak ez a munka akadt, keresgēlni. A piacon azt árulták, amit találtak. Meg vadon nőtt sōskāt. A nyomor szinte felfoghatatlan volt, Kis Jānosék örültek, mikor másnap tovābb indulhattak.

Csernigov után új módszerrel védték a katonākat az aknāktól. A munkaszolgálatosok mentek az út két oldalán és elől, legelöl pedig helybeliek szekérrel. A muszosok dolgoztak akkor is, ha egy-egy āgyūs fogat beragadt. Kis János a

saját embereivel is besegített ilyenkor. Egy alkalommal valamelyik keretlegény korbáccsal ráütött egy munkaszolgálatosra. A muszosok addigra rossz bőrben voltak már, alig valami erőt képviseltek. Kis János odaintette a legényt magához.

– Látod azt a zsidót? – kérdezte tőle. – Akit az előbb megütöttél. Eztán ha egy haja szála meggömbül, keresztüllőlek.

A legény hápogott, a többiek mögé gyűltek, de nem kezdtek semmit az őrmesterrel és az embereivel.

Lesz ennek következménye még, öreg, csak annyit morgott a legény. Ugyan fiam, legyintett Kis János, menjél, aztán jelentsd. Ahhoz értesz, meg a fegyvertelen zsidó veréséhez. A legények elkullogtak.

Az ügyből semmi sem lett, több korbácsolást nem láttak az úton, legalábbis maguk körül. A muszosok így is megszenvedtek az ágyúkkal. Mind megszenvedtek, mire átvergődtek velük ezer kilométeren, végig a nagy folyamok között.

A lovakat helyi ukrán lovakra cserélték, azok kisebbek voltak, de szívosak, igénytelenek. Nyolcan vagy tízen húzták, amit magyar lóból hat elhúzott. De elhúzták. Sokszor rendben kaszált réteken mentek keresztül. A Dnyeperen túl megművelt földek álltak, az elpusztult városok között, vagy ahol nem zajlott csata, a gazdag fekete földet a németek művelni kezdték, amint betették rá a lábukat. A bálába rakott takarmányt, szénát a kocsisok rögtön a maguk szekerére hordták. Egészen, míg német katonai őrség nem érkezett. Egyelőre csak szóban tiltották a honvédeknek, azokat viszont nem válogatták. Ők a gazdák, a magyar csak vendég a háborújukban.

A magyar a legfontosabb, leghűbb szövetséges. Erről szólt a tábori újság minden hasábjá, a hírek hivatalos, harsogó kommentárjai a rádióban. Kis János nagyra becsülte a tábori újságot. Megparancsolta az embereinek, mindig gyűjtsék be, aztán vigyázzanak rá, mint az életükre.

– Aztán minek, Jani bácsi? – Taknyos kölykök voltak. – Háború van, nem papírgyűjtés az iskolában.

– Egyedül az újságpapír használ fagyás ellen, fiam. Más se jó ellene.

– Minek, ha ősszel leváltanak minket? Ezt mindenki tudja.

– Mit gondolsz, azért hoztak ide ágyústól ezer kilométer úton át, hogy néhány hónap után leváltsanak?

Végül ki gyűjtötte, ki nem. Ez ügyis meghal, gondolta Kis János. Izgága, álmodozó kölyök. Örült, hogy legalább nem valamelyik Zoli pofázott vissza, azok némán csináltak mindent, amit mondott. Nem szerette, ha vitatkoznak vele, különösen egyértelmű dolgokban. Sok tanító akadt a tisztek közt. Ő

nem lett volna jó tanító, tudta magáról. Nem volt türelme hozzá, hogy valamit többször elmondjon. Fiatal éveiben megszokta, a háborúban mire valamit másodjára mondanak, az ember már halott. Ahogy ezek is lesznek. Ő meg a két Zoli a saját csomagjukban a só meg gyufa mellett vitték a harmadolt köteg tábori újságot. Az ütegparancsnok nem firtatta, viszont megparancsolta az egész tűzérosztálynak, innentől mindenki félreteszi az újságot. Majd azt mondjuk, nevelési célból, mondta az őrmesternek. Ugyan ki fogja megkérdezni, mondta Kis János.

Másnap mentek leghosszabban, több mint negyven kilométert. Kulikova városban szállásoltak, itt érte utol őket először a tábori posta. A két Zoltán több levelet kapott, Kis János a bajsza alatt mosolygott az örömiükön. Neki is érkezett, három is, egy Edittől, száraz beszámoló, kettő a kisebbik lányától, Margitkától. Jerzyről írt neki. Csalogánynak nevezte a fiút a levelekben, ahogy előre megbeszélték. Ki tudja, mennyire veszélyes lengyellel tartani a kapcsolatot. Egyáltalán gondolni rá. A csalogány merre száll, mit csinál. De azért az apjára is sokat gondol, vigyázzon magára és a fiúkra. No hiszen, hümmögött Kis János, aztán csak összehajtogatta szépen a leveleket, eltette a zubbonya zsebébe.

Kulikova után sok napon át meneteltek. Első nap egy falu menti kolhozban éjjeleztek. A parasztokkal sóért csirkét cseréltek, vetőkrumplit találtak a kolhoz raktárában. Csirkepaprikást vacsoráztak, hagymás krumplival, magyarosan, úri módra. Másnap gyalogoltak tovább, negyvenöt kilométert. Nyezsín város mellett haladtak el, komor hangulatban, az út szélén hosszú sorban bitófák álltak. Rongyos partizánok vagy egyszerű civilek, táblával a nyakukban. Elhagyott téglagyárban éjjeleztek, aztán reggeltől újra tovább.

Ahogy felszedelőzködtek, és a menet megindult fogatolt lövegeivel, szakaszaival, észrevettek egy német filmes stábot, aki felvette őket. A fiatalok közül sokan integettek, feszesebben lépkedtek a szekerek mellett. A nap végén Komarovkába értek, egy gyümölcsösben táboroztak le. Még épphogy virradt, mikor Ghulov felé indultak tovább. Az eső hamarosan zuhogni kezdett, és kitartott egész nap. Újabb negyven kilométeres távon átvérgödvé értek Ghulov városába.

Kiürített laktanyában szállásoltak, egy fogolytábor szomszédságában. A laktanya környéke tele volt roncsokkal. Egy nap pihenőt kaptak. Kapcát mostak, ételt főztek, aludtak. Aztán indultak tovább. Megint zuhogó esőben mentek egész nap, ázott mezőkön át a nehéz fogatokkal.

Estére Krupec község mellett egy majorban szállásolták el őket. Éjjel távoli ágyúörgést hallottak. Ide már közel volt a front. Kis János huszonöt

éve nem hallotta ezt a hangot. Mintha hazaérne. Miközben úgy vágott át rajta az iszonyat, akár a hasmars. Amire itt azt mondták, ukránja van, mindegyik átesett rajta, a sereg keserű sőt adott rá. De erre nem lehetett mit adni. Kis János kiment és hallgatta a távoli dübögéseket. Síkságon voltak, keleten látszottak a tűzérési lövedékek felvillanó fényei is. Mintha ugyan virradni akarna, de nem tudna, csak pislákol. A háború zsarátnoka, ami sohasem aludt ki. Hát igazán visszajöttem, gondolta. Aztán aludni tért a sátorba, szüksége volt rá, vinni kell magát meg a többi holnap is.

Másnap Rilszk városába értek, egy kolostorban szállásolták el őket. A templomok itt viszonylag épen álltak, bár raktárnak használták őket, az egyikben miséztek is. Kisebb katonazenekar térzenét adott a városban.

Kis Jánost nem érdekelte a térzene, beszerző körútra indult. Hamar kiderült, a város másoknak is gyűjtőhelye. Nagy számban láttak szétlőtt, tönkretett páncélosokat, amiket a németek innen vittek tovább hátra, beolvasztani. Ők a maguk részéről tojást, krumplit, szalonnát szereztek.

Másnap a semmiből előbukkanva egy erdő közepén álló nagyhercegi nyári palotához értek. Az is lett a szállásuk.

Ivanovszkoje, Boronevszkij herceg kastélya. A vörösök nem tették tönkre, előbb idegszanatóriumot, aztán katonai akadémiát csináltak belőle. Most átjáróházként szolgált a menetelő csapatoknak. A tüérek pihenőt kaptak, élvezhették a két napon át tartó idillt. Tágas park, kerti tó, nyári színház, üvegfalú melegházak, mint valami regényben.

Soós Zoli teljesen megőrült a lelkesedéstől, elmesélte nekik a Háború és béke teljes történetét, amit ő kétszer is olvasott. Kis János nem mondott semmit, mosolyogva hallgatták. Kellett, hogy örüljenek olykor valaminek, és a fiú jól mesélt. Nem is sajnálta, hogy ez csavarta el a lánya fejét. Biztos annak is sokat mesélt. Tele van a feje történetekkel, amiket olvasott. Hercegek meg grófok, csaták és sebesülések, hősi haldoklások, bonyodalom és házasodás. Napóleon hadjárata, éppen ugyanitt, ahol most ők vannak. A franciák se jártak vele valami jól. Erről nem is szabadott volna beszélniük. Cigarettaztak a kertben, már esteledett, a vacsora bográcsban főtt. Ráláttak a tóra, a légénység a kimosott ruhákat szedte össze. Nem gondolták, hogy ilyesmi is lehet a háború, mint a képeslapokon. Kis Jánosnak Monopoli jutott eszébe, mesélt is róla egy keveset, a többiek hallgatták. Az ütegparancsnok vacsora után elköszönt, jót beszélgettünk, uraim, erről akkor többé szót se senkinek. A lovak a nyári színház nézőterén, a padokhoz kikötve aludtak, a légénység a színpadon, pokrócokba burkolózva.

Innen Lgovba indultak. Az úton kapta őket az első légitámadás. Az ezred elején, messzebb tőlük robbantak a bombák. Egy autót telibe találtak, két katona meghalt. Erdőben éjjeleztek, másnap közelebb értek, beljebb a harci zónába, miután este letáboroztak, újabb, éjszakai légitámadást vészeltek át.

A következő napon beértek Lgovba. A bombázástól több helyen égett a város. Táborverés után a puskásokat elvitték házkutatásra. Az erdő elleni légitámadáshoz a földről kellett jelezni a gépeknek, maguktól nem találtak volna oda. Kis János a szakaszával nyomorúságos viskókba tört be. Nem találtak semmit. Más állítólag több sikerrel járt.

Két nap pihenő után tovább indultak. Megérte menetelni, a következő állomáson, közeledve a vonalként kijelölt állásokhoz, végre megint magyar kosztot kapnak a német helyett. Gulyásleves, fehér kenyér, alma, szalonna. Majd három nap menetelés után Sztarij Oszkolba értek. Azután újabb menetelés. A lovak az emelkedőkön csak az emberek segítségével tudták felhúzni az ütegeket. Éjjelente haladtak, itt már fokozott repülőtevékenység zajlott, de nem német, hanem orosz.

Kurszk városa mellett haladtak el, szerencsére jócskán kikerülve. Négy napon át minden éjjel látták, ahogy bombázzák a várost. Előbb jelzőrakéták villantak, a partizánok megjelölték a célpontok helyét. Utána ejtőernyővel Sztálin-gyertyákat dobtak le. Arra jöttek rá a közönséges gyújtóbombák. Messzire hallatszott, ahogy egy-egy lőszer- vagy benzinraktár felrobbant. Legközelebb nyolc kilométerre mentek el Kurszktól. Kis János a szakaszával megállt a pihenőben egy magaslaton lévő kis réten, nézték a tűzijátékot.

Végül elérték Osztrogozsszk városát. Ez volt a somogyi tizedik könnyű hadosztály és a környékre települt minden honvédségi csapat központja. Romváros, ahol nemrég is súlyos harcok folytak. A megmaradt épületekben raktárakat rendeztek be, a többiek égnek meredő falcsonkjaikkal kísérteties látványt nyújtottak. Két nagyobb város közül ez volt az egyik, ami a teljes második magyar hadsereg háttértámogatását adta.

Hatvan kilométerre előtte kanyargott a folyó, ahová újabb három napig meneteltek. Július harmincadikán pillantották meg az ezüstös acél sávot a tájban. A Don.

SZ. KÁRPÁTHY KATA:

IDEÚT

Az ideút elég rázós volt,
 tavasszal a feleségemmel és egy barátunkkal jöttünk,
 a barátunk vezetett,
 most nem jött a feleségem
 és a barátunk se,
 így vonatoztam,
 hallgattam útközben, ahogy
 kattog a szerelvény,
 tim-ti-tim-ti-tim, tim-ti-tim-ti-tim,
 ugyanazt kattogta az országhatárig,
 addig olvastam,
 vettem egy könyvet
 Boschról,
 mostanában az ő művészetét tanulmányozom,
 és azt, hogy
 jobb-e így a festészete, hogy nincs benne megváltás, mint ha lenne,
 mert így valós,
 de úgy reményteli volna,
 és miért élünk, ha nem azért, hogy reméljünk?
 olvassgattam, a festmények replikáit tanulmányoztam,
 közben átszállás, nincs egyenes járat
 a légiriadók miatt, tudom meg egy ellenőrtől,
 a jómultkorában hat órát csúsztak,
 jegyvétel,
 felszállás,
 fészkelődés,
 két rendőr,
 mint két mérgezett egér,
 fel-le ugrálnak, néznek mindent,
 végre tíz perc késés után indulás,
 döcögés, kattogás, döcögés, kattogás,
 egy végtelenség ez a pár kilométer,
 megőrülnék, ha minden egyes nap itt kéne átjőnnöm,

*milyen banális,
köpésnyi távolság,
mégis fényévnyinek tűnik,
ráadásul itt vannak
a galaxis őrzői,
gumibottal, pisztollyal, pecséttel, megvető vigyorral,
elnyújtják a fényévet,
és szemétkednek feleslegesen,
végre beértünk az ellenőrzőpontra,
belenéztek a táskába,
hová megy, meddig lesz itt, tipikus kérdések mindkét fél részéről,
átengedtek a másik oldalra,
mintha egy másik dimenzióba csöppentem volna,
talán azért is haladunk ilyen lassan,
mert a dimenzióváltás se két perc,
első jele ennek, hogy
itt már lassult a szerelvény,
ti-tim, ti-tim, ti-tim,
ebből a ritmusból
milyen minimal technot lehetne komponálni,
olyat, ami most is ütne,
talán zenélnem kéne,
elvégre, régen volt egy bandám,
igaz, nem techno, hanem metál,
és dobos voltam,
olyan régen olvastam kottát,
hogy lehet, már el is felejtettem,
talán írnom kéne
erről a válságomról,
az ilyen nyomorpornót úgyis szeretik az emberek,
ha azt írnám le, hogy eddig szép és jó volt minden,
a kutyát se érdekelné,
de ha belső vívódásokról, szenvedésről írnék,
még ha ki is lenne a sztori színezve,
jobban menne,
tudja már a fene, mit kellene csinálni,
nemsokára beérünk a végállomásra,*

az eget néztem,
 eszembe juttatta a Balatont,
 a víz pont ilyen kék,
 oda járunk nyaralni a feleségemmel,
 ahol megismerkedtünk
 17 évesen,
 táborozni mentünk,
 napokig észre se vettük egymást,
 aztán a hét közepén megláttam,
 épp rágyújtott,
 tüzet kértem tőle,
 így kezdődött a beszélgetésünk,
 kettesben jártunk el fürödni,
 de ha társasággal is mentünk,
 végül ketten maradtunk,
 utolsó fürdőzésünkkor
 hínárt dobáltunk egymásra,
 olcsó strandlabda, mondta,
 aztán leültünk a vízben,
 észre sem vettem, hogy valamin ügyködik,
 egy ügyes mozdulattal
 a gatyámba tett egy nagy maroknyi hínárt,
 alig bírtam kiszedni a víz alatt,
 bosszúból felkaptam a hátamra és bevitettem a mély vízbe,
 visított, hogy meg fog fulladni, nem tud úszni,
 nem engedtem el,
 aztán megnyugodott,
 hozzámsimult,
 úgy úsztunk, aztán
 utolsó este
 együtt táncoltunk a diszkóban,
 majd hajnalban
 visszakísértem a faházhoz,
 megölelt,
 nem akart elengedni,
 elköszöntünk,
 megfordultam, elindultam,

nagyon halkan a nevemen szólított,
 megfordultam,
 a virágos szoknyája szélét birizgálta,
 megkérdezte, nem lenne-e kedvem bemenni vele a faházba egy kicsit,
 a szobatársai még buliznak, és egyedül van,
 már válaszolni akartam, amikor azt mondta,
 mindegy, nem mondtam semmit, jó éjt,
 de én megfogtam a kezét,
 éreztem, hogy igazul,
 bementünk,
 bekapcsoltam a kazettás walkmanemet, amit a nagybácsim hozott nekem,
 volt egy eredeti F. R. David kazettám,
 tíz szám volt rajta,
 az első a Words,
 közöttünk volt a fejhallgató,
 hallgattuk a zenét, néztük egymást,
 és megcsókoltam,
 így kezdődött a szerelmünk,
 reggel arra ébredtünk, hogy
 a tábori nevelő áll felettünk,
 én gyorsan magamra ráncigáltam a ruháimat és kirohantam,
 hazaküldtek volna, ha nem a hazautazós nap lett volna, de így mindegy volt,
 a táborhelyiség már nem olyan, mint régen,
 a közelben van egy panzió,
 olcsó, amolyan fapados,
 de mindig oda megyünk,
 hogy közel legyünk az emlékeinkhez,
 idén is voltunk,
 összevesztünk,
 ilyen nyaralásunk se volt még,
 nagyon nehéz időszakon vagyunk túl,
 kis híján elváltunk,
 utolsó pillanatban
 kidobtuk a papírokat
 és visszamondtuk az egész ügyet,
 megoldottuk,
 féltem, hogy elhagy,

megérdemeltem volna,
 a vonaton velem szemben egy fiatal lány ült,
 a kezében papírokkal,
 gondterhelt az arca,
 kendő fedte a fejét,
 csontsovány volt és
 kopasz, a fedett fő ellenére is látszott,
 nemsokára végállomás,
 összeszedtem a dolgaimat,
 a lány sóhajtozva szállt le,
 leugrottam, leszedtem a táskáimat,
 az állomás előtt taxisok álltak,
 az egyik Zsiguliba beültem,
 nagy nehezen megérttettem magamat a sofőrrel,
 elindultunk,
 a benzinszag mindent átítatott belül,
 nem értem, miért pont ebbe az autóba ültem bele,
 útközben rádiót hallgattunk,
 mosolyogtam, pont a Words ment,
 micsoda véletlenek,
 megfigyeltem, a ritmusa
 kicsit olyan volt, mint a vonat kattogása,
 nem kevés borraivalót adtam a taxisnak,
 segített a hotel bejáratáig elhozni a dolgaimat,
 a kezembe nyomott egy cetlit, rajta a telefonszáma,
 mutatta az ujjáival, hogy majd hívjam, ha fuvar kell,
 furcsa volt a feleségem nélkül,
 nem tudott eljönni,
 beteg az egyik fiúnk,
 pár percen belül becsekkoltam,
 és nem sokra rá a szobámban ültem,
 ugyanott, mint tavasszal.

RITMUSOK

*A fejemben még mindig a vonatkattogás zakatolt
(vagy a vonatzakatolás kattogott?),
arra jutottam, hogy az életem is egy bizonyos ritmust követ,
most nyár vége van,
utoljára tavasz végén voltam itt,
a Balatonra is minden egyes nyáron lemegyünk,
szinte ugyanazon a napon,
de kötelezően egy hétre,
ugyanoda,
a kapcsolatunk is ritmikus volt,
17 évesen összejöttünk,
a szüleink örültek,
annak kevésbé, hogy nagyon messze éltünk egymástól,
de ez is „megoldódott”,
ugyanarra az egyetemre mentünk,
csak más-más szakokra,
közös koli,
egy idő után közös szoba,
együtt jártunk
enni és aludni,
koncertekre és kocsamába,
hétvégente a szüleinkhez,
egyszer ide, egyszer oda
(mekkora botrány volt még anno, hogy egy szobában aludtunk!),
aztán
20 évesen már jegyben jártunk,
a szüleink örültek,
hogy komolyan gondoljuk,
de kicsit korainak gondolták,
először azt hitték, gyerek van a dologban
(visszagondolva ez vicces),
aztán megnyugodtak,
együtt éltünk,
terveztünk, dolgoztunk,*

aztán

*23 évesen megesküdtünk,
a szüleink örültek,
de sajnálták, hogy messze vagyunk,
abban a városban maradtunk, ahol tanultunk,
ott kaptunk munkát, és
dolgoztunk, dolgoztunk, dolgoztunk,
jött a
lakáshitel, első közös autó,
használt, német, velünk egyidős,
de örültünk neki,
megegyeztünk, hogy nem sietjük el a családtervezést,
úgy is lett,*

aztán

*32 évesen jött az első gyerek,
csodaszép fiú,
minden rendben volt,
olyan volt az egész,
mint egy rossz hollywoodi családi film,
gyanúsán szép és jó volt,
aztán jött*

*35 évesen a második,
ismét fiú,
itt már jöttek a problémák,
és még az anyóstanácsok is,
plusz anyám,
a nagy segítség végül
két hónap különélést hozott magával,
valahogy átvészeltük, és jött
38 évesen a harmadik,
egy angyali kislány,
későinek tartották egyesek,
szerintünk pont időben,
sőt, néha úgy érzem,
talán még 32 évesen is korai volt belevágnunk,
őket festettem,
a mozdulataikat,*

*a napi rutinjukat,
minden reggel és este
bevittem a vásznat melléjük,
és festettem,
előfordult, hogy belenyúltak,
nem javítottam ki,
csak ha nagyon kirívó volt a szín,
beépítettem a maszatolásukat a képvilágba,
évekig csináltam ezt,
sikeres kiállítások lettek belőle,
szóval, tulajdonképpen a három gyerekkel megjártunk egy hullámvasutat,
fent, lent, fent,
aztán most,
amikor a legkisebb iskolába ment,
a feleségemnek pedig egyre több ideje lett a fényképezésre,
(ki is használta ezt,
de) valami
megszakadt,
ismét lent voltunk,
ezért jött jól a Balaton kettesben,
segített visszaállítani a dolgokat,
most végre fent vagyunk, ismét,
remélem, maradunk is,
amikor lent vagyunk,
sohasem panaszkodunk,
nem ordítózunk egymással,
mi csendben gyötrődünk,
megszenvadjuk
és nem beszélünk,
aztán amikor túlcsordul,
leülünk és megbeszéljük,
de a csend a két ütem között,
na, az a legrosszabb,
de ki kell várni,
hamarabb kezdeni nem jó,
mert abból csak szitkozódás és elmérgesedés lesz,
túlhúzni se jó,*

*mert akkor meg beüt a regresszió,
 ismerem a feleségemet,
 tudom, mikor kell lépnem,
 egyenletesen hullámszik az életünk,
 nincs olyan, hogy csak fent vagy csak lent,
 kiszámítható így az élet,
 mégis izgalmas,
 de a festés,
 az most változott,
 jó ideje csak lent vagyok,
 lent, lent, lent,
 nincs téma,
 nincs motiváció,
 közben elkészültem,
 és leérkeztem a kiállításunkra,
 vannak új arcok,
 többen ismerősök,
 a múltkori kiállítók közül,
 kezet rázok néhányukkal,
 beszélgetünk, míg mindenki ide nem ér.*

MEGYERI EDIT TÜNDE

VALAMI RÉGI, VALAMI ÚJ

Szembenézett a nehéz diófaszekrénnel, a szobában sárgás félhomály uralkodott. „Ide sosem süt be a nap” – mondogatta a nagyanyja.

– *Rámépítkeztek*, nem is értem, hogy engedhették ezt meg. Nézd, mivé lett a szép szobám?! – kesergett időnként.

Nem volt erre mit válaszolni, mert a nagy négyszárnyas ablak előtt tényleg ott állt a fal; a két épület között résnyi hely, azon ólalkodott be olykor némi fény. Micsoda kilátás, akár a börtönben, gondolta.

A szekrényajtó nyikorgott, naftalinszag csapta meg az orrát. Bent glédában álltak a dolgok, élére hajtott kendők sokasága, vásznak feltekerve, hímzett terítők várták a végtelen időt. A szeme a fátyol dobozát kereste. Lent találta meg a szekrény aljában, nem erre emlékezett, talán valaki átrakta az évek során.

Valami régi, valami új és valami kék legyen a menyasszonyon, mondta az esküvőszervező. Valami réginek a nagyanyja fátyoldíszét választotta. Egyszer látta azon a sárguló fényképen, ami a kezébe került szintén ennek a régi bútordarabnak a gyomrából. A képen egy nagyszájú lány mosolygott, menyasszonynak öltöztetve, mellette korosabb férj bajusszal, egyenruhában.

– Kik ezek, nagymama? – kérdezte akkor.

– Én vagyok – felelte a nagyanyja.

– És ez pedig nagyapa? – csodálkozott.

– Dehogynagyapád. Az az első férjem, akihez hozzáadtak gyerekfejjel.

És jött a mese a legkisebb lányról, akinek udvarlót kellett találni a háború idején, mielőtt még minden fiatalember meghal vagy megnyomorodik.

– Vén volt hozzám, de mit volt mit tenni, hozzá kellett menni. Nem szerettem, mert én csak nagyapádat szerettem egész életemben, habár akkor még nem is ismertem. Sándor tíz évvel idősebb volt nálam, Isten nyugosztalja. Nem ellenkeztem, apám jobban tudta, hogy mi a jó nekünk. Látod, milyen gyönyörű a ruhám? Senkinek se volt ilyen szép a környéken, apácska nagyon szeretett, én voltam a kedvence, öregségére születtem neki. Azt akarta, hogy jó sorsom legyen, ne menjek hozzá egy buta paraszthoz, elvégre neki is hivatala volt, még ha falun, de akkor is. Sándor leventeoktató volt, fess ember, úgy ajánlották be a szüleimnek. A képen is a levente ruhában áll, az lett aztán a veszte.

Még hosszan hallgatta, hogy milyen az, ha az ember egy csitri, mikor a férje meg már betöltötte a harmincat, háborút megjárt tapasztalt ember. Öregember, ahogy a nagyanyja mondta. Még hogy öregember, az utóbbi években senki sem nősült harminc alatt; ott állnak a lányok pártában, várják, hogy valaki mégis elvegye őket. Szakadt pólós kisfiúk kontra leventeoktató.

A kor relatív. „Kicsit öregecske a menyasszony” – súgta a keresztanyja egy vendég fülébe. Akkor úgy tett, mintha nem hallaná, de fájt nagyon.

– Ne búsulj te azon, hogy fiatalabb ez a fiú, tovább tart az ereje – nevetett a nagyanyja sokatmondóan.

– De hát nagymama, öt év az nagyon sok idő.

– Lárifári, öt év. Nézz a tükörbe, vékony vagy, mint egy Vesta-szűz, senki meg nem mondaná, hogy több vagy húsznál. Jó a genetikád, még sokáig nem öregszel. Ha vesz, hát menj csak hozzá, az élet rövid, élvezd ki, amíg lehet.

De azért ő csak rágódott ezen a bolond szerelmen, ki hallott már ilyet, hozzá menni egy öt évvel fiatalabb férfihez, aztán majd egy életen át küzdhet a kilókkal, ráncokkal, ősz hajszálakkal és a sok-sok fiatal lánnyal, aki csak úgy frissen és üdén szembejön az utcán.

– Ugyan! Mit értem az öreg urammal? Megóvott tán valamitől? Két év házasság után elvitték az oroszok, ha nem jön nagyapád, soha meg nem tudom, mi a boldogság.

Boldogság. Öreg férj, fiatal férj, nincs rá recept.

Hagyta a gondolatait szertefoszlani, kinyitotta a dobozt, benne lapult a régi fátyol, rajta a kis fejdísz. Mellé rakta a fényképalbumot, szép színes kötet, tele jobbnál jobb esküvői fotókkal. Ennyi maradt, ezeket is elnyeli most a szekrény gyomra.

Kilépett a fényre, még hunyorgott kicsit, mielőtt becsukta a régi ház ajtaját. Nem lesz többé öregecske menyasszony, sem semmilyen más, gondolta.

SHREK TÍMEA

ÁRAMSZÜNET

Egész nyáron attól féltünk, hogy Oroszország télen elzárhatja a gázcsapot, de arra, ami végül történt, nem voltunk felkészülve. November elején, amikor már megérkeztek az első komolyabb talaj menti fagyok, egyszer csak minden előjel és figyelmeztetés nélkül elment az áram. Kezdetben bizakodóak voltunk, vártuk, hogy felkapcsolják, úgy hittük, csak az erős széllokések miatt hibásodott meg valahol egy vezeték, nemsokára kijavítják, de nem így lett. Árulkodó jel lehetett volna a térerő és mobilinternet hiánya, de azt akkor észre sem vettük.

Az első huszonhárom óra villanyáram nélkül emberpróbáló volt. A gáz-kazán áram híján nem működött, az idő telt, a ház falai és helyiségei pedig egyre hűltek. Lassan már csak a nappaliban volt tizenöt fok, jól felöltöztünk, a gyereket is több réteg ruhába bújtattuk. A férjem a boltban vett egy hosszabb bekötőcsövet, így a kiskonyhából kihúzhattuk a gáztűzhelyt. Begyűjtöttuk a sütőt és a gázrozsákat, így sikerült két szobában feltornázni a hőmérsékletet. A nappaliban, a szétnyitható sarokülön töltöttük az éjszakát, kislányunk egy hordozható gyerekágyban pihent mellettünk. Egész éjjel ébren voltam, mert attól féltem, hogy gázmérgezést kapunk.

Örültem, hogy a pánikból semmit sem fogott fel a gyerek. Neki tetszett, hogy gyertyafénynél táncolhat, mesét hallgat és árnyjátékozik.

Hajnalban sípolt egyet a mikró, ebből tudtam, hogy visszakapcsolták az áramot. Azonnal a kazánhoz mentem, és hatvanöt fokra állítottam, remélve, hogy gyorsan felmelegszik a ház. Két, vagy talán három órán át ment a fűtés, majd ismét lekapcsolták az áramot. Én munkában voltam, a férjem éppen érkezett a nagyobb edényekbe vizet gyűjteni, hogy legalább a mosdót használhassuk, ugyanis ebben a helyzetben a vízszivattyú sem működött.

A munkahelyen találgattuk, mi történhetett, teljes bizonytalanságban dolgoztuk le a napot, aztán mindenki hazafelé sietett, hátha van még otthon áram. Én a piacon gyertyákat vettem, már aznap duplájára nőtt az árak. Az eladók gyorsan akartak nagy pénzt keresni, kihasználták az emberek elesettségét. Körbejártam a várost akkumulátoros elemlámpákat keresve, be is szereztem néhányat. A gyertyák gyorsan elégnek, a lámpák viszont két áramszünet között legalább részben újratölthetők.

A következő napok tortúráit senkinek sem kívánom. Mosni nem tudtunk, mosakodni is csak lavór fölött, gáztűzhelyen melegített kútvízzel. A hűtő nem működött, a fagyasztónk teljesen leolvadt. Minden, amit nyáron beleraktunk, mehetett a kukába. A beépített teraszon sorakoztak az edények, ott elég hűvös volt ahhoz, hogy a főtt étel nem romoljon meg.

A nagyobb boltokban lassanként megjelentek a generátorok. Hangos zúgás árulkodott arról, hol tudunk vásárolni. Ezt látva mi is elkezdtünk gondolkodni azon, hogy be kellene szerezni valamit, ami legalább a fűtésrendszert el tudja indítani. A generátor viszont drága és hangos, ráadásul a napi öt-tíz liter benzint is meg kell venni, sokáig nem bírta volna a pénztárcánk.

Eszembe jutott, hogy a házunkban valamikor kályha állt – ezt még az előző tulajdonostól tudtam, és egy szögletes mélyedés is jelzi helyét a hálósoba falában, ahová mi beépített könyvespolcot szereltettünk. Már csak a befalazott kürtőt kellett volna megtalálni. Kopogtattuk a falat, de aki nem ért hozzá, nem tudja megmondani, hol lehet az üreg.

Ám nem volt elég csak a lyukat meglelni, tűzhely is kellett hozzá. Volt a padláson egy bontott cserépkályha, de sehol nem találtunk kályhást, aki megnézte és felépítette volna. Maradt a folytonégő kandalló ötlete, és szerencsére anyuéknál volt is egy használaton kívül. Ezután az egyik barátom és munkatársam talált egy ezermestert, aki vállalta, hogy beállítja a helyére, és a kürtőt is megtalálja. Egy kevés fa még volt az udvaron, a nyári kerti süttőgetéshez gyűjtöttük össze, de Gergő már azt is kitalálta, hogy a mellettünk lévő bokros-fás részt kiírtja, hogy legyen tüzelőnk.

Elhoztuk hát autóval a kandallót, megvásároltuk a hozzá való csöveket, és kezdődhetett is a munka. Kiszedtük a beépített könyvespolcot, majd a mester kopogtatta jobbról, kopogtatta balról, alulról és felülről is a falat, végül vérsni kezdett. A vályogot könnyű volt bontani, hamar meg is talált egy kormozólyukat. Ez már jó jel, mondta, és felment a padlásra, hogy megnézzé a kéményt. Odafent nem sokat látott, csak a téglaeíptményt, ami az azbesztcsővet körülvette. Aztán eszembe jutott, hogy a fal túloldalán, a konyhában korábban láttam egy szellőző-rácsot. Hogy megtaláljuk, leemeltük a konyhaszekrényt. A rács egy felfelé tartó kürtőt rejtett, aminek a lenti kormozólyukkal ugyan nem volt összeköttetése, mégis ígéretesnek tűnt. Befalazta hát a mester a konyhába nyíló rést, a túloldalt pedig megbontotta. Estére a kandalló a helyén volt. Habár a hálósoba fala úgy nézett ki, mint amit szétlőttek, de volt kályhánk. És aznap áram is, egész délután.

Megnyugvást adott a tény, hogy áll a sarokban egy fűtőtest, amiben bármikor tüzet rakhatunk, hogy ne fagyjunk meg. Ki is próbáltuk. Gergő

berakta a papírt és gerjesztőt, begyújtott a kályhába. A fa lángra kapott, de pillanatok alatt olyan füstfelhő kerekedett, hogy alig lehetett látni a szobában. Gyorsan ablakot nyitottam, és bezártuk a hálószoza ajtaját. Gergő a parázsló fadarabokat az ablakon át a hóba dobálta. Valami nem stimmel – állapítottuk meg mindketten. A konyhába mentem papírért, amikor észrevettem, hogy ott is füst gomolyog ki a falból. Pont ott, ahol a szellőzőt befalaztuk. Hiába, semmi sem lehet elsőre tökéletes. Ajtót nyitottam, keresztthuzatot csináltam, és a papírdarabbal kezemben a hálószobába mentem. Gergő kihúzta a kéménycsövet a falból, én székre álltam és a meggyújtott papírt a lyukba tettem. Nem volt huzat. Néztünk egymásra értetlenül, míg Julcsi a lábunk alatt szaladgált, és kérte, zárjuk be az ablakot, mert fázik.

Elkeseredtünk. Kályha volt, fa volt, csak éppen huzat nem, ami kivitte volna a füstöt. Aznap este megint a nappaliban aludtunk – a gáztűzhely melegénél.

PÓSA ZOLTÁN

TEDEUM BARNA MÁRTÁNAK

I.

*Istenem segíts át
félelmem küszöbén
hogy elérkezhessenek
a lét kapuihoz
Ne küldj rettegésben
erjedt veszélyeket
vörös fekélyeket
arcomra, rettegnek
az emberek úgy is
attól, akit minden
bénaságuk bénít.
A fölismerésnek
örömet már régen
ízlelték, ajkukon
elhalt érzékelő
bimbóik nagy része
és ami torzóik
gyógyuló sebeit
újra fölszakítja
csupán állatias
vinnyogásba hajszol.*

*A tyúk csak egy percre
röppen föl a légbe
talán épp a sástól
érezett félelmében*

*De miért vállaljam
a nagy ragadozó
szerepét éppen én
kiáltanám – viszont
álmot látok róla*

*amint karcsú pávát
lát a mezőn jární
közeliében száll le
várja, hogy csodálja
őt a büszke páva
de csak kacagása
éles rikoltása
kavarog a réten.
Téged magas röptöd
tett királyi sassá
előttem tipegve
kegyeim esengve
szürke tyúkocska vagy.
Megszakadt az álom
együgyű fonala
és mint minden reggel
kedvesem oldalán
ért el az ébredés
új föltámadása
mellette halálos
verítékbe mártó
álmom lebegéssé
foszlik. Szavaival
szelíden elnyomja
a durván is gyöngébb
hangokat, Istenem
ma is elküldesz hát
a kárhozottaknak
megváltást hirdetni.*

II.

*Istenem, föltárom
előtted szívemnek
rejtett panaszait
primitív világok
primitív halálát*

*láttattad meg velem
 vagy én láttattam meg
 magammal, lehet-e
 mondd, hogy magam vagyok
 a saját végzetem?
 Tagadd meg tőlem
 a látásnak kegyelmét
 kímélj a szégyentől
 hogy én tagadjam meg
 saját világomnak
 kísértő árnyait
 amelyeket mégis
 végtelen kegyelmed
 által égbe emelt
 árnyad vetít le ránk
 és ha kicsi is bár
 a legnagyobb abból
 amit észlelhetünk
 belőled Istenem.
 Ha hallod nevedet
 ahogy mindhiába
 pereg a nyelvemen
 mosolyogj elnézőn
 hiszen nem te vagy az
 kit szavam káromol
 csak szerény fogalom
 amely nem tartalmaz
 semmit vakítónak
 elképzelt lényedből
 bár a félelem az
 amely létrehozta
 hatványokra emelt
 lényemből a fegyvert
 a pusztító idő
 egységei ellen.
 E harc a létemből
 gyilkol meg értékes*

*perceket, s ha fogynak
egyre kevesebb az
esélyem a harcra.
Uram, ördögi kör
láncába fonva
él még az alkotó
is. Az életerőm
ha nem lel közeget
saját húsomba váj.
Te mosolyogsz, tőled
kaptam kegyelemként
a tüzet, amellyel
fölmelegítettem
a zord fagyhalálra
ítélt földet, ezzel
megmentettem, viszont
karom tövig égett.
Gyógyítsd be a sebet
amit tőled nyertem
kétes jutalomként.
A stigmák fájdalma
elviselhető bár
de a csúnya sebhely
elriasztja tőlünk
a gyöngye lelkeket
vagy ki italoddal
nedvesíti ajkát
elfelejti talán
az egyszerűbb földi
ízeket? De nem baj.
Érzékiség helyett
megadtad a gyilkos
ösztönök csordáját
legyőző szerelmet
Őt adtad meg nekem
vagy elnyertem tőled
örök jutalomként*

*Ő eljött felém és
így letem magamban
igéd letisztultan
csengő halk szavára
Istenem dicsőség
láncát fonja kezünk
mirtuszkoszorúdra.*

GERZSENYI GABRIELLA

AMIKOR KICSI VOLTAM

(15. RÉSZ)

KJIPTA ÉS TUKTÁJGYA

Amikor kicsi voltam, sokat jártam Mancsi mamával a temetőbe. A kellemest a hasznossal soha jobban nem lehetett volna összekötni, mint ezeknek a temetőjárásoknak az idején. Értve ezalatt, hogy nekem jutott a kellemes, míg dédnagymamának inkább a hasznos része. Mancsi mama hiába számított élemedett korúnak, hisz hetvenöt és nyolcvan közé kúszott éveinek száma, dolgos, mozgékony asszony volt. Gond és panasz nélkül sétált át lakhelyéről, a szovjet időben Kirovnak keresztelt Akácfa utcából az ugyanakkor Sevcsenkónak elnevezett Attila utcába, nálunk látogatást tenni.

Látogatást elsősorban olyankor szeretett tenni, amikor kedves veje, aki történetesen az én nagyapám volt, nem tartózkodott odahaza. Magam ugyan sosem voltam tanúja kettejük közti nézeteltérésnek, a családi legendák között öriztünk néhány mozzanatot, melyek a nem éppen szívbéli jó viszony fennállására engedtek következtetni. Ifjú házasságában nagyapa – így a fáma – nem áttalott az utcáról az ablakon át belépni a hitvesi hálószobába, elkerülendő az anyósával való találkozást, aki akkor még háziasszonyként adott nekik otthont. Nagyapa szép szál ember volt, a családi legendákkal pedig amúgy sem illik vitába szállni, így nem is igen jutott eszembe méricskélgni, vagy netán az öregtől bizonyítékot kérni, a magas ablakot valóban felérte-e. Ugyancsak nem fordult meg a fejemben Mancsi mamát kérdőre vonni, megtörtént-e valóban az eset, miszerint nagyapával egy alkalommal hajba kapva, nemtetszésének jeleként, belevetette magát a kerti virágágyásba.

Mancsi mama sokat időzött hosszú kertjében, habár itt a munka oroszlánrészét, különösen a szőlő gondozását, majd abból a bor elkészítését, nagyapa végezte. Mancsi mama inkább kedvtelésből látogatta a kertet, kissé hajlott hátán összekulcsolva kezeit végigbandukolt az egyik soron, visszatért a másikon, megszemlélte a termést, s ha a szomszéd Mariska néni is odakint tartózkodott éppen, elcsevegett vele a kerítés fölött.

A házban a kisebbik szobát lakta Manci mama, átengedve a nagyobbikat korán megözvegyült lányának, Rózsi nénémnek. Tükörsztalán apró szobrokat, csecsebecskéket őrzött, melyeket az óvodáskorú gyerekeknek is szabad volt kézbe venni. Ezért is szívesen időztem nála, hallgattam régi történeteit, birizgáltam kontyörgöző fésűit, csatjait. Kedvencem egy aprócska váza volt, mely alacsony és szűkös mivoltánál fogva egy-két rövidebb szárú virág befogadására volt csak alkalmas. Néha nárcisz, néha egy kicsike tulipán került bele, ám többnyire üresen álldogált, s olyankor lehetett nem csupán nézegetni, hanem tapogatni is a vázát díszítő figurákat: a karján kosarát cipelő Piroskát, és a fa mögül (a vázacska másik oldala felől) előugró s a kislányra rájlesztő farkast.

A virágok mind a kertből érkeztek, a kerekeskút melletti ágyásból. Nagyobb vázák Rózsi néném szobájában voltak, jelesebb alkalmakra azokba kerültek az udvari vaskapu mellől szedett színes hortenziák. Hiába volt nálunk a Sevcsenko utcai portán is egész sor hortenziabokor, a „szomszéd füje mindig zöldebb” elv nyomán úgy véltem: dédnagymamának feltétlenül szebbek, élénkebbek a hortenziái. Ezért kialakult az a szokásom, hogy a kapun óvodás testem teljes terjedelmével benyomakodva, köszönés helyett, illetlenül ezt a felszólítást szegeztem puszira ácsingózó Manci mamámnak: „Adjál virágot!” Ő engedelmeskedett a felszólításnak, mindjárt kerített metszőollót (a zsebében hordta talán), és megajándékozott két-három szál labdányi méretű virággal. Rózsa nem rajongott túlságosan a virágok levagdosásáért, sőt, általában semmiért, amit az öregasszony csinált. Szidás járt azért is, ha a dédunokáknak titokban (ami természetesen nem sokáig maradt titok) egyrubelest csempészett a zsebébe, vagy amiért az udvari vécében a falra szögezett naptárnak a sarkát piszkos kézzel fogta meg, amitől az szürke foltos lett.

Valamennyi dédmamás program közül a temetőjárás volt a kedvencem. Néha kerti szerszámokkal felszerelve vonultunk ki a halottak közé, Manci mama gondozta a sírokat, gyomlált, gereblyézett, kapálgatott hosszasan. Gyerekméretű kiskapával igyekeztem a magam módján segítségére lenni, valójában inkább ártottam lábatlankodásommal, mintsem használtam volna. Segítségemet mégsem utasította soha vissza, ugyanakkor nem is erőltette. Ha csak üldögelni, a sírok közt sétálgatni, csigát gyűjteni szottyant kedvem, az is tartalmas időtöltésnek számított. Maga a temető hatalmas fákkal, bokrokkal sűrűn benőtt kertnek látszott, takaros járdákkal, bájos kis lócákkal a sírok mellett. Azért idegenek sírjához nem szabadott leülnöm (még kevésbé idegenek sírjára rálépnem, azon átszaladnom), habár sajnos a legszebb dí-

szes sírok meg a legaranyosabb lócák éppen az idegenekéi voltak (újfent a „szomszéd füje...” elv alapján).

A csigák számára külön kis vödört hordtam magammal, a hazaúton pedig fontos feladatomban – egyben szórakozásomban – volt a vödörből szökni próbáló állatok visszatoloncolása. Egyszer a temetőből hazavitt csigáknak egész lakosztályt rendeztem be a kertben: a nagypapa segítségével egy faládát kibéleltem műanyag fóliával, abba maréknyi fűvet, virágszirmokat, ágacskákat szórtam, egy befőttesüveg fedelében pedig víz is került bele. Csakhogy hiába takartuk le szökésbiztosnak vélt sűrű dróthálós láda tetejét, reggelre a hálátlan jószágoknak lába kélt. (Ha ez a biológia törvényeivel túlságosan ellenkezik, úgy fogjuk rá, hogy nyomuk veszett.)

A temetőlátogatások állandó napirendi pontjaként szerepelt a keresztre feszített Krisztus lábánál való főhajtás, valamint az ahhoz közel eső angyalkaszobor előtti rövidke imádkozás. Az imára kulcsolt kezű, térdeplő angyalborostyánnal sűrűn benőtt sírt őrzött. Mögötte emelkedett egy kőből rakott épület, mint megtudtam: a kriptá. Kié volt, vagy egyáltalán mi is az a kriptá, nem firtattam. Elmerültem a nehézségekben, melyek a szó kimondását kísérték; csakis kjiptaként hagyta el a számat. Ráadásul még örvendeztem is, hogy ilyen jól sikerül megbirkóznom a mássalhangzók torlódásával, amely jelenséggel a tyúktrágya szóban ugyancsak meggyűlt a bajom. Abból bizony tuktájgja lett, hosszú időre.

Ismerősökkel is gyakran találkoztunk a temetőben, Mancsi mama a fél várossal jó viszonyt ápolt – legalábbis azzal a felével, amelyik a magyar katolikus temetőbe járt. Mindig meg kellett állni pár szóra: „Pá, Irmuskám, hogy vagy?”, „Megvagyok, köszönöm, hát te?”, „Hála Istennek, jól, na pá, drága!” Az ismerős nénik rendszerint megdicsértek, milyen szép nagyot nőttem. Azt is szokták volt mondani, hogy nagykis lány vagyok, amit fintorogva fogadtam, mert nemigen derült ki belőle, kislánynak vagy nagylánynak tart valójában az illető.

Legszebb a temető halottak napján volt. Mancsi mama már napokkal előbb kiment, mindent rendbe tett, hogy gyertyagyújtáskor a díszítéssel telhessen az idő. November 1-jén együtt érkeztünk mind, nagymamáék és anyámé is, mindenkinek jutott csomag. Dédnagymama nem pusztán bámulatosan fejben tartotta a halottakat, de szépen kiporciózta előre, kinek mennyi gyertya és virág jár. Az életkor, a rokonsági fok, az elhalálozás időpontja alapján állította fel a súlyozási rendszert. A kivilágítás befejeztével elmormoltunk pár kis fohászt a halottakért; szentmise e célra nem volt szokásban. Sötétedés után aztán hazulról sokáig szemléltük még gyönyörködve az ezernyi gyertyától pirosra színezett eget.

Manapság nem kedvemre való temetőbe járni. Halottaim, noha mind a hagyományosnak mondható koporsóban nyugszanak, szétszóródtak: ki itt, ki ott pihen, s többségükhöz éppenséggel határállomáson, katonai ellenőrző pontokon át vezet az út. Inkább idehaza gyűjtöm hát magam köré őket, a fényképek megtöltik a nappali alacsony asztalkáját. Mindenkinek jut virág, egyenlő arányban. A gyertyák narancsos fénybe vonják a szobát, csendes imádkozásom alatt hangtalanul égnek. A kertben összegyűjtött éticsigák pedig, melyek főként eső után bukkannak elő valószínűtlenül nagy számban, nem luxuslakosztályban kapnak újabb esélyt a boldogulásra, hanem francia recept alapján elkészítve előételként végzik. A gasztronómiában nincs távolság, sem határellenőrzés.

CSONTOS MÁRTA

TÉVEDÉSEK VÉGJÁTÉKA AZ UNIVERZUM KALANDPARKJÁBAN

A kárpátaljai Beregszász városában született történész és újságíró, Lengyel János 12. kötete, az *Egy nap Velencében*, az Ünnepi Könyvhéten került először az olvasók kezébe. Az előző évek novellaterméséből készült válogatás előszavában Bánki Éva úgy fogalmaz, hogy „reménytelenül sötét világba” vezetnek Lengyel János írásai. Olvasás közben – a szerző traumatapasztalatokkal nehezített életútjának ismeretében –, a történetépítéshez használt élményvilág megismerésével világossá válik, hogy Lengyel János, aki maga is külhoni magyarként indult otthont keresni a boldogulás reményében, létezése körülményeinek csapdájába esve elsősorban a kiszolgáltatottak, a megélhetésért és elfogadásért küzdők sorsát mutatja be.

A kényszerszámkivetettek, a folytonos nehézségekkel szembesülők sorsát tárja elénk; így találkozunk kisemberekkel, kárpátaljai írókkal, az önmegvalósítással, és az életben maradás megteremtésével küzdő, perifériára szorult szereplőkkel, akik érzékenyebben reagálnak a sötét dolgokra, mint azok, akik belül vannak a körön.

Tamási Áron tudta, hogy otthon kell éreznünk magunkat abban a világban, amelyben élünk, de mennyivel nehezebb ez mindazok számára, akik a kisebbségi sors útvesztőiben tapogatózva önnön identitásuk megőrzésén fáradoznak, hiszen életkörülményeik miatt nem könnyű magyarul beszélő ukrán vagy román állampolgárnak lenni.

Talán ez az állapot az oka annak, hogy a kötetbe rendezett írások a négy évtáj neve alatt vannak csoportosítva, hiszen a világ minden táján élnek emberek hasonló körülmények között, természetesen magyarok is. A szétszórt magyarság kálváriáját láttatja meg a szerző a *Rokonok* című írásában, ahol a meghívott rokonok felsorakoztatásával végig vonul a magyarok történetén. Ott van a csavaros elméjű székely góbé, a látogató Madjar Kazahsztánból, a Szittyá, a Hun és az Avar, „mert sok jó ember kisebbségben van, ha magyar”.

A történetépítés hívószavai végigvonulnak Lengyel János valamennyi novellájában: trauma, kiszolgáltatottság, mellőzöttség, az állandó úton-lét és a folyamatos keresés kálváriája, sok esetben a megérkezés lehetetlensége. A

szerző saját valóságtapasztalása úgy olvad be a novellákba, hogy érezzük, magából merít a legtöbbet, s teszi ezt olyan módon, hogy az olvasó is a történet részesének érezze magát. Elmélkedéseinek esszenciáját így tömöríti a kötetzáró írásban: „...a szöveg önálló életre kel, és számúzi a történetet, hogy később történelemmé váljon... Hazugságokkal teletűzdelt igaz történetek, vagy valóságon alapuló hazugságok?”

A *Szeretet mestere* és a *Papírok vére* körüljárja az író számára legfontosabbat, mesterre van szüksége, akivel összetartozik, s a tőle származó útmutatás alapján a megszerzett tudás birtokában maga is mesterré tud válni. A Mester már teljesítette küldetését, bár nem sikerült mindenkit tanítani, de az emberiség történelmének pillanatait felidézve, az emlékforgácsokból mindig kiragyg a lényeg; a Mester ott van minden ember szívében, hogy közvetítse a túlélés lehetőségét, melynek megvalósulásához egyetlen fegyver áll rendelkezésre: a szeretet.

A *Papírok vére* mélyen átvilágítja az író gondolatainak, vívódásainak minden szegmensét, és sötét jövőt fest akkor, ha az író olvasatlan írásainak hatalmas terhét hiába próbálja feljuttatni a „literátum csúcsaira”.

A folytonos önkontroll elengedhetetlenül szükséges az író számára, de nem mellőzhető a külső visszajelzés sem. Lengyel János valóság- és emberismerete hihetetlenül közel hozza azokat a dolgokat és jelenségeket, melyek leginkább foglalkoztatnak bennünket. A szerző mikrorealista ábrázolásmódját át- meg átszővi egészen sajátos, sokszor az abszurd határát súroló humora, ami lehetővé teszi, hogy a negatív jelenségek ne ejtsenek bennünket túlságosan rabul, képesek legyünk felülről szemlélni a dolgokat a tisztánlátás megőrzése érdekében, nem egyszer görbe tükröt tartva elénk, hogy fejlődjön bennünk az önismeretre való készség.

A *Hóvihar szenteste* című novellában egy mikroközösség konfliktusai a feltárás során globális szintre emelkednek, megnyílik a társadalomkritikai olvasat lehetősége. A feszültségekkel felturbózott történet alaptraumája a háromnapos munkára hurcolt elsőszülött fiú eltűnése, a szülők gyermekük elvesztése felett érzett fájdalma, melyet tovább fokoz az elveszett fiú visszatérése, aki a rettenetes hóvihar áldozataként teljesíti be sorsát. A holtnak hitt, sokszor elsíratott elsőszülött holttestét később megtalálják, csak azért, hogy végleg, visszavonhatatlanul beletörődjének elvesztésébe. A kegyes sors azonban közbelép, s kárpótlásul visszaadja a szülőknek a kómában fekvő másodszülöttet, aki testvére temetését követően visszatér az életbe.

Sajátos, abszurd humor jellemzi *A tehén története* és *A költő és az álköltő* című írásokat. Az önértékelés, a saját lehetőségek elfogadása, az ember önnön helyének megtalálása központi kérdés napjainkban, amikor az önkifejezés egyéni alkotásokban történő közszemlére helyezése során kiderül, országunk tele van el nem fogadott dilettánsokkal is a mellőzött tehetségek mellett. A művészeti alkotások, vagy annak hitt „tollforgatások” elárasztják a világhálót, így „az álköltő, aki költőnek hiszi magát, miközben azok őt nem, sokszor kerül perpatvarba a költőkkel, akik valóban azok, és nem csak hiszik” – summázza a szerző a tényt, s olvasás során Karinthy vagy Nagy Lajos sajátos humorának folytatóját látjuk a sorok között.

Lengyel János szuggesztív történetmondó, úgy tűnik, mesélő kedve és humora kifogyhatatlan, a dolgokhoz és jelenségekhez való viszonya ironikus-realisztikus, írásaiban mindig érezzük a személyes érintettséget. Friedrich Nietzsche azt állítja, a szerzőnek be kell fognia a száját, amikor a mű kinyitja, pedig valójában egyfajta szétválaszthatatlan szimbiózisiról van szó, ahogy Lengyel János Mitracsek-történeteiből ezt már nagyon jól tudjuk.

A válogatott novellák olvasásakor szinte minden esetben kiérezhető a történelmi attitűd, a történelmi változásoknak a szerző saját bőrén megtapasztalt keserű valósága. Ebből fakad az alkotói tudatosság, a kimondás és sejtetés dinamikája, a konkrét és delokalizált helyek keveredése, a konfrontációra helyezett hangsúly, vagy rezignált beletörődöttség.

A kimondás és sejtetés dinamikája jellemzi a kötet címadó novelláját, az *Egy nap Velencében* címűt. A nagy karneváli forgatagban felvillantja minden égtáj képviselőjét, hiányzik azonban az önfeledt szórakozás, az összetartozás öröme, amely a karneválozókat valaha feltöltötte, amikor az ünnep végeztével megmosdottak az Adriában, mely a megújulást jelentette számukra. Manapság, ebben a nagy világmegmozdulásban a rejtőzködő ember álarcai mögött már nem igazán lehet az igazi arcot megtalálni, s a történelmi viharok sodrában sokszor az igazi helyet meglegelni is lehetetlen. Az írás záró gondolatai is komorságot sugallnak, az „éhenkórász kárpátaljai írónak öltözött” alak megjelenítése a szerző saját élethelyzetét is megidézi.

Örökös eleven gondolkodás jellemzi Lengyel János írásait akkor, amikor a jelenlegi apokaliptikus körülmények között az elfogadott és évezredek óta őrzött emberi értékek megkérdőjeleződnek, és új, értelmetlen, abszurd ideológiák akarnak tért nyerni, aminek következtében fokozódnak a kapcsolat-rontások, a pusztító-megrontó gyűlöletbeszéd, ahogy a szerző is rezignáltan megfogalmazza: „egyirányú utcában rohanunk a végzetünk

felé... Az agyhalál kínzó szagától bűzlik EU-rópia... A belső nyomor pusztítása pedig sokkal veszélyesebb, mint a külső.”

Egy recenzió terjedelme nem tesz lehetővé alaposabb elemzést, de az említett néhány írás alapján is lépten-nyomon találkozunk Lengyel János bölcselkedő, aforisztikus tömörségű megállapításaival, melyek legtöbbször a kisebbségi léthelyzetből fakadó ellentmondásokra fókuszálnak. A szerző remek analízáló képessége, gördülékeny stílusa novelláit szépirodalmi rangra emeli.

BRAUN LÁSZLÓ

A MI VÉRTANÚNK. A BRÓDY-MONOGRÁFIÁRÓL

Botlik József történész, akit munkáiról már régóta ismerhetnek a kárpátaljai olvasók, ezúttal egy nem mindennapi ember, Bródy András életét mutatja be új könyvében. A politikus életútja és megpróbáltatásai hitelesen tanúskodnak e térség XX. századi eseményeiről, társadalmi és politikai változásairól, melyek a lakosságot sújtották. A szerző sokoldalú és alapos történelmi munkájában az egyéni sors mellett feltárul a vidék társadalmának múltja, és az itt élő közösségek törekvései.

Nem egyszerű feladat Kárpátalja történelméről írni, hiszen a XX. század viszontagságai, a kor politikai megosztottsága és a nemzetiségi viszonyokból származó különbségek nehézzé teszik a régió eseményeinek a megértését. Bizonyos események, személyek történelmi szerepe a tudományban és a közéletben máig kibeszéletlen, elemzésük ma is lelki sebeket téphet fel, ami a kutatókat komoly akadályok elé állítja. Botlik József munkássága során Kárpátalja múltjának több jelentős eseményét tárgyalva eddig is igyekezett tabukat dönteni, és e témák bemutatásával a helyi történelmi vizsgálatokat is sikerrel ösztönözte. Ennek jegyében született meg a Bródy Andrásról, az egykori ruszin miniszterelnök életéről szóló könyve is.

A szerző munkája során jelentős forrásanyagra, illetve – nem csak magyar nyelvű – szakirodalomra támaszkodott, több szempontból vizsgálta az eseményeket, és kiigazított egyes, korábban hitelesnek vélt állításokat. A mű főbb tételeinek, állításainak tárgyilagossága megkérdőjelezhetetlen.

A Bródy András gyermek- és ifjúkorát összefoglaló első fejezetben – mely időszakban Kárpátalja Csehszlovákiához került – a régió közigazgatási határainak, politikai hovatartozásának és nevének kialakulását is elemzi a szerző. Utóbbival kapcsolatban kiemeli, hogy a Kárpátalja megnevezés jobbra földrajzi fogalomként jelent meg, hiszen a keleti határokon túl rekedt magyarok az ország egységében, és nem egy autonóm jogokkal bíró régióban gondolkodtak.

A második fejezet Bródy András politikai pályafutásának felívelését elemzi, rávilágít a ruszinok politikai törekvéseire és megosztottságukra. Bródy az 1920-as évek közepén emelkedett a helyi politika élvonalába, elsősorban az Autonóm Földműves Szövetség soraiban képviselve a ruszin lakosság érde-

keit. Ugyanakkor magánéletének legszebb pillanatai is ehhez az időszakhoz kötődnek, mert megismerkedett későbbi feleségével, Nécs Mária Magdolnával (itt az özvegy, illetve közös gyermekük, ifj. Bródy András visszaemlékezései is fontos szerepet kapnak). A fejezet végén a területi változásokat sürgető és hősiesen küzdő Rongyos Gárda 1938-as tevékenységéről is szó esik.

A következőkben Bródy életének egy rövid, de emberpróbáló időszakát ismerhetjük meg, amely hazája számára is sok változást hozott. Amikor az összeomlás szélén álló csehszlovák állam Kárpátaljának autonómiát adott, a politikus – ahogyan akkor nevezték – a kárpátorosz ügyek minisztere lett. Az 1938 ősztől 1939 tavaszáig tartó időszak Bródy számára a magasságból a mélységbe vezetett, a miniszterelnöki bársonyszékből börtönrácsok mögé került. A fogságból írt levelek Bródy emberi tartását, családjához fűződő viszonyát tárják elénk.

Hazájának eseményei közül ugyanakkor képet kaphatunk az első bécsi döntésről, Kárpáti Ukrajna létrejöttének körülményeiről és belső viszonyairól, önállóságának kikiáltásáról, visszavételéről Magyarország kötelékébe, és a magyar–szlovák fegyveres összetűzéséről. Ez a rész elengedhetetlenül szükséges a történelmi helyzet megértéséhez, a politikai és területi változások ábrázolásához.

Az ötödik fejezetben Bródynak Kárpátalja autonómiájáért folytatott küzdelmét összegzi a szerző, a terület visszatérésétől a második bécsi döntésig. A helyes fogalomhasználat miatt fontos részlet itt a ruszin, rutén, magyar-orosz népnevek korabeli használatának tisztázása, valamint a földrajzi elnevezések egyértelműsítése: a magyarok lakta délnyugati sávot a Felvidék részének tekintették, míg Kárpátalja névvel inkább a ruszinok lakta hegyvidéki területet illették. Az ekkoriban zajló, autonómia kialakításával kapcsolatos tárgyalásokat és autonómiatervezeteket részletesen tárgyalja a szerző, köztük Bródy túlzó, horvát minta alapján egyfajta társországi követelését, amit még párttársai – Demkó Mihály, Ilnczyk Sándor és Marina Gyula – is elleneztek. A Teleki Pál miniszterelnök által 1940 augusztusában visszavont *Törvényjavaslat a Kárpátaljai Vajdaság önkormányzatáról* című tervezet mellett a szerző az 1939 nyarán hatályba lépett 6200/1939. M. E. számú kormányrendeletre is kitér, ami 1944 őszéig állt fenn, és magyar–rutén kétnyelvű közigazgatást biztosított. Ennek értelmében a rutén nyelv a magyarral egyenjogú hivatalos nyelvvé vált, amit minden hivatalban és közintézményben szabadon lehetett használni szóbeli és írásbeli érintkezés esetén. A területre kiterjedő törvényeket, rendeleteket és hatósági hirdetményeket hiteles fordításban is meg kellett jelentetni. A tisztviselők kötelesek voltak rutén és magyar nyelven is ellátni hivatalaikat. Az iskolákban biztosítani kellett a rutén és a magyar

nyelv oktatását, kétnyelvű feliratok jelentek meg a településeken. Az elmúlt évtizedek ukrán kisebbségi és nyelvpolitikájára gondolva joggal jegyzi meg Botlik József, hogy az egykori kétnyelvű közigazgatás *„tizedével is megelégedett volna a 2010-es évek elejéig a kárpátaljai magyarság”*. A szerző nem hallgatja el a kialakult nehézségeket sem, amit Bródy András Horthy Miklós kormányzó számára írott, de el nem küldött levelén keresztül mutat be (ugyanakkor rávilágít azokra az álhírekre is, amelyeket Bródy lapja, a Russzkaja Pravda közölt a munkácsi orosz nyelvű feliratokról).

A hetedik fejezet Bródy András országgyűlési munkáját mutatja be felszólalásai alapján. A képviselő beszédeiben kifejezte személye és népe hűségét Magyarországhoz, reményét az autonómia megvalósulására. Felszólalásaiban számos javaslatot tett jogi, gazdasági, kulturális és társadalmi téren, és többször említette, hogy az intézkedések elmaradása, a késlekedés eltávolítja egymástól a magyarokat és a magyar-oroszokat, felerősítve az ellenséges propagandát. Ha a jelen történelmi ismereteinek tudatában állíthatjuk, hogy Bródy András politikai jöslatai nem mindig voltak helyesek, azt is alá kell húznunk, hogy egyes esetekben nagyon jól látta a dolgokat. *„Ha tehát arról lenne szó, hogy a Szovjet át akarná és át tudná lépni a Kárpátokat akkor ezt nem miattunk tenné; mi legfeljebb egy fájvédelemmel indokolt ugródeszka lehetnénk”* – írta 1939. december 7-én.

A továbbiakban a szerző egy hadmozdulatokat bemutató hadtörténeti elemzés után tér rá Kárpátalja szovjetesítésére, a terület 1944-es megszállásának körülményeire és következményeire. A szovjet hatóságok rendkívüli mértékben figyeltek arra, hogy a világ felé a megszállás hivatalosan önkéntes csatlakozásnak tűnjön, miközben brutális eszközökkel hajtottak végre etnikai tisztogatást a kárpátaljai magyar és német férfiak körében. A politikai színjáték részeként létrejött Kárpátontúli Ukrajna Kommunista Pártja és Népi Tanácsa, megszavaztatták Kárpátontúli Ukrajna „újraegyesülését” Szovjet-Ukrajnával, és ehhez még aláírásokat is gyűjtöttek (telhetetlenségüket bizonyító fontos adalék, hogy bizonyos magyarországi, Kárpátaljához korábban nem tartozó területekre is igényt tartottak).

Az erőszakos szovjetesítés egy másik eszköze, az értelmiség lefejezése is megjelenik a könyvben Bródy András tragikus példáján, 1946-os kivégzésén keresztül szemléltetve. Bűne csupán annyi volt, hogy más nézetet képviselt, és tekintélye volt az emberek körében. Botlik József a per iratanyagán keresztül érzékelteti Bródy András kiszolgáltatottságát, valamint feleségének írott levelei által bemutatja a sorsát méltósággal viselő embert. Jól látható, hogy a bűnözői módszerekkel irányító, félelmen alapuló rendszer egy modern kori barbariz-

must hozott el, aminek nyomai máig is jelen vannak. Megtört embereket, félelmet, gyanakvást, kiszolgáltatottságot és szenvedést hagyott maga után.

A következőkben ifjabb Bródy András édesapja rehabilitációjáért folytatott küzdelméről tudósít a szerző. Ehhez a részhez csak a legszükségesebb esetekben fűz kommentárt, és főként lefordított dokumentumok által táru fel a Bródy András ártatlanságának elismertetéséért folytatott küzdelem, ami által újabb tragikus részletekkel bővül a család kálváriájának története.

A tizenegyedik fejezetnek Botlik József *A ruszin nép vértanújának emlékezete* címet adta. Helyet kapnak itt a családtagok személyes visszaemlékezései, illetve egy részletes elemzése a Bródy Andrásról szóló, 1948-tól a 2010-es évek elejéig született cikkeknek. Rendkívül tanulságos betekintés ez az egykori ruszin miniszterelnök életével és tevékenységével foglalkozó írásokba, hiszen általa az is láthatóvá válik, hogyan változott a történeti gondolkodás Bródy személyével kapcsolatban.

A kiadványban helyet kapott még egy *Fogalomtár*, *Bródy András művei, válogatott cikkei*, *Csehszlovák parlamenti felszólalásai* jegyzéke, valamint egy a *Források* és a szakirodalom jegyzékét követő *Köszönetnyilvánítás*, mely a munkát elősegítő személyekhez szól. A könyv végén *Családi fényképek és okiratok* találhatóak, amelyek szinte személyes kapcsolatot teremtenek Bródy Andrással és családjával.

Nagy jelentősége van annak, hogy történelmünk kiemelkedő személyiségei a nemzeti emlékezetben elfoglalhatják méltó helyüket. Botlik József könyve rendkívül fontos e tekintetben, hiszen tárgyilagosan tisztázza Bródy András történelmi szerepét, ugyanakkor a politikus emberi arcát is hitelesen mutatja be. Egy-egy szövegrészben éppúgy kiemeli erőnyeit, mint gyengeségeit vagy gyarlóságait. Bródy hitt Istenben, a családi szeretet erejében, az igaz eszmékben, a becsületes munka eredményében, a kötelességtudat fontosságában.

Bródy András magyar és ruszin származású volt, ám ruszin identitása dominált. Nemzeti hovatartozása viszont tudatosan a magyar politikai törekvések felé irányította, és a magyar–ruszin összetartozás jelképes alakjává vált. Autonómia-törekvéseiben a ruszin nép érdekeit tartotta szem előtt, de sohasem cselekedett a magyarság ellen, sőt, őszintén hitte, hogy a két nép fejlődése kölcsönösen erősíti egymást. Tragédiája a ruszin és a magyar politika végzetét is jelentette Kárpát-alján a szovjet időszakban. Nem véletlen, hogy életútját egy magyar történész írta meg. Bródy András a ruszin nép vértanúja – és a magyaré is.

(Botlik József. *A ruszin nép vértanúja Bródy András /1895–1946/*)

SZABÓ ESZTER IDA

„... ÉLNI RADÍROZÁS NÉLKÜL” HORVÁTH ANNA (1924–2005)

A BEREGSZÁSZI MŰVÉSZ ÉLETÚTJA V.

SZOBRÁSZ, KERAMIKUS, ÉRMÉSZ, FESTŐ, GRAFIKUS ÉS...

... BELSŐÉPÍTÉSZ

A sorozat több részében is említésre került már, hogy Horváth Anna tehetsége nem csak egy területen mutatkozott meg és bontakozott ki: „*A téglagyárból való távozásom után egy ideig rokonszakmában dolgoztam, a városi kereskedelmi vállalatnak voltam a dekoratőre, olyan kirakatrendező féle, azután, s ezt te tudod a legjobban, egykori lapodnak, a Kárpáti Igaz Szónak lettem a beregszászi tudósítója.*”¹ – olvasható a Balla László által készített interjújában.

Horváth Anna tizenhárom évet töltött a téglagyárban, munkahelyei közül a legtovább itt tartózkodott egyhuzamban. Távozása saját döntése volt. A téglagyári munka akár nyugdíjazásáig is elkísérhette volna, ő azonban úgy tört ki a munkásosztályból, hogy mégis része maradt e világnak. Szellemi patronálókra lelt, akik a benne már gyermekként munkálkodó és útját kereső tehetségnek tüzét csak még jobban felszították. Kreativitása és kíváncsisága azonban jóval nagyobb volt annál, hogy csak egyetlen területen mutassa meg magát, az életformája pedig lehetővé tette, hogy újabbnál újabb dolgokkal kísérletezzon. Az 1958-as év fordulót hozott Horváth Annának, hosszú távon határozta meg életének alakulását. A téglagyárból 1958 februárjában jött el. Első kiállítását is ebben az évben

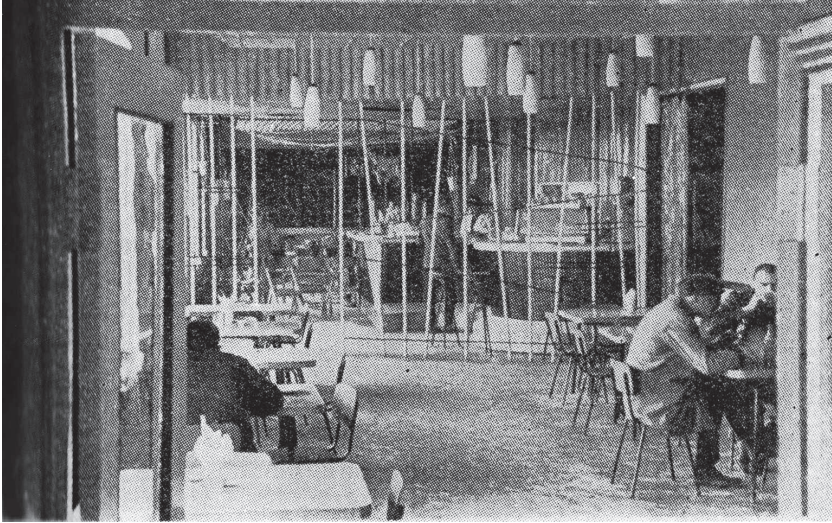
¹ Balla László. *A felfedezés izgalmai.* (Horváth Annával Balla László beszélget). *MEZSGYÉN ÁLLVA. A kárpátaljai magyar értelmiség az ezredforduló küszöbén* (interjúk). Összeállította és szerkesztette: Balla D. Károly. Galéria Kiadó, Ungvár–Budapest (1993), 97. o.

rendezték. Ezen a kiállításon figyelt fel rá Garanyi és Szvida, akik ezt követően segítették a fiatal tehetséget, akit ez évtől már kezdő szobrászként tartottak számon. Bár elindult képzőművész pályafutása, tudni kell, hogy hivatásos szobrász annak idején ritkán élhetett meg a művészetéből. Korlátozott számban voltak állami megrendelések, és azokért nagy harc folyt. Így Horváth Anna hivatásos szobrászként kényszerült stabil bevételi forrást keresni. Arra bizonyára odafigyelt, hogy a munka valamilyen formában profiljába vágjon, és teremtés iránti vágyát, kreatív szellemét is kamatoztatni tudja.

A szobrásznő a téglagyárból való távozása után több mint egy évvel, 1959. június 1-jén a beregszászi moziban kezdett dolgozni. Státuszon kívüli plakátfestőként alkalmazták, határozott idejű munkaszerződéssel. Majd 1959. október 1-től a beregszászi kultúrház díszlettervezője, kivitelezője lett. 1960. október 1-jén a Beregszászi Könyvtár Klub vezetőjének nevezték ki a városi munkásotthonban. 1964-ben (december 1-jén) a Beregszász Járási Kultúrházzal megszakadt a munkaviszonya, de körülbelül két hét múlva, december 18-án átkerült a beregszászi kereskedelemi vállalathoz, kirakatrendezőként és dekoratőrként foglalkoztatták. Ez azt jelentette, hogy a városi kirakatokat ő tervezte meg és alakította ki, a kirakatok kiegészítő dekorelemei az ő keze munkái voltak. 1973. január 2-án dekoratőr minőségben az Aranykalász élelmiszer-áruház személyes kirakatrendezője, látványtervezője lett. Egészen 1978. szeptember 1-jéig foglalkoztatták ebben a beosztásban.

Ezen pozíciók ellátása közben Horváth Anna ontotta magából a szobrokat, érmekeket, grafikákat és festményeket, folytonosan fejlesztette képességeit, technikai tudását. Az élet hozta kihívásokat pedig inkább lehetőségként kezelte, hogy megtudjon még valamit magáról. „*Embereknek köszönhetek mindent (...), mert ugyan vajon magam mire lettem volna képes? Nagyon jó partnerem volt Kvak Emil és Spiegel Miklós a kereskedelemben, Nyekraszov a geológusoknál. Amikor hívott, hogy fel kell építeni a geológusok lakótelepét, nem haboztam, hogy architektor vagyok-e vagy nem: levertük az első cövekeket a pusztai földön, és építettünk egy városnegyedet. A gruzin azt mondja, aki elültet egy fát, az beírta nevét az örökkévalóságba. Mi ott 3650 fát ültettünk el: gyümölcsfákat, díszfákat, erdei facsemetéket, mert ahogy épültek a házak, úgy parkosítottunk. Volt vállalkozókedvünk, s volt partnerünk hozzá, sőt, ha hibáztunk, Nyekraszov megadta a lehetőségét annak, hogy kijavítsuk. Ez nem mindenkinek adatik meg*”² – emlékezik vissza Horváth Anna egy 1994-es riportban.

² Balogh Irén: Szabálytalan beszélgetés Horváth Annával. *Beregi Hírlap (Vörös Zászló)*, 50. évfolyam, 83. szám, 1994. november 3., 2. o.

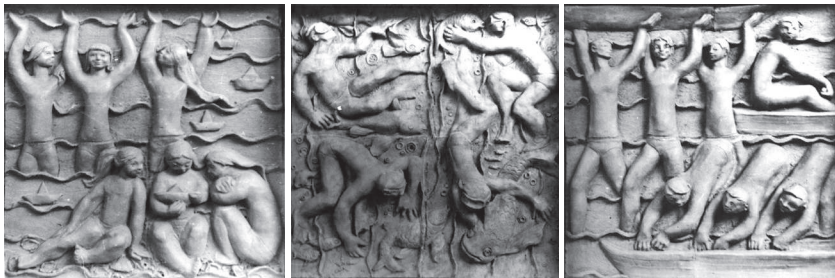
*A Geológus-telep kávézójának belseje, 1960-as évek
(forrás: Horváth Anna *Megtört a csend* című könyve)*

Talán kijelenthető, hogy szinte minden beregszászi szeretettel gondolt a művésznőre, hiszen belsőépítész munkája és stílusa egy egész város képét határozta meg. Horváth Annának e munkák rendkívüli népszerűséget hoztak, hiszen aki kiállításra nem is, az boltba, kávézóba bizonyosan eljutott, ahogy színházba és moziba is. Elkerülhetetlen volt akkoriban, hogy az ott élő lakosok ne botoljanak a művésznő tehetségének egy-egy gyümölcsébe.

„Belső építésként a népi formavilágnak a modern törekvésekkel való igen szerencsés ötvözése az erősséged...” – állapította meg Balla László, az interjú készítője a beszélgetésük során, majd Anna, megszakítva a gondolatmenetet, így reagált: „Belső építészet... Itt talán mégis közbeszólnék. Erre annak idején nagy szeretettel »adtam rá a fejem«. Kellott. Nem volt, aki kívülem csinálja, s azt pedig te állapítottad meg beszélgetésünk elején, hogy legfőbb törekvésem szűkebb pátriámnak a szebbé tétele. S mikor például egy-egy kietlen falusi kocsmá helyén megszületett terveim szerint az otthon melegségét adó, parasztházaink légkörét idéző, kerámiákkal, háziszőttekkel díszített kisvendéglő, akkor talán több kielégülést éreztem, mint valamely rangos külföldi tárlaton elért siker után.”³

³ Balla László: *A fölfedezés izgalmai*. (1993), uo., 99. o.

A szobrásznő azonban nemcsak saját szűkebb pátriájának szebbé tételén munkálkodott, hírneve más városokba is eljutott, és megrendeléseket hozott számára. Például Kijevből, amire Csanádi György beregszászi újságíró emlékezett vissza 1975-ben: „Sokat tett Horváth Anna a diszítóművészet terén is. Kerületünkben több művelődési és kereskedelmi intézmény, Kijevben pedig a kárpátontúli márkás borok üzletének belső diszítése dicséri jó ízlését. Évek óta ő tervezi az amatőr népszínház által bemutatásra kerülő színművek díszleteit.”⁴

Hármas kompozíció, amely megrendelésre készült

Az elkészült remekművek azonban sokszor jutottak méltatlan sorsra. Az emberi kapzsiság sokat ártott az eredetileg gazdag életmű megőrzésének. Ennek már a szobrásznő életében, 1999-ben, a művésznő 75. születésnapját köszöntve hangot adott Szilvási Irén újságíró, a Beregi Hírlap munkatársa: „Ide kívánczik az is, hogy nem csak messze földre juttatta el városunk hírét alkotásaival. Várost szépítő tevékenysége a hetvenes években vált igazán közismertté. Hány közintézmény őrizte – sajnos, csak egy ideig – munkáit? A Royal Szálloda halljában láthatták a város vendégei szobrai, míg el nem tűntek onnan. A Bohdan Hmelnickij úti házasságkötő terem belső kivitelezése, szép szobrai is az ő munkái... voltak. Mint ahogy az egykori Jubileumi Áruház kávézója falát is az ő ötlete nyomán rakták ki a majolikagyár cserepeivel. Ez ma is megvan, tanúsítja a szinte semmiből is maradandót teremteni tudás csodálatos képességét. Vagy csak ez van meg? A városnak ajándékozott érmék, szobrok Garanyi József festőművészünk közel negyven alkotásával együtt egy ideig láthatók voltak a városi képtárban, aztán... azoknak sem találtak mindenkori vezetőink méltó helyet. Am ott vannak szobrai, kerámiái a sok-sok barát lakásában, sajátos hangulatot varázsolva otthonainkba. S

⁴ Csanádi György: MŰVÉSZEK. Beregi Hírlap (Vörös Zászló), 31. évfolyam, 35. szám, 1975. március 22., 4. o

ott voltak Magyarország fővárosában, a Dorottya utcai kiállítóteremben két éve egy teljes hónapig színes kerámiái, amelyek azóta is hol Szombathelyen, hol Pécsen, hol másutt gyönyörködtetik a szépre szomjazókat.”⁵

A beregszászi városházára készített dombormű, jelenleg ismeretlen helyen

1978-ban, 54 évesen, két hónappal az 55. születésnapja előtt Horváth Anna profilt váltott. A széles körű tervezői munkákból az íróasztal mögé ült be, több mint egy évre. Ennek oka valószínűleg az volt, hogy biztos helyről mehessen nyugdíjba. De nyugdíjazását követően is van beírás a munkakönyvében – többféle tervezői munkáról. Horváth Annától ugyanis, mikor valamit megrendelt a város, gyakorta csak úgy tudta kifizetni az elkészült produktumot, hogy státuszba vette egy cég. 1984. május 21-én felvették

⁵ Szilvási Irén: Horváth Anna köszöntése. *Beregi Hírlap (Vörös Zászló)*, 55. évfolyam, 126-127. szám, 1999. november 6., 3. o

néhány hónapra díszítő festőnek a Beregszászban működő plakátfestő kombináthoz, ahol 1984. július 21-ig maradt státuszban. 1984. augusztus 13-án szintén művészeti tevékenységgel bízták meg. 1985. április 30-án saját kérésére elbocsátották a plakátfestő kombinátból, de ez valószínűleg jelképes felmondás volt, hiszen a pozíció is névleges lehetett. Mint utaltam rá korábban, az olyan megrendeléseket, melyeket nem a művészeti alap megbízásából kapott, csak úgy tudta elszámolni a megrendelő, hogy kitaláltak időlegesen számára egy fiktív tevékenységet, illetve alkalmazást.

ВІДОМОСТІ				
№ запису	Дата			Відомості про прийом на роботу і звільнення
	Рік	Місяць	Число	
1	2	3	4	5
22	1984	05	21	Закарпатський обласний художньо-оформительський комбінат
23	1984	07	21	Прийнята в роботу з оформленням епохи добування вугілля
24	1984	08	13	Прийнята художником в розряд в

ЗАКАРПАТСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ХУДОЖЕСТВЕННО-ОФОРМИТЕЛЬСКИЙ КОМБІНАТ

ПРО РОБОТУ	
роботу, переміщення по (з зазначенням причин)	На підставі чого введено з-пис (документ, його дата і номер)
3	4
на постійній основі	Приказ № 77 від 21.05.1984 р.
з оформленням епохи добування вугілля	Приказ № 114 від 18.07.84
з оформленням епохи добування вугілля	Приказ № 150 від 18.08.84

Horváth Anna munkakönyve 1984-es bejegyzésekkel

... KÖZÍRÓ

1978. szeptember 1-jével Horváth Anna, a hivatásos szobrász, kinevezett tudósítója lett a Kárpáti Igaz Szó c. területi újság kulturális rovatának. A hírlap központja Ungváron volt. Balla László volt a főszerkesztő, ő alkalmazta Horváth Annát a művésznő nyugdíjba vonulásáig, ami nem jelentett túlságosan hosszú időt: 1978. szeptember 1-jétől 1979. november 5-ig tartott.

СВЕДЕНИЯ

№ записи	Дата			Сведения о приеме на работу и увольнении
	Год	Месяц	Число	
1	2	3	4	5
12	1964	XII	18	Принята в редакцию художника-ст. иконописца Березовский
18	1973	01	06	Березовский уволен с работы за истечением срока
19	1978	09	01	Уволена с работы по собственному желанию
				Зам. директора по кадр. раб.

О РАБОТЕ

работу, перемещения по (с указанием причин)	На основании чего внесено записе (документ, его дата и номер)
Принята в редакцию художника-ст. иконописца Березовский	Приказ № 86 от 18.XII.1964
Уволен с работы за истечением срока	Приказ № 1 от 02.01.1973
Уволена с работы по собственному желанию	Приказ № 85 от 01.09.1978
Зам. директора по кадр. раб.	

ВІДОМОСТІ

№ записи	Дата			Відомості про прийом на роботу і звільнення
	Рік	Місяць	Число	
1	2	3	4	5
				Редакция областной газеты "Жаркый Газет"
20	1978	09	01	Приказом старшего редактора уволен с работы за истечением срока
21	1979	11	05	Звільнено за істеченням строку з роботи на з роботи
				Редактор

ПРО РОБОТУ

роботу, переміщення по (з зазначенням причини)	На підставі якого внесено запис (документ, його дата і номер)
Призначена старшим редактором	Наказ № 89 від 18.09.1978
Звільнено за істеченням строку з роботи	Наказ № 84 від 05.11.1979
Редактор	

Előtte három nappal, 1979. november 2-án a *Kárpáti Igaz Szó* kitüntette kiváló minőségű újságírói munkásságáért. Ezt a gesztust illet is akkoriban megtenni, ha a nyugdíjazott közismertebb személy volt, és, ahogy mondani szokás, letett valamit az asztalra.

Horváth Anna írói vénája jóval korábban megmutatkozott, mint ahogy a laphoz került. Drávai Gizella hatása nemcsak a művésznő kézműves tehetségének kibontakoztatásában volt jelen. A szobrásznő a beregszászi irodalmi kör pártoló tagja volt, több helyen is megjelentek írásai, de ha nem írt, akkor illusztrált magazinokban, könyvekben. Német szakos diplomája és jó nyelvérzéke fordítói tevékenységre is sarkallta. Német nyelvű novellákat fordított magyarra. Önálló gondolatai két könyvet eredményeztek. Kisprózái, dolgozatai legtöbbször a *Kárpáti Igaz Szó* hasábjain és a *Kárpáti Kalendárium*ban láttak napvilágot, ott, ahonnan végül újságíróként nyugdíjba ment.

Horváth Anna fogalmazása könnyed, írásai olvasmányosak, telítettek az életből vett tartalommal, kifinomult humorral. Fakadhatott ez vele született készségéből, és abból, hogy már gyermekkorától rengeteget olvasott. Írásai egybegyűjtése izgalmas feladat lehetne a jövő kutatói számára, bár második kötete valójában ebből a célból született. Igaz, az elkészült könyv inkább tekinthető válogatásnak, mint írásai teljes foglalatának.

Negyvenegy évesen, 1965-ben *Megtört a csend* címmel, a Kárpáti Könyvkiadó gondozásában adták ki első könyvét, amely formáját tekintve inkább füzetnek mondható (64 oldal). Ez nemcsak a terjedelemre vonatkozó állítás. Az akkori magyar nyelvű kiadványok általában kartonáltak, többnyire puha fedelűek voltak. Finanszírozási nehézségek és a magyar nyelvű publikáció hálátlan sorsa is oka volt ennek a korabeli, csaknem kizárólagos megjelenési formának. Ebben a könyvecskéjében Horváth Anna Beregszász művelődési életének mutatta be lényeges mozzanatait a második világháborút követő periódusból. Húsz év elteltével, 1985-ben, hivatásos szobrász minősítése mellett már közíróként is szerepelt a *Sugaras utakon* című antológiában (Kárpáti Könyvkiadó). Második önálló könyve 71 évesen, 1995-ben látott napvilágot. *Az a régi nyár. Történetek, jegyzetek, vallomások, rajzok* címen a Kárpátaljai Magyar Könyvek sorozat 68. darabjaként az Intermix Kiadó gondozásában jelent meg. A naplószerű írások saját élményeit, visszaemlékezéseit tartalmazzák az élete különböző szakaszaiból, 1967-től 1983-ig.

Horváth Anna két kötetének borítója

„Horváth Annát képzőművészként, szobrászként ismerik nemcsak nálunk, de országszerte. De ennél számomra, s azt hiszem, sokunk számára, akik ismerjük, sokkal több. Kezdő újságíró koromban is tanultam tőle. Egyszer – mikor néhány évig a Kárpáti Igaz Szó helyi tudósítója volt, a Kárpáti Tenyészüzemben futottunk össze. Itt lestem el munkamódszerét. Minden, a legkisebb részletekig érdekelte, ami a témával kapcsolatos volt. Mindig a teljességre törekedett...

Az utóbbi időben gyakran olvashatjuk a nevét a Kárpáti Igaz Szóban novellák felett. Milyen belső kényszer váltotta ki, hogy szépprózát is írjon?

– Nem novellák ezek, hanem inkább dolgozatok – mondja. – Régi tervem volt, hogy megírjam a téglagyár történetét, ahol 15 évig dolgoztam. De úgy érzem, kevés ehhez az anyagom. Így aztán az emlékmorzskákból kerekednek ki ezek az írások. Nomesz mindazt a mondanivalót, amit agyagból nem tudok megformálni, ezekben az írásokban próbálom kifejezni.”⁶ – olvasható Györke László újságírótól a művésznő 60. születésnapjára írt köszöntésében.

⁶ Györke László: HORVÁTH ANNA JUBILEUMÁRA. Beregi Hírlap (Vörös Zászló), 40. évfolyam, 136. szám, 1984. november 3., 4. o

Horváth Anna nemcsak Kárpátalja-szerte volt ismert, a Szovjetunió különböző részéről és Magyarországról is jártak hozzá. Sokan keresték a barátságát egyenrangú szellemi partnerként, vagy tanítványi jelöltség szándékával. Rengetegen vallják tanítványának magukat. *„Nem egy olyan fiatalembert ismerek, aki az ő ösztönzésére vezet olvasónaplót, aki részt vett pályázatokon és alkotóművész lett.”*⁷ – olvashatjuk Szilvási Irén riportjában.

A közösségi térben Horváth Anna aktívan benne volt, azon belül tevékenységei igen széleskörűek voltak. *„Kitelt belőle, hogy rajzszakkört, képzőművészeti stúdiót vezessen, hozzá vitték és viszik ma is első írásaikat a fiatalok és már nem is olyan fiatalok, bábáskodott a járási lap melletti irodalmi stúdió fölött, illusztrációval ma is segíti a lap szerkesztését, meg írásaival is, építette-szépítette a várost, pártfogolt, gyámolított és gyámolít ma is egy sereg embert, akiről senki nem akar tudni, mentette és menti értékeinket... Diákkorában néprajzot gyűjtött, barátja volt Benda Kálmán történész, a Magyar Népfőiskolai Társaság nemrég elhunyt elnöke, barátjának vallja őt dr. Várkonyi Ágnes történészprofesszor; készítettek róla portréfilmet a kijevei, moszkvai, ungvári, pécsi, budapesti televízió munkatársai, szinte a napokban jártak nála forgatni Berlinből az Intervízió munkatársai...”*⁸ – összegezte Balogh Irén újságíró.

Horváth Anna lakása idős korára átjáróház lett minden olyan fiatal és kevésbé fiatal számára, akik kíváncsiak voltak a művésznőre és önmagukra is. *„Ajtaja mindig nyitva állt a jószándékú emberek előtt. Értékelte az embert, abban mérte minőségét, hogy mennyit realizál képességeiből, mennyire van a közösség hasznára, mennyi szeretetet tud nyújtani embertársainak. Több területen is alkotott. Így a díszlettervezés, kisplasztika, monumentális szobrászat, rézdomborítás, belső építészet, grafika, festészet és az éremművészet terén. A legjelesebb éremművészek között tartották számon...”*⁹ (Espán Margaréta)

... TANÍTÓ

Horváth Anna szuggesztív ember volt, az általa megszerzett és birtokolt tudást meg tudta osztani az arra nyitott személyekkel, és szívesen is tette azt. A tanulás mechanizmusa gyermekkorától jól működött nála, a rendszeres iskolaváltás és az újabbnál újabb idegen nyelvi közeg csak erősítette a készségét

⁷ Szilvási Irén: *Horváth Anna köszöntése*, uo., 3. o.

⁸ Balogh Irén: *Szabálytalan beszélgetés Horváth Annával*, uo., 2. o.

⁹ Espán Margaréta: *Horváth Anna-emléknap Beregszászban. Kiállítással emlékeztek a művésznőre. Kárpátalja*, 14. évfolyam, 46. szám, 2014. november 14., 7. o.

Horváth Anna szerzetesek és pártfogoltjaik körében, saját otthonában. Kilencvenes évek eleje

ebben. Mivel ismerte a tudás megszerzésének módszerét, így hatékonyan át is tudta adni, hiszen számára ez természetes folyamat volt. Egész pályáját elkísérte a tanulni vágyás és tanulás élménye. Élete végéig újabb és újabb nyelveket tanult, például spanyolul is, csak, hogy edzze az agyát, hogy másféle kultúrák rejtelseibe leshessen egy idegen nyelven keresztül, hogy Federico García Lorca *Alvájáró* románcának bűvös szavait („zöld, szeretlek, zöld, imádlak”) spanyolul is megízlelhesse. De régi olasz és német nyelvtudását is újabb tanulással és olvasással frissítette. Végül elérkezett az a pont, amikor már többet tanultak tőle mások, mint amit ő tanulhatott környezetétől. Talán ezt nevezhetjük profizmusnak.

Horváth Anna nagyon tudott összpontosítani egy adott feladat kivitelezésére, ettől volt híresen gyors. Kevésbé köztudott azonban, hogy ezt a készséget egy munkahelyén erősítette fel. A téglagyárból 1958. február 1-jével távozott, hogy hivatásos szobrászként próbáljon érvényesülni. Munka, vagy méginkább fizetés nélkül azonban nem maradhatott, így mindössze pár napra rá új helyen vették alkalmazásba, ahol kötetlenebb munkaidőt biztosítottak számára. 1958. február 3-tól 1959. május 29-ig a beregszászi elmeegógyintézetben dolgozott. Kézműves foglalkozásokat tartott a betegeknek, festészetet tanított, és filcből szőnyeget készített a gondozottakkal. Horváth Anna nagyon erős pszichéjű

nő volt, emellett kiváló emberismerő is. Ebben az időben szerzett tapasztalatokat arról, hogyan kell bánni a pszichiátriai esetekkel, továbbá megtanulta felismerni a pszichiátriai betegségek korai fázisában mutatkozó jeleket. A betegek őt nem bántották, de ehhez állandó éberségre volt szüksége. Amikor Horváth Anna a foglalkozásokat tartotta, a nővérek rá merték zárni az ajtót, és felügyelet nélkül hagyták a többnyire veszélyes gondozottakkal. A betegek között skizofrének is voltak, akiknek viselkedése sokszor kiszámíthatatlan. A 33 éves művésznő nem félt közöttük, annak ellenére, hogy sok ápoló is tartott némelyik betegétől. Megtanulta: arra kell vigyázni, hogy a háta mögött soha ne legyen senki. Miután tudta kezelni a kiszámíthatatlanságukat, bátran mozgott közöttük. Megértette, hogy bármire lehet számítani, egy pillanatra sem engedheti el magát a foglalkozások alatt. Az itt megtanult irányított, összpontosított koncentráció egész életében nagy segítség volt a munkájában. Fáradékony típus volt, így azt tette gyakorlatává, hogy az adott feladattal gyorsan végez, besűrítve az energiáját arra az időre, amíg munkájával elkészül. Ez a tempó szobrászkodására vagy a képek festésére is kiterjedt. Voltak napok, amikor együltében több képet is megfestett. A festést szervezte, pszichéje regenerálására használta, ahogy a nyelvtanulást vagy a gyerekekkel való foglalkozást is. Miután szabaddá tette magát, leheveredett, olvasott, pihent. Tudta magáról, hogy lassú tevékenységeknél elveszítheti érdeklődését, az inspirációt. Mestersége, az agyagozás sem tűrte a lassú munkafolyamatot. A felkészülés egy elnyújtottabb fázist jelentett, ekkor átgondolta a feladatot, majd megtervezte sok-sok variációban. A legjobb megoldáson többnyire napokig dolgozott. Ennek a szellemi tevékenységnek rajzok, vázlatok, makettek a beszédes dokumentumai. Előkészítette és fejben megoldotta a kivitelezés fázisait. Csak ezután ült le a nagyobb munkák, megrendelések mellé. Az agyagszobrok készítésénél azonban rengeteg spontaneitás jellemezte. Ott a technológiai tapasztalatai mindezt lehetővé tették. A képzelete és a megfigyelései jóvoltából tele volt arcokkal, mozdulatokkal, testtartásformákkal.

Horváth Anna tehát ismerte önmagát, tudta, hogyan tud a leghatékonyabb lenni és megtanulta, hogyan tudja ezt átadni tanítványainak. Drávai Gizella barátnőjétől jócskán volt alkalma ellesni pedagógiai fortélyokat, hiszen a tanárnő híres volt módszereiről. A szobrásznő nagyon jól bánt a gyerekekkel, vele született pedagógiai érzéke volt. Nyugdíjba vonulását követően fordult az iskolarendszerű tanítás felé. Színterének azt az intézményt választotta, ahol korábban Drávai Gizella tanított, a Beregszászi 6. Számú Általános Iskolát, melynek csaknem szomszédságában lakott. *„A Beregszászi 6. Sz. Általános Iskolában, amíg ereje engedte, órákat tartott a gyerekeknek. De nemcsak a diá-*

kokat nevelte, hanem a tanárokat is, mert rávilágított arra, hogyan kell szeretni a körülöttünk lévő világot, az embereket, a természetet, kifejezni az érzéseinket szép szóval, dallammal, ceruzával vagy ecsettel, s mire kell törekednünk azért, hogy szebb legyen körülöttünk a világ. Nagyon puritán módon élt. Csak a tudásra, megismerésre szomjazott, erre voltak igényei.”¹⁰ (Espán Margaréta)

Balogh Irén tudósítóhoz barátság is kötötte. Az általa készített riportban szintén megkerülhetetlen téma Horváth Anna iskolában végzett tevékenysége: „Tehát az örökkévalóság... Aki gyerekeket nevel, az is az örökkévalóságnak dolgozik. Horváth Anna ezt is teszi: művészettörténetet tanít a Beregszászi 6. Számú Általános Iskolában: látni tanítja a kis elsősöket, negyedikeseket, hetedikeseket. Megrajzolni, amit látnak. Az iskola folyosóit az ő szemléltetői díszítik. Bábokat tervezett bábcsoportosok számára, semmi sem idegen tőle, amivel nevelni, szépre okítani lehet. Számonkéri tanítványain az olvasmányokat, megkínálja őket az egyetemes emberi kultúra alkotásaival. No és grafikái: kész műrekek mindahány. S ő mégis elégedetlen.”¹¹

Horváth Anna néhány diákjával és Kádas Katalin tanítványával műtermi lakásában

¹⁰ Espán Margaréta: *Horváth Anna-emléknap Beregszászban Kiállítással emlékeztek a művésznőre*, uo., 7. o.

¹¹ Balogh Irén: *Szabálytalan beszélgetés Horváth Annával*, uo., 2. o.

Horváth Anna önábrázolása barátai és tanítványai között

Horváth Anna kivételes pedagógiai érzéke és emberismerete a tanulási és viselkedési zavarokkal küzdő gyermekeknél is eredményt hozott. Teljesen beleadta önmagát az iskolai foglalkozásokba. Mire sorsa összehozta az iskolai környezettel, már rengeteg tudás halmozódott fel benne a művészetek és az élet minden területén. Már csak az igazi emberi értéket tudta elfogadni, és csak annak kiteljesedésére volt hajlandó erejéből áldozni: „... szép, könnyű figuráiban mondja el a lényegeset az emberről, az emberi magatartásformákról, az ember karakteréről. Mert Horváth Anna félelmetes emberismerő. (Lehet-e művész meg e képesség nélkül?) (...) S adja ő a legtöbbet: a rádfelügyelésben, a teljesítményed mögötti erőfeszítés meglátásában, abban, ahogyan odahajol a diszlexiás kisiskolásokhoz, s egyenlő rangú partnere tud lenni, ahogy kibányásztatja az agyagolni hozzájáró falusi gyerekből a benne sejtett képességeket, ahogy örülni tud minden hasznos, értéket teremtő emberi teljesítménynek, ahogy ráébreszt a magad fontosságára, nyesegeti vadhajításainkat...”¹² (Balogh Irén)

A Horváth Anna- emlékszoba megnyitása a Beregszászi 6. Sz. Általános Iskolában (2014)

¹² Balogh Irén: Szabálytalan beszélgetés Horváth Annával, uo., 2. o.

A Beregszászi 6. Számú Általános Iskolában, amelynek falai között a fiatalságot oktatta, nevelte Horváth Anna, 2014. november 5-én, születésének 90. évfordulóján emléknapot szerveztek. Kiállítással emlékeztek meg a művésznőről: „(...) *a jelen lévő általános és középiskolás diákok kipróbálhatták az agyagozást, s megnyitotta kapuit a Horváth Anna számos munkáját (grafikákat, érmeket, szobrokat) bemutató kiállítás is. (...) Az emléknapi a beregszászi temetőben folytatódott, ahol felavatásra került az új síremlék. A megemlékezést Maksai Attila református lelkipásztor hálaadó emlékezése zárta, aki megköszönte a jóistennek azon személyeket és életüket, így Horváth Annáét is, akik kiteljesítették magukban azt, akivé Isten képzelte őket.*”¹³ (Espán Margaréta)

2016-ban, az emlékszoba megnyitása után két évvel, az iskola vezetésében felmerült az intézmény névváltoztatásának kérdése. A változásra már régen készültek, azonban eredetileg híres pedagógusuk, Drávai Gizella nevét szerették volna felvenni. Horváth Anna még életében sokat lobbizott érte, az iskola bejáratánál elhelyezett emléktábla felavatása után talán remélte is, hogy megtörténik a névváltoztatás. Ez azonban a hivatalos szerveknél ismeretlen okokból ellenállásba ütközött. Az emlékszoba 2014-es megalapítása után azonban az intézmény már Horváth Anna nevével és tevékenységével szerette volna magát azonosítani. „*Az iskolai múzeumban Horváth Anna több tucatnyi eredeti rajza, grafikája, számos kispasztikája, szobra, több általa készített érme is megtekinthető. Személyének bővebb megismerését életét és munkásságát bemutató fényképek, életrajzi adatok szolgálják. A terem egy részét Drávai Gizellának szentelték. Itt egy füzetbe várják mindazok visszaemlékezéseit, akiknek van még kedves emlékük a tanárnőről.*

Ezzel azonban nem zárult le a művésznő emléke előtti tiszteletadás: a tanintézmény szeretné hivatalosan felvenni Horváth Anna nevét.”¹⁴

Az iskola ezt követően a Beregszászi 6. Sz. Horváth Anna Általános Iskola nevet viselte. Jelenleg Beregszászi Horváth Anna Gimnáziumként működik.

¹³ Espán Margaréta: *Horváth Anna-emléknapi Beregszászban*, uo., 7. o.

¹⁴ *Emléktábla és múzeum Horváth Anna emlékére. Beregi Hírlap*, 72. évfolyam, 5-6. szám, 2016. január 30., 2. o.

Horváth Anna önarcképe műteremlakása környezetében

KOVÁCS SÁNDOR

EGY FALU A TRIANONI BÉKLYÓBAN

Szülőfalum, Eszeny a kanyargó Tisza partján fekszik. Annak is a jobb partján. Habár a 20. században kiderült, hogy számunkra ez nem a jobb, hanem inkább a rosszabb part. A falu külterületén építették meg az egykori Magyar Északkeleti Vasutat. E két tény – a Tisza és a vasút – meghatározó volt a trianoni műtőasztalon serénykedőknek, akik országunk testéről éppen a külső vasúti gyűrűt operálták le, ráadásul az embertelen határok kijelölésénél természetes választóvonalakat kerestek. Eszeny sorsa ekkor pecsételődött meg. A határt a Tisza középén vonták meg, és a falut a gazdasági szempontból oly fontos vasútvonallal együtt az újonnan létrejött országhoz, Csehszlovákiához csatolták. A környék legnagyobb múltú települését talán még a többinél is hátrányosabb helyzetbe kényszerítették, történelmének alakulása Trianon után pedig józan emberi ésszel szinte felfoghatatlan.

Eszenyt először 1248-ban terra Ezenként említették. A korai történelmével kapcsolatos a Kastély-dombhoz kapcsolódó, hét iker fiúgyermekről szóló Micz bán-monda. A monda szerint a feleség által eldobott hat testvér csodával határos módon életben maradt, és visszatért a szülői kastélyba. Micz bán nagyúr pedig a saját birtokának részeit szétosztotta hét fia között, és Eszeny környékén így jött létre még hat falu: Lónya, Szalóka, Ásvány, Csap, Szürte, valamint Telek. Sajnos gyermekkorom szép emlékü játszóhelyéből – a Tisza-parti várkastély egykori, kb. 70 x 70 m-es dombjából, ahol annak idején, mint minden falubeli fiú, én is kutattam a rejtett kincseket, az öregek által csak kutyafejű tatároknak titulált betolakodók pusztításainak nyomait – mára szinte semmi sem maradt.

Eszeny több évszázados történelmének ismertetése külön tanulmányt érdemel, ezért ettől most eltekintek.

A Micz bán-legenda ihletője, az Arpád-kori Eszeny a trianoni országcsontkítás előtt, 1910-ben Szabolcs vármegye Tiszai járásához tartozott, területe 4570 ha volt, lakossága 2013 fő-t számlált (ebből 1947 fő magyar, 29 fő német, 2 fő rutén, 15 fő egyéb nemzetiségű, és 97 fő izraelita felekezetű). Nagyságát, jelentőségét talán még azzal is érzékeltethetjük, hogy a falu területén a fentebb említett

vasútnak egy megállóhelye és egy kitérő állomása is volt. A vasúti megállóhely eredetileg a helyiek tudatában *Kigyósi őrházként* ismert helyen volt. Hivatalosan ez a Trianon előtti menetrendben *Eszeny 225. sz. őrház* megállóhelyként szerepelt. Ez a ma már nem létező megállóhely a Tiszazsilip és Csarondahát település közötti vonalon volt. A *csehek alatt* – ahogyan a helyiek nevezik a csehszlovák korszakot – a mai Tiszaújfaluba vezető út megépülte után a vasúti

megállóhely is átkerült a közút és vasút kereszteződésébe. Az 1938–39-es MÁV menetrendben *Eszeny megállóhelyként*, ezután pedig *Eszeny alsóként* már ez az újabb megállóhely szerepelt. Ma is ez a falu vasúti megállóhelye. A másik, az *Eszeny forgalmi kitérő* megállóhely a község Szernye-hát dűlőjében épült meg. 1939-től *Eszeny* állomásként szerepelt a menetrendekben. Ma *Eszeny* néven ez egy jelentős vasútállomás a Csap–Bátyú vonalszakaszon.

Abban az időben – de talán még ma is – nagyon kevés település büszkélkedhetett két vasúti megállóhellyel.

A SORSTRAGÉDIA

Aztán Csehszlovákián belül már Eseň formában írták a nevét. 1923-ban a határkorrekció során Zsurk és Tiszaszentmárton határának egy kis részét Eszenyhez csatolták. Az új, cseh hatalom a határ mentén, a homogén magyar-

lakta terület megbontására, a vidék etnikai képének erőszakos megváltoztatására földreformnak titulált törvénnyel elvette a földbirtokok egy részét, és azokat ravasz módon légionáriusoknak és más szláv telepeseknek játszotta át.

Hogy kik voltak a légionáriusok?

Az I. világháború idején az Oroszországban élő csehek II. Miklós cár engedélyével az Osztrák–Magyar Monarchia elleni harchoz önkéntes, önálló fegyveres századot állítottak fel. Az alakulathoz később a monarchia hadseregéből dezertáló főleg cseh és szlovák nemzetiségű katonák, szökött hadifoglyok is csatlakoztak. A háború végére a cseh légióként számontartott formáció franciaországi, olaszországi, valamint amerikai önkéntesekkel kiegészülve százezres nagyságrendű hadsereggé fejlődött. A légió a csehek és a szlovákok függetlenedési törekvéseinek a fegyveres támogató erejévé vált.

Nos, a megalakult új állam ezt a szolgálatot igyekezett a légionáriusoknak meghálálni. Megjutalmazásukra elképesztő kedvezményekkel osztottak földeket, valamint az élethez és a gazdálkodáshoz állami támogatást. Földreform címen telepesfalvak nőttek ki a semmiből. A cseh hatóságok főleg a stratégiai fontosságú vasútvonal és környékének biztosítására, valamint a jelentősebb csomópontok védelmére az új államhoz hűséges szláv telepeskolóniákat, „gyarmattelepeket” hoztak létre. A Tiszasámon mellett létrejött Sztrázs (a szláv értelmezésben őrhely, őrszem, a magyar nyelvben strázsaként ismert) még a nevében is erre utal.

Így alakult ki a 20. században az ősi Eszeny külterületi részein három másik település. Az egyik Csarondahát, amely a szovjet időben, 1946-ban önállósult, hivatalos nevén Cservone (oroszul: Червоное, ukránul: Червоне). A másik Szernyehát. Ezt 1948-ban, a Kárpátalját megszálló szovjet hadsereg 4. Ukrán Frontjának parancsnokáról, I. J. Petrov tábornokról nevezték el, s a neve Petrivka (oroszul: Петровка, ukránul: Петрівка) lett. Érdekes, hogy a most zajló orosz-talánításban ez senkinek nem tűnik fel. A harmadik tulajdonképpen csupán egy falurész. A betelepítések következtében az 1930-as években, a Csaronda folyón átvezető rév térségében 594 katasztrális holdon Macskarév néven (*az átkelőt nevezték így*) egy új kolónia jött létre. A szovjet korszakban egyesült a szomszédos telepeskolóniával, Dimicsőteleppel, és vált egységes faluvá *Dimicső* (oroszul: Демечи, ukránul: Демечі) néven.

Ráadásul a Reismann család egyik eszenyi birtokán, a Nagytanyán, az anyaországhoz történt visszatérés után, 1940-ben magyar hadiárvaik részére ONCSA-házak (*Országos Nép- és Családvédelmi Alap*) épültek. Tulajdonképpen ezt a dátumot tekinthetjük a mai önálló Tiszaújfaló alapítási évének.

Vagyis Eszenyből négy mai település szakadt ki: három teljes egészében, egy pedig részben. A környéken meghatározó szerepet játszó, szerves egységet alkotó Eszeny külterületi részeit elcsatolták, és ezeket még társközségi beosztásban sem rendelték az ősi község alá. A Macskarév közigazgatásilag a szomszédos Kisdobrony társközsége lett. Csarondahát az ONCSA-teleppel együtt nem annak a településnek lett társközsége, amelyből kiszakadt, hanem Tiszaásvány alá rendelték. Igaz, az 1990-es évektől mindkettő önálló településsé vált. Szernyehátat sem az őshonos település, Eszeny alá rendelték, hanem Szalókához sorolták. Ez már csak azért is megdöbbentő és felfoghatatlan, mivel közúton Szernyehátról Szalókára csak Eszenyen át lehet eljutni. Még az sem számított, hogy a falu és a közigazgatási székhely közötti kapcsolattartás így jóval nehezekebb. De mindezzel a döntéshozók azt sugallták, mintha ezeknek a településeknek semmi közük nem lenne az ősi Eszenyhez. Ez „a múltat végképp eltörölni” tipikus esete, s joggal hihetjük, hogy egyáltalán nem véletlen. Persze, az elmúlt években bevezetett új közigazgatási rendszerrel mindez megváltozott. Még rosszabb helyzet állt elő. 2020-ban Macskarév Dimicsőteleppel a Nagydobronyi kistérséghez került, a többi említett település pedig a Csapihoz.

A KIS MAGYAR VILÁG

A két évtizedes cseh uralomnak 1938-ban az I. bécsi döntés vetett véget. 95 éves édesanyámtól tudom, hogy a lakosság türelmetlenül várta a magyar közigazgatás bevezetését. Pár nappal a hivatalos aktus előtt néhány eszenyi lakos már kitűzte a református templomtorony harangháza fölötti kis ablakba a magyar lobogót. A faluban még jelen lévő cseh csendőrök azonban ezt puskáikkal addig lövöldözték, míg az végül letörve zuhant a földre. 1938. november 10-én Eszeny örömujjongással üdvözölte a Magyar Szent Korona alá való visszatérést. Mivel a falu lakosságának döntő többsége református, a falu mindmáig legszebb és legmonumentálisabb épülete a 18. század végén épült, de többször átalakított református templom. A templom és előtte a tér számított a falu szívének, egyfajta fő terének. Ezért a templom bejárata előtt a magyar honvédek tiszteletére díszkaput állítottak, és nagy ünnepséget tartottak. Az örömnünpen felszóltak a falu előkelőségei, az iskolások pedig magyaros viseletben szerepeltek.

A visszatérés ünneplése a templom előtt 1938-ban (a szerző gyűjteményéből)

Eszenyi gyerekek a visszatérés ünneplésén a templom előtt 1938-ban (a szerző gyűjteményéből)

*A mándoki vendégek üdvözlése a Tisza-töltésen 1939. március 15-én
(a szerző gyűjteményéből)*

A kis magyar világ a háborús idők minden nehézsége ellenére felszabadultságot, elmondhatatlan belső elégedettséget váltott ki a lakosságból. Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc emléknapiját 1939. március 15-én immáron szabadon ünnepelhette meg a falu. Az ünnepség megszervezésében a református lelkész, Balogh Sándor jeleskedett. *(Egyébként a szovjetek által 1946-ban letartóztatott, majd elítélt és lágerben meghalt lelkész ellen az egyik bírósági vádpont éppen ez a rendezvény volt.)* Az ünnepségre meghívták a Tisza túlsó partján fekvő, s így a trianoni határok meghúzásának idején az anyaországon belül maradt Mándok község küldöttségét. A mándoki levették elhozták községük országzászlóját is. A vendégeket a falu elején, a Tisza-töltésen Eszeny előljárói és népes közönség fogadta. Aztán a látogatókkal együtt a menet a református iskola udvarába vonult. Itt tartották a fogadási ünnepséget, majd különböző rendezvényekkel méltatták március 15-ét és a szabadságot. A résztvevők nyíltan megélhették magyarságukat, átélhették az összetartozás mindent felülmúló érzését.

1940-ben az új közigazgatási beosztás szerint Eszeny községet Ung vármegye Ungvári járásához csatolták. Az eszenyi körjegyzőséghez tartozott az egykori Szabolcs vármegyei két település, Szalóka és Tiszaágtelek is.

1941. május 25-én – sok más településhez hasonlóan közadakozásból – a református templom előtt avatták fel a Hősök Emlékművét és az Országzászlót.

Az avatóünnepségről a *Kárpáti Híradó* című lap 1941. június 7-i számában így számolt be:

„Lélekemelő ünnepségben volt része Eszeny községnek és környékének. Gyönyörű, a milleneumi emlékműhöz hasonló emlékmű hirdeti Eszeny község hősi halottainak örök emlékét a református templom előtti téren. Huszonöt hősi halottja emlékének áldozott a község és 25 aranybetűs, kőbevésett név hirdeti az utókornak, hogy Eszeny község kivette részét a nagy világégésből; 25 eszenyi apa, fiú, férj, testvér ontotta véré a hazáért. Az ünnepségen megjelent a honvédelmi minisztérium képviselőjében Füzeslőczy Jenő alezredes, míg a vármegyét dr. Pereszlényi Ernő főjegyző, dr. Szabó Aladár vármegyei aljegyző, valamint dr. Pintér Béla képviselte.

Az ünnepség előtt a református templomban istentisztelet volt délelőtt 10 órakor. Az istentisztelet után az ünnepséget a Magyar Hiszekegy éneklésével kezdték el, majd Ruttkay Ernő községi főjegyző megnyitó beszéde után Köszörű Károly főszolgabíró mondotta el magasszárnyalású avató beszédét. Rámutatott arra, hogy Eszeny község halottainak emlékével lett naggyá a magyar sorsközösségben. A hősi halottak emlékművéhez jön majd zarándokolni esetről-esetre a község közönsége, s ezeknek a halottaknak kegyeletos ünnepségein megfogadja, hogy örök, szilárd kézfogásban, eggyéolvadva dolgozik az egyetemes és igaz magyar feltámadás eléréseért, a szentistváni birodalom megvalósításáért.

Ez az emlékmű, amely országzászló és hősi emlékmű is, a magyar hit jelképe, a feltörő magyar élet, az élni akarás kőbeparagott bizonyítéka. Megható volt a beszéd hatása; a hősi halottak hozzátartozói valójában most temették el drága halottaikat, akik jeltelen sírokban, szétszórta a világ négy táján, túl a Kárpátok északi lejtőjén, a szerbiai hegyek között, az erdélyi havasokban, sőt a francia frontokon pihenik örök álmukat. Köszörű Károly főszolgabíró avató beszéde után Sándor József községi esküdt elszavalta Molnár Kálmán eszenyi származású pénzügyőri főszemlést alkalmi versét, amelynek két sora az emlékmű márványtábláján mondja: »Hazánkért, amelyet ránk hagytak az ősök, megvédjük úgyis, mint ti védtétek hősök.« (Az idézet helyesen: Hazánkat – KS)

Ezután Balogh Sándor ref. lelkész avatta föl az egyház nevében a hősi emlékművet és országzászlót. Csörgő Bertalan ref. lelkész elszavalta ezután Petőfi Sándor »Egy gondolat bánt engemet« című költeményét, majd Szabó József levente szavalt alkalmi költeményt. Kádas József megyebizottsági tag, eszenyi birtokos, zárószavai után, az ünneplő közönség a Himnusz eléneklése után egész koszorúerdőt helyezett az emlékmű talapzatára s ezzel az ünnepség végétért. A beszédek és szavatelatok között Bán János ref. iskolaigazgató, kán-

tortanító vezetésével a református iskola növendékei szebbnél szebb hazafias dalokat énekeltek. Az ünnepséget a református iskola helyiségében díszebéd követte, s majd a közönség az eszenyi iskolák tornaünnepségén vett részt.”

Az eredeti emlékmű (régi képeslap) és az eredeti főtábla (a szerző felvétele)

Az emlékkő háromlépcsős talapzatára került egy alul-felül széles peremű, csonka gúla formájú tömb. Ennek homlokzati oldalát a Nagy Háború hőseit méltató márványtábla ékesítette:

**1914 – 1918
DRÁGA HŐSEI EMLÉKÉRE,
KIKNEK UTOLSÓ CSEPP VÉRE
IS HAZÁÉRT FOLYT
EMELTE ESZENY KÖZSÉG KÖZÖNSÉGE
1941. MÁJUS 25.**

**HAZÁNkat, – AMELYET – RÁNK HAGYTAK AZ ŐSÖK...
MEGVÉDJÜK – UGY IS MINT TI VÉDTÉTEK HŐSÖK!!!**

Két oldalára, szintén márványba vésve, felkerült a háború 25 eszenyi áldozatának neve. Az alsó rész fölé pedig, mintegy folytatásként egy szintén csonka gúla formájú tömb került, melynek homlokzati oldalát kőből faragott koszorú díszítette. Az obeliszk tetején kőből faragott, szárnyát enyhén megemelő turulmadár vigyázta a hősök emlékét. A felső rész hátsó oldalához rögzítették az országzászló árbocrúdját.

1944 őszén, amikor a szovjet hadsereg Csapot ostromolta, Eszenyt is bombázták. A bombatámadásoknak hét eszenyi esett áldozatul. Őket a község a templom előtt felravatalozva ünnepélyes gyászszertartáson közösen búcsúztatta.

ÚJRA KISEBBSÉGI SORS

A háború után a Szovjetunió kétségeket sem hagyott afelől, hogy kiterjeszti hatalmát erre a vidékre is. Szüksége volt a Kárpátokon túli hídfőállításra, többek között a négy csatlóssá változtatott ország – Lengyelország, Csehszlovákia, Magyarország és Románia – kontroll alá helyezése végett. Így került egy újabb impérium alá a szovjetek által 1945-ben Javorovora (oroszul: Яворово, ukránosan: Яворове) keresztelt Eszeny is.

A megszállás után az Eszeny külterületeire a csehek által betelepített ruszinok közül többen úgy érezték, hogy eljött az ő idejük. A szovjethatalom támogatásával a külterületi ruszinok közül néhányan (és egyik-másik falubeli magyarjku „aktivista”) magukhoz ragadták a kezdeményezést. A szovjet hatóságok helyi kiszolgálók közreműködésével a 2526 fős lakosságból (az 1941-es adatok alapján 2044 fő magyar, 466 fő rutén, 1 fő német, 15 fő egyéb nemzetiségű és 90 fő izraelita felekezetű) 312 főt hurcoltak el a sztálini GULAG–GUPVI-lágerekbe (munkatáborokba, szovjet rabszolgatáborokba).

Azaz minden 6–7. magyar embert elhurcolták.

Ez a döbbenetes szám a többi településhez képest is nagyon magas, ami a helyi janicsárok különösen kegyetlen és embertelen magatartására vall. A szerencsétlen, megtévesztett férfiak előbb gyalog mentek Bátyúba, a toborzóhelyre. Innen már katonai kísérettel hajtották őket a szolvyvai gyűjtőtáborba. Sokukat Szolvyváról szintén gyalogosan kísérték a sztarij szambori táborba. Sok eszenyi férfi a boriszovi lágerben kötött ki, de voltak, akik Makijevkába, Orelbe, Brjanszkba, a Donyec-medencébe, Moszkvába és más GUPVI-lágerekbe kerültek.

Az elhurcoltak közül 99 fő sohasem tért haza. A 14 honvédáldozattal, a bombázások hét áldozatával és az egy fő munkaszolgálatos áldozattal együtt

a második világháború, valamint az azt követő szovjet üldöztetés ismert eszenyi embervesztesége összesen 121 fő. Ehhez tegyük hozzá az elhurcolt zsidókat, akik nagy része szintén áldozat volt (a 90 fős közösségből alig 2–3 család tért vissza). Összegezve elmondhatjuk, hogy a két és félezres lélekszámú Eszenytől a második világhéges kétszáznyi emberéletet követelt. Egy kisebb falu teljes lakosságát!

A sztálini lágerek ismeretlen földben nyugvó áldozatai tiszteletére a temetőkertben 1991-ben emlékművet állítottak és szenteltek fel.

A sztálinizmus áldozatainak emlékműve a temetőkertben (a szerző felvétele)

Az „aktivisták” a megszálló szovjetek sugallatára 1944 végén létrehozták a moszkvai elvárásoknak megfelelő eszenyi kommunista pártsejtet, amelynek titkára a szernyeháti Andrij Mirovci lett. Ugyancsak szovjet segítséggel elmozdították helyéről az addigi községi bírót, Balla Károlyt. A falu új vezetője, a községi tanács elnöke Mihajlo Csubirko lett. *(Neve a faluban Csubirkaként terjedt el, és később több kutatásban is tévesen honosodott meg.)* Az új hatalom mint első számú ellenséges objektumnak nekiesett a Hősi Emlékműnek és az Országzászlónak. Több helyi idős ember elmondása alapján feltehetően egy szernyeháti, magyarul jól beszélő ruszin *(neve is közsáján forog, de eltekintek megnevezésétől, nem célom a bizonyítékok*

nélküli vádaskodás) kezdeményezésére szétlőtték a turulmadarat. Később a szétlőtt turulmadár megmaradt törzse az egyik szomszédos ház sertésóljának talpköve lett. Aztán az obeliszket lerombolták, majd trágyadombra dobták. Bátor falubeliek vigyázó kezei az éj mindent elfedő leple alatt az emlékmű és a táblák darabjait összeszedték, és a temetőkertben elrejtették.

1946. március 13-án az „aktivisták” kezdeményező csoportja megtartotta a nincstelen falusi szegényparaszток gyűlését. A gyűlésen megalakult az eszenyi Hruscsov Mezőgazdasági Szövetkezet (*artel*). Ez volt Kárpátalja első teljes gazdaságú kolhoza. A szegények, nincstelenek kolhoza mellett 1947-ben a hatalom még egy másik kolhoz is kikényszerített. Ezzel vette kezdetét az erőszakos kolhozosítás. Az újonnan létrehozott Lenin kolhozba különböző ráhatással kényszerítették a módosabb parasztokat. A kényszerbeléptetésekről a falu idősebb lakosai nagyon sok történetet őriztek meg. Például az egyik nagygazda leányát megkínózva bírták rá az apát, hogy belépjen, egy másik gazdát pedig a kolhozirodán napokra bezártak, hogy megtörjék. Ebből a korból származik az egyik gazda szállóigévé vált mondanása, aki évek múlva arra a kérdésre, hogy miért nem azonnal iratkozott be a kolhozba, azt válaszolta: *„Ki tudhatta, hogy ez a bolondság ilyen sokáig fog tartani?”*

Az 1960-as években a „szovjet demokrácia és valóság” szellemében kibővítették a határon létesített műszaki zárat. A Tisza védőgátján szögesdrótkerítés épült, ami egy nagy koncentrációs tábor képével fogadta az idelátogatót. Egyébként a határzóna településeire, így Eszenybe is, a nem itt élők csak engedéllyel juthattak be. A szovjetrendszer alatt Eszeny eldugottsága, a falu- és a kolhozvezetés nemtörődömsége miatt az igazi gazdasági fejlődés elmaradt. A község és a kolhoz vezetői és meghatározó szakemberei, valamint a tantestület döntő többsége idegenből kerültek Eszenybe, nem voltak igazi lokálpatrióták, nem viselték szívükön a település fejlődését, csupán a saját érvényesülésüket tartották szem előtt. A kommunista befolyás eszközeivel, vörös szellemiségben irányították a falut. Emiatt az infrastruktúra lepusztult, a tehetséges fiatalok jelentős része máshol keresett boldogulást.

A gorbacsovi glasznoszty és peresztrojka idején a község, kihasználva a történelmi pillanatot, megszabadult a kommunista hatalom által mondavacsínált Javorovo névtől 1990. november 14-én, és a megyében elsőként kapta vissza történelmi nevét. Azaz hivatalosan lett oroszosan: Эсень, ukrán átíratban: Есень.

KÉK-SÁRGA LOBOGÓ ALATT

1991-ben, a vörös birodalom széthullása Eszenyt egy újabb, újonnan létrejött önálló országhoz, Ukrajnához sodorta. Az új állam kezdetben toleráns politikát folytatott a nemzeti kisebbségekkel.

A falu közössége 2002-ben az újonnan megválasztott polgármester, Kovács Ferenc szorgalmazására nagy adósságot törlesztett a múlttal szemben. Helyreállították a Hősök Emlékművét, és korábbi helyén újra felavatták. Sajnos sem a korabeli emlékjel felső része, sem a kőkoszorú, sem a teljes talapzat nem került elő, ráadásul a szétlőtt turult is pótolni kellett. Így új talapzatra került az emlékmű korabeli, restaurált alsó része az eredeti táblákkal. Az újraalkotott felső rész tetejére egy ideiglenes, az eredetit többé-kevésbé mintázó gipszmadár került. Az emlékmű hátsó oldalára 2003-ban felkerült a második világháború honvéddáldozatainak emléktáblája. 2009-ben az ideiglenes gipsz turulszobrot egy végleges változatra cserélték. Molnár Zsolt alkotása eltér az eredeti emlékmű turulmadarától, ez egy kiterjesztett szárnyú, karmai között kardot tartó madarat ábrázol. 2014-ben az emlékmű és a templom körüli teret kis parkkal és játszótérrel egészítették ki. Reménykedjünk abban, hogy ez így talán már háborítatlanul emlékeztetheti unokáinkat és az ő unokáikat is Eszeny hős fiaira.

A Hősök Emlékműve az újraavatás után és 2018-ban (a szerző felvételei)

A 2010-es években a belső politikai helyzet gyökeres fordulatot vett. Eltörölték a kisebbségi jogokat, ellenséggé vált a magyarság is. Példa nélküli intézkedéseket foganatosítottak. Törvényileg számolják fel a magyar oktatást, és betiltják a magyar nyelv használatát. Ez egy az Európai Unióba törekvő országtól azért is elfogadhatatlan, mert meglévő jogok felszámolását előidéző intézkedéseket egy évszázaddal korábban a cseh államhatalom, de még a szovjet totalitárius rendszer sem hozott.

2020-ban pedig újabb csapás érte Eszenyt. A közigazgatási beosztás megváltoztatása óta már nem rendelkezik önkormányzattal, Csap város kistérségébe sorolták.

2023 szeptemberétől pedig az 1976 óta, 47 éven át középiskolaként működött tanintézményét általános iskolává degradálták.

*Az eszenyi református templom a helyreállított Hősök Emlékművével
(a szerző felvétele)*

Ki tudja, meddig maradhat fenn ennek a szintisza magyar településnek a szellemisége, meddig tudják megőrizni nemzeti identitásukat az ukrán nyelv- és oktatási törvénnyel ellehetetlenített, háborúval agyongyötört otthon maradottak.

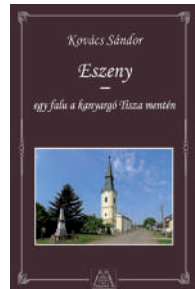
Összegzőképpen megállapíthatjuk, hogy a Trianon utáni új hatalmak szétszakították Eszény több évszázados kapcsolatrendszerét, szembe állí-

tották az itt élőket, ezt a történelmi települést gazdasági és kulturális ellehetetlenülésre kárhoztatták. A község 1939-es (4891 ha) területe a negyedére (1117 ha) zsugorodott. Népessége ezalatt az idő alatt, eltérően a környező falvaktól, nem gyarapodott, hanem az 1939. évi 2682 főről drasztikusan lecsökkent. Lakossága 2001-ben, az egyetlen hivatalos ukrainai népszámlálás szerint 1675 fő volt, ebből 1607 fő magyar nemzetiségű.

A trianoni sorstragédia Eszeny életét még a többi elcsatolt településhez képest is hatványozottabban mészelyezte meg. Mindez az utóbbi évszázad alatt olyan irdatlan terhet rótt a község fejlődésére, a lakosság mindennapi életére, büszkeségére, amit a történelmi országunk trianoni trancsírozásához hasonlíthatunk. Félő, hogy ennek a szerencsétlen sorsú falunak a tönkretétele visszafordíthatatlan.

P.S.

Eszenyről az érdeklődők bővebben Kovács Sándor *Eszeny – egy falu a kanyargó Tisza mentén* című könyvében olvashatnak. Ugyanis a szülőfalum iránti tiszteletből saját költségemen 2018-ban egy monográfiát adtam ki. A faluban szeptember 8-án tartott könyvbemutatón kb. százan jelentek meg. A könyv példányaait szétosztottam a polgármesteri hivatal, az iskola, az egyház, a Ritmus Néptáncegyüttes, a Micz Bán Hagyományőrző Egyesület és megjelent volt tanárkollégáim között.

DUPKA GYÖRGY

„ÉN ISTENEM, A KERESZTET VÁLLAINKRÓL VEDD LE!”

TRAGIKUS SORSÚ KÁRPÁTALJAI GULAG-ELÍTÉLTEK,
MÁRTÍROK PANTEONJA (ADATTÁRA), 1944–1970

X. rész

„Igazán csak azok halnak meg, akiket elfelednek.”

11. MERÉNYLETEK, LINCSELÉSEK, BÖRTÖNHALÁL

11.1. MOSZKVÁBÓL LEVEZÉNYELT MERÉNYLET

Romzsa Tódor (1911–1947), a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye püspöke NKVD-merénylet áldozata lett. A „bezpeka” pribékjei 1947. október 27-én sikertelen merényletet követtek el Lavki község határában Romzsa Tódor görögkatolikus püspök ellen. A megghiúsult merénylet után 5 nappal, november 1-jén a főpásztort munkácsi kórházi ágyán megmérgezték. Halálának híre megrendítette egész Kárpátalját.¹

Eddig a leghitelesebb történelmi portrét **Puskás László**² atya rajzolta meg a mártír püspök életéről, hitvallásáról és vértanúhaláláról.³ Azonban a püspök presszionálásáról és az ellene elkövetett merényletről még mindig újabb levéltári anyagok és visszaemlékezések kerülnek napvilágra.

Milyen méreggel és hogyan ölték meg? Ki volt a felbujtó és végrehajtó? Hogy miként szabadultak meg püspöktől, arról **Pavel Szudoplatov** küldött írásos jelentést a Szovjetunió Kommunista Pártja XIII. kongresszusának:

¹ Romzsa Tódor (1911–1947) püspököt 2001. június 27-én az Ukrajnába látogató II. János Pál pápa boldoggá avatta.

² Puskás László (1941) a Lembergi (Lviv) Művészeti Akadémián szerzett festőművészi diplomát 1965-ben. 1993-ban pappá szentelték, majd a munkácsi görögkatolikus egyházmegye papja, a *Communio* c. folyóirat ukrán szekciójának főszerkesztője.

³ Romzsa Tódor püspök hitvallása és vértanúhalála. Készült PUSKÁS LÁSZLÓ atya boldoggá avatási életrajzi anyagai nyomán. Ukránról magyarra fordította és szerkesztette R. BULECZA ROZÁLIA. Ungvár–Budapest, Intermix Kiadó, 2000.

Romzsa Tódor püspök és emlékkönyve; Pavel Szudoplatov NKVD-tábornok, a halálos merénylet koordinátora. A szerző gyűjtése.

„Az SZKP KB politikai bizottsága tagjának, az Ukrainai KP KB első titkárának, Nyikita Hruscsovnak az utasítására, az USZSZK Állambiztonsági Hivatala által kidolgozott és Hruscsov által jóváhagyott terv szerint Munkács városában megtörtént Romzsának, a görögkatolikus egyház vezetőjének megsemmisítése, aki erőlesen tiltakozott a görögkatolikusok pravoszláv csatlakozása ellen”.⁴ **Pavel Szudoplatov**, az SZSZKSZ Állambiztonsági Hivatal 4. felderítési-diverziós vezetőségének parancsnoka 1998-ban oroszul megjelent emlékiratában a gyilkosság megszervezésével részletesebben foglalkozik.⁵ Ebből idézünk: „Hruscsov Sztálinhoz fordult azzal a kérdéssel, hogy engedélyezze számára a teljes egyházi vezetés titkos likvidálását Ungváron”. Mint írja: „Sztálin egyetértett Hruscsov javaslatával, miszerint eljött az ideje a vatikáni terrorista fészek megsemmisítésének Ungváron.” A Romzsa Tódor püspök ellen elkövetett gyilkos merénylet kitervelésében sokan vettek részt. A lista élén **Sztálin**, **Hruscsov** szovjet vezetők és **Abakumov**, **Szavcsenko**, **Szudoplatov**, **Majranovszkij** KGB-végrehajtók álltak. Őket a munkácsi járási milícia terroristaellenes különítményének tagjai, a megyei és a járási vezetőség illetékes szervei, a munkácsi kórház főorvosa, a beépített munkácsi szanitárka/ápolónő és mások követték.

⁴ Moszkovszkije Novosztyi, 1992., VIII. 02., 31. sz., 10. p.

⁵ SZUDOPLATOV PAVEL: *Szpecoperaciji. Ljubjanka i Kreml. 1930-1950 roki.* Moszkva, Olm-Pres, 1998., 412-414.

*A meggyilkolt Romzsa Tódor püspök a felravatalozott koporsóban.
A szerző gyűjtése.*

A hatalom félt a tiltakozók tömegtüntetésétől, ezért **Agafonov** egyházi megbízott **Chira Sándor** (1887–1983) kanonokot arra akarta rávenni, hogy a püspököt másnap az éjszaka folyamán temessék el. A kanonok (egyben titkos püspök) ezt a javaslatot elvetette. A püspök temetésének napját 1947. november 4-re, 9-11 óra közé tűzte ki.

A temetés napja Kárpátalja számára emlékezetes volt. A hatalom az Ungvár felé vezető közúton és vasúton leállított minden forgalmat, így akarták megakadályozni, hogy a hívek a távoli településekről eljussanak a temetésre. Ennek ellenére 30 ezren vesznek részt a főpásztor temetésén. Romzsa Tódor püspököt az ungvári görögkatolikus székesegyház kriptájában helyezték örök nyugalomra.

A püspök meggyilkolása után a tettesek bűnbakot kerestek, és igyekeztek minden nyomot eltüntetni. A bűnbakot **Manajló Mária Teofilia**⁶ O.S.B.M. (Ungvár, 1920. március 28. – Ungvár, ?), a munkácsi kórház sebészeti osztályának a személyzetért felelős nővére személyében találták meg, aki szemtanúja volt Romzsa Tódor galád módon kitervelt meggyilkolásának. A tettesek igyekeztek őt, mint a bűncselekmény koronatanúját, izolálni. 1948. január 28-án letartóztatták szovjetellenes irodalom terjesztése vádjával.

⁶ BENDÁSZ ISTVÁN–BENDÁSZ DÁNIEL, 1994., 113-114.

Kijevbe szállították, ahol 6 hónapon át próbálták eredménytelenül rábizonyítani, hogy részt vett Romzsa püspök meggyilkolásában. A Szovjetunió Állambiztonsági Minisztériuma Különbizottságának 1948. augusztus 21-i ítélete szerint, az USZSZK Büntetőtörvénykönyve 20-54-1. „a” és az 54. paragrafus 10. cikkely első része alapján 10 év munkatáborra, 5 év jogfosztásra és vagyonelkobzásra elítélték. Betegen került a Mordvin ASZSZK egyik lágerének kórházába. 1955-ben tért haza Ungvárra, mint nyugdíjas ápolónőt 1989 áprilisában rehabilitálták.

1995-től napirenden volt Romzsa püspök boldoggá avatási eljárásának kezdeményezése az egyházmegyében. A dokumentációt 1997. október 7-én adták át az illetékes Kongregációnak Rómában. 2001. április 24-én a Vatikánban, a Szenttéavatási Kongregáció dekrétuma alapján Romzsa Tódort, a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye mártír püspökét II. János Pál pápa boldoggá nyilvánította.⁷ A boldoggá avatási szertartásra a pápa ukrainai látogatása alkalmával került sor.

*Az egykori GULAG-rab: Manajló Mária Teofilia nővér.
Boldog Romzsa Tódor püspök újratemetése Ungváron. A szerző gyűjtése.*

Romzsa Tódor maradványait, az ereklyéket 2003. június 26–28-án helyezték el ünnepélyesen Ungváron, a székesegyház Szent Kereszt mellékoltárában.

⁷ Az ungvári székesegyház falán emléktábla őrzi a mártír püspök emlékét. Az ungvári papi szeminárium Romzsa Tódor püspök nevét viseli. Az egykori tragédia színhelyén 1993-ban felállított emlékmű hirdeti az elmúlt rendszer kegyetlenségét. 2001. március 24-én Lakiteleken avatták fel Romzsa Tódor szobrát.

Az egykori tragédia színhelyén, Lóka (Lavki) község határában 1993 novemberében emlékművet állítottak fel, s az ungvári székesegyház falán is tábla őrzi a mártír püspök emlékét. A felépült ungvári teológiai akadémia Romzsa Tódor püspök nevét vette fel.

11.2. LINCSELÉSEK, KIVÉGZÉSEK

1944. október végén Kárpátalján elcsitultak a harcok, megjelentek az új rend önjelölt bajnokai, a partizánok, milicisták és komisszárok, akik hozzáálltak az önbíráskodásokhoz. Ennek következtében helyben koncoltak fel becsületes magyar embereket, amiről egészen a közelmúltig keveset tudunk. Nyilvánosan senki sem emlegette a történeteket, csak hozzátartozóik szívében élt az áldozatok emléke. Hivatalos okirat nem készült kivégzésükről, bírósági ítélet nélkül küldték őket a halálba. Ezeknek a névtelen áldozatoknak a sírjai sem ismertek, legfeljebb hozzátartozóik találgathatják, hol vannak elhantolva, melyik kárpátaljai folyó nyelte el tetemüket. Nevük nem volt rajta a háborús bűnösök jegyzékén, a levéltárak ilyen iratokat nem őriznek.

A lincselések, kivégzések áldozatainak emlékkönyvei

Az 1944 novemberében végrehajtott egyik retorzió hátteréről a hozzátartozók mertek levélben tanúságot tenni: „... *Legyenek olyan szívesek*

felvilágosítást adni, kihez kell fordulnom a nagyapám és két nagybácsim, 1944 novemberében, meggyilkolásuk ügyében.

Sófalván (Danilove) laktak. Nagyapa a Sándorfalvi Sós-kútnak volt a felügyelője. Apáczy Károly 70 éves. Fia Apáczy Károly a falu jegyzője, akkor 50 év körüli és kisebbik fia Apáczy Dezső 38 éves volt. A falubeliek elhurcolták vasárnap este a községházára és hétfőn este ölték meg. Két hét múlva talált rájuk egy pásztorfiú a hegyalján. A gyilkosok közül még hárman élnek. Édesapám eltemette őket, de sírjukhoz csak három éve, hogy merünk járni. Szerettük volna a Budapesten élő nagybácsimmal a sírokat csak körül cémentelni, de akkor még a párttitkárságon is voltam – nem engedélyezték, mert azt mondták: „Ellenségek voltak – magyarok!”

Most szintén kértünk a falu vezetőitől csak egy kis cémentet – ismét elutasítottak. Nem akarunk semmi mást, csak hogy emberekhez méltó sírmentet tehesünk..., hogy miért nem lehet egy egyszerű emlék, amikor a jón kívül semmi rosszat nem tettek, csak annyi volt a bűnük, hogy magyarok.” (G.H.J.) Huszt, 1990.11.9.⁸

A megtorlás napjait a nagydobronyaiak is átélték. Erről az egyik szemtanú, **Hídi András**, aki 1902-ben született, hozzánk küldött levelében így emlékezik: *„Az orosz katonák 1944. október 26-án este 9 órakor jöttek be. Én a szélső házban laktam a falu végén, a testvérem szintén, velünk szemben. Másnap a testvérem fia 2 csikót vitt legelni az erdőhöz. Még nem ért oda, 2 partizán lovas, az egyik a testvérem fiát fejen lőtte, 2 nap múlva engedték eltemetni...”*⁹

A munkácsi **Geczó Jenő** 1991. március 10-én kelt levelében közli, hogy nevetleni sógorát, **Kaliska Gyulát** (1893), a Munkácsi Királyi Gimnázium tanítóját 1944 őszén tartóztatták le, és ítélet nélkül végezték ki ismeretlen helyen.¹⁰

Az ugocsai Aklihegyen **Bücs István** elfogott gazdálkodót a szovjet katonák agyonlőtték. A tiszabökényi **Fülöp György** (1926) a háromnapos munkára indított menetből megszökött, apja szénapadlásán lőtték agyon az NKVD tisztjei.

Sivadó János¹¹ tornyospálcai görögkatolikus lelkész 1991. február 26-án címünkre eljuttatott leveléből tudtuk meg, hogy **dr. Ortutay Elemér**

⁸ „Sötét napok jöttek...” *Koncepciós perek magyar elitételteinek emlékkönyve, 1944–1955.* DUPKA GYÖRGY közreadásában. Intermix Kiadó, Budapest–Ungvár, 1993.114. <https://mek.oszk.hu/23600/23610/23610.pdf>

⁹ U. o. 115. <https://mek.oszk.hu/23600/23610/23610.pdf>

¹⁰ U. o. 115. <https://mek.oszk.hu/23600/23610/23610.pdf>

¹¹ SZEpb-archívum, Sivadó János levele, 1991. február 26. A levél melléklete 75 hadifogoly adatait tartalmazza: név, születési hely és idő, lakhely, fogságba esés helye és időpontja, hozzátartozók. Lásd még: Halottaink 1944–1959. <https://mek.oszk.hu/13900/13956/13956.pdf>

görögkatolikus teológiai tanár ugyanazon év február elején Benében tartózkodott. Ott egy 60 év körüli benei férfi (**Holozsi Károly**) elmondta neki, hogy évek óta őriz egy könyvecskét, amit egy volt lelkiatya, **Galambos József** benei római katolikus plébános adott át neki azzal a kéréssel, hogy juttassa el a benei híd helyreállításán dolgozó, illetve egy itteni uradalmi istállóban tartott 75 magyar és 2 német hadifogoly hozzátartozóinak. A könyvecske a Homok–Szürte–Gálóc–Csap–Sátoraljaújhely–Bajánháza–Nagykapos–Bodrog vonalon 1944. november 20. – december 2. között szovjet fogságba esett hadifoglyok adatait tartalmazta.

Az akkor 9 éves **Holozsi Károly** az örök pálinkával való megvesztegetése árán hordta ki a noteszlapokra írt adatokat. A tornyospálcai lelkész közölte azt is, hogy ezeket a hadifoglyokat 1945 februárjában Huszt irányába, ismeretlen helyre vitték. 1944 szilveszter éjszakáján közülük hárman szökni próbáltak, de elfogták őket, és „az orosz örök vasvillával halálra szurkálták” mindhárójukat; a helybeliek a közeli zsidó temetőben hantolták el őket. Holozsi, a 9 éves benei gyerek „lopott szenteltvízzel szentelte meg a három hősi halott sírhantját”. Később, felnőtt férfiként „összegyűjtött 5–6000 rubelt, hogy emlékművet állítson ezeknek a hadifoglyoknak. (...) Ortutay atyát kérte meg, hogy a könyvecskét juttassa el Magyarországra, és ezek az adatok hírközlés útján is jussanak el a hozzátartozókhoz.”

A brutálisan megölt három magyarországi hadifogoly, **Gösi György** (Mértes, 1917–1944), **Lipicki Pál** (Nagybánhegyes, 1918–1944) és **Kövesi János** (Füzesgyarmat, 1914 – 1944) tiszteletére síremléket emeltek. 1991. november 3-án került sor a síremlék felavatására.

Az ungvári **Kükemezey Józsefet** (1907–1944) az NKVD tisztjei 1944. november 18-án az ungvári római katolikus templom udvaráról hurcolták el, és az NKVD-székház pincéjében bírósági ítélet nélkül kivégezték. Hóhéra **Kuruc Maruszja** partizán, börtönőr volt. A sírásó *Bandura testvérek* visszaemlékezése szerint éjszaka, jeltelen sírban hantolták el az ungvári Kapos utcai temetőben. Szovjetellenes tevékenységgel gyanúsították, mivel a Magyar Élet Pártjának tagja, a szervezet Ung vármegyei és Ungvár városi központi titkára volt. Civilben kereskedő volt, becsületes, segítőkész emberként tisztelték a városban.¹²

Legeza Pétert (1912–1946), a felsőkalocsai (Negrovec) görögkatolikus parochust 1946. november 24-én, egy hideg téli éjszakán haldokló beteg szentséggel való ellátására hívták. Elment, de soha nem tért vissza, a sziklás folyó partján találtak rá másnap. A hívek nagyszámú részvételével temették el Felsőkalocsán.

¹² Adatközlő a fia, Kükemezey Árpád: SZEpb-archívum, Kükemezey Árpád adatközlése, Ungvár, 2007. május 11.

Orosz Péter (1917–1953) bilkei görögkatolikus parochust, titokban felszentelt püspököt 1949-ben hivatásától eltiltották, de titkon tovább tevékenykedett. 1953 elején a KGB ungvári nyomozói letartóztatták, kihallgatták, aztán Sztálin halála után szabadon bocsátották. Néhány hét múltán az Ilosvai járásban újra kezdeményezték elfogatását. 1953. augusztus 23-án Magyarokmányát környékén felismerték, és a szolgálatos rendőr letartóztatta. Augusztus 27-én gyalog indították útnak, de Alsókaraszló közelében egy út menti keresztnél a halálosan kimerült 36 éves atya letérdelt, hogy imádkozzon. Nem törődött **V. Pósik** rendőr fenyegetőzésével, aki három méter távolságból lelőtte. Holttestét az ilosvai halottasházba szállították, majd a hívek kizárásával a Kamjanka-Buzka melletti mezőn titokban eltemették. Sírjának helye azonban hamarosan ismertté vált, ezért testét exhumálták, s a helyi rendőrfőnök garázsának padlója alá ásták el. Gyilkosa büntetlen maradt, mivel ügyét 39 év után elévültnek nyilvánították.¹³

Közel negyvenéves hallgatás után, 1992. július 28-án találták meg a testét, és augusztus 28-án temették el Bilkén. A hálás hívek egy kis kápolnát építettek a templom mellé, ahol annak idején a mártír pap szolgált. A kápolnában oltárra emeték, üveglap alá helyezték Orosz Péter püspök földi maradványait.¹⁴

Orosz Péter püspök. Emléktáblája Biriben. A szerző gyűjtése.

¹³ Puskás László: *Ilyeneké Isten országa. Isten szolgája Orosz Péter (1917–1953) titokban felszentelt püspök élete és vértanúsága*; Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza, 2010.

¹⁴ Fodorné Orosz Erzsébet: *Isten embere. A titokban püspökké szentelt Orosz Péter atya emlékére*. http://hromada.hu/2013/nom_122/vallas/szentember.html

2003-ban **Sasik Milánnak**, a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye püspökének kezdeményezésére elkezdődött **Orosz Péter** mártír püspök boldoggá avatásának eljárása. 2012. augusztus 12-én Biriben, **Orosz Péter** szülőfalujában márványtáblát avattak emlékére.

11.3. LETARTÓZTATÁS IDEJÉN, KIHALLGATÁS KÖZBEN HALTAK MEG

Az ungvári **Földesi Gyula** (1875–1947?) nyomdatulajdonos, könyv- és lapkiadó, politikus, Ungvár törvényhatósági jogú város ruszin képviselője a Magyar Országgyűlésben. A 71 éves képviselőt az NKVD 1944 őszén Ungváron kollaboráció vádjával letartóztatta, majd a Perecsenyben felállított hadifogoly-gyűjtőtáborba hurcolták, innen az NKVD sztarij szambori (ma Szambir) börtönbe vitték, itt halt meg kihallgatás közben.¹⁵

Földesi Gyula. Emlékkereszt a Szolyvai Emlékparkban. A szerző gyűjtése.

Nevét felvették a Szolyvai Emlékparkban 2016. december 7-én felavatott, a magyar felsőházi tagok és képviselők vértanúságát megörökítő emlékkeresztre.

A batári születésű **Kövér Sándor** (1900) ruszin, középfokú végzettségű, pártunkívüli ungvári lakost, a Peremoga artel könyvelőjét szovjetellenes tevékenység vádjával letartóztatták, 1949. március 28-án vizsgálati fogságban meghalt.¹⁶

¹⁵ Forrás: SZEpb-archívum, Kovács Zoltánné Sereghy Judit 2005. április 4-én Ausztráliából küldött levelében jelezte, hogy a nagyapját tiszteli Földesi Gyulában, és kevés információval rendelkeznek haláláról.

¹⁶ RIZO, I. 2003. 364.

Az ukranofil mozgalom kimagasló alakja, **dr. Volosin Ágoston/Av-gusztin Ivanovics Volosin** (1874–1946) görögkatolikus teológiai tanár 1938–1939-ben az autonóm Kárpátalja miniszterelnöke volt. 1939. március 15-én pár óráig Karpatszka Ukrajina államelnöke. Prágába emigrált, ahol az ukrán szabadegyetemen oktatott. 1945 májusában a szovjet SZMERS letartóztatta és Moszkvába hurcolta. A moszkvai (Lefortovo, Lubjanka, Butirka) börtönben kihallgatás közben halt meg 1946. július 19-én. Végso nyughelye ismeretlen.¹⁷

dr. Volosin Ágoston. Szobra Ungváron. A szerző gyűjtése.

Karbovanec Mihály ungvári értelmiségi, az 1946-ban alakult Ragyanszka Skola tankönyvkiadó első igazgatója és **Mikita Sándor**, Ungvár egyik volt előljárója az NKVD zaklatása, letartóztatása elől önkéntes halálba menekült.¹⁸

Gecse Endre (1907–1959) gálócsi, majd huszti református lelkész 1956-os igazgatásért 1958. december 2-án tartóztatták le Huszton, de csak az ungvári börtönig jutott el. Az 52 éves tiszteletest 1959. január 7-én vallatás közben agyonverték a KGB székházának pincéjében. Többek között azzal vádolták, hogy szovjetellenes tartalmú könyveket adott át a Gálócsi Politizáló Csoportnak (**Pasztellák István, Perduk Tibor, Molnár László** diákoknak). Özvegyének címünkre küldött leveléből idézünk: „*Gálóc után Huszton 1958. december 2-ig működött, mint lelkész. Innen az állami*

¹⁷ RIZO, I. 2003. 237.

¹⁸ Botlik–Dupka: *Ez hát a hon...* 1990. <https://kmml.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/Ez-hat-a-hon.pdf>

hatóságok koholt vádak alapján elvitték. Akkor láttam utoljára élve hűséges hitvesemet. 1959. jan. 7-én láttam viszont holtan. Elvittek a temetőbe a hatósági emberek, de lelkészt nem engedtek hívni. Őt, aki számtalan ember felett mondott beszédet és imát, ima nélkül hantolták el. Meghalt egy igaz magyar és isten igéjének hűséges hirdetője. Itt maradtam egyedül, keserűséggel a szívemben. A háromszori házkutatás, és ami utána következett, úgy megviselt, hogy idegösszeomlást kaptam... ”¹⁹.

*Gecse Endre gálóczi emléktáblája; emlékkönyve; sírhelye Gálocsban.
A szerző gyűjtése.*

Gecse Endre hamvait 1992. október 24-én az ungvári Kapos utcai temetőből szülőfalujába, Gálocsba vitték, és ott helyezték örök nyugalomra. Lelkipásztori tevékenységének emlékét a huszti, majd a gálóczi templom falán feliratos fekete gránittáblán örökítették meg. 2006. október 23-án a község háza falán emléktáblát helyeztek el a gálóczi politizáló csoport tagjai és a mártír lelkész tiszteletére, azóta a tiszteletes sírhelye és az emléktábla az 1956-os eseményekre való megemlékezések színhelye.²⁰

Folytatása következik

¹⁹ SZEpb-archívum, Gecse Endréné adatközlő levele, K. Vojkovec (Szlovákia), 1992. június 16.

²⁰ Forrás: *Jó pásztor volt. Emlékkönyv Gecse Endre kárpátaljai mártír tiszteletes emlékére.* Felelős szerkesztő: Gortvay Erzsébet. Intermix Kiadó, 2003. <http://mek.niif.hu/23600/23652/23652.pdf>

KÁRPÁTALJAI KULTÚRKRÓNIKA

(2023. JÚLIUS, AUGUSZTUS)

ELISMERÉSEK

* Több mint egy évvel az elismeréséről szóló hivatalos bejelentés után, 2023. július 24-én vette át a Magyar Tudományos Akadémia székházában az MTA Arany János Fiatal Kutatói Díját **dr. Traski Viktor** kárpátaljai magyar matematikus. Az ungvári egyetem díjnyertes kutatójának **Kollár László**, az MTA főtitkára adta át a kitüntetést. **Traski Viktor** eredetileg az MTA 195. közgyűlésén, a Külső Tagok Fórumán vehette volna át a díjat, de akkor csupán videoüzenetet tudott küldeni, mivel az ukrán hadsereg katonájaként harcolt a kelet-ukrajnai fronton.

* A Márton Áron Szakkollégium a 2022–2023-as tanévben *Márton Áron Emlékérmét* adományoz a salánki születésű **Kész Rékának**, a Bölcsészettudományi műhely tagjának. **Kész Réka** a Debreceni Egyetem Néprajzi Doktori Iskolájának végzős hallgatója.

* A budapesti ukrán nagyköveti poszt várományosa, a több mint tizenhat hónapja az ukrán hadsereg kötelékében szolgáló **Fegyir Sándor**

részére az Arany Kereszt kitüntetést adományozta **Valerij Zaluzsnij**, az ukrán hadsereg főparancsnoka. Az őrmesteri rangban lévő, lövészárok professzoraként is emlegetett **Fegyir Sándor** Ungváron vette át a kitüntetést.

* Idén **Czébely Lajos** viski helytörténész, költő, pedagógus és zenész is megkapta a *Kallós Zoltán Külhoni Magyarságért Díjat*. Az elismerést 10 külhoni magyarnak adta át **Potápi Árpád János** és **Semjén Zsolt** magyar miniszterelnök-helyettes augusztus 18-án, a Hagyományok Házában. *„A díj a külhoni magyar közösségek érdekében a közéletben, az oktatásban, a kultúrában, a nemzet örökségének megőrzésében, az egyházi életben, a tudományban, a tömegtájékoztatásban, a gazdasági önszerveződésben kiemelkedő tevékenységet végző magyarországi és külföldi személyeknek és szervezeteknek adományozható”.*

* *Gróf Széchenyi Imre Díjjal* tüntették ki **Molnár Zsoltot**, a Verbőci Református Egyházközség vezető lelkipásztorát, zsinati jegyzőt a magyar államalapítás ünnepe alkalmából tartott állami kitüntetések és

szakmai elismerések átadóján Budapesten. A kitüntetést **dr. Nagy István** magyar agrárminiszter adta át.

A kárpátaljai lelkész a Kárpát-medence magyar gazdátársadalmának megerősítése érdekében végzett kiemelkedő tevékenységéért kapta meg a rangos díjat.

* Novák Katalin magyar köztársasági elnök a Magyar Érdemrend Lovagkeresztjével tüntette ki **Demkó Ferencet**, a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye püspöki helynökét, kerületi esperest. Az elismerést augusztus 18-án **Semjén Zsolt**, Magyarország nemzet- és egyházpolitikáért felelős miniszterelnök-helyettese adta át a Hagyományok Házában. Demkó Ferenc a kárpátaljai görögkatolikus közösség lelkipásztori ellátását és a magyar identitás megőrzését szolgáló tevékenységéért, illetve a háború elől menekülőket felkaroló felelősségteljes szervezőmunkájáért kapta meg a rangos elismerést.

* A Magyar Érdemrend Lovagkeresztjét kapta meg **Dalmay Árpád** nyugalmazott középiskolai tanár, újságíró, a Rákóczi Szövetség Nyíregyházi Szervezetének elnöke, a Beregszászárt Alapítvány kuratóriumi elnöke. A magyar kultúra kárpátaljai megőrzését és továbbélését szolgáló munkájáért kapott elismerést **Semjén Zsolt**, Magyarország nemzet- és egyházpolitikáért felelős

miniszterelnök-helyettese adta át augusztus 18-án a Hagyományok Házában.

* **Dr. Nagy István** magyar agrárminiszter Miniszteri Elismerő Oklevélben részesítette **id. Hidi Endre** kárpátaljai iparművészt és keramikust augusztus 17-én Budapesten. **Id. Hidi Endre** a hagyományos fazekasság szellemiségének megőrzése érdekében végzett kivételes munkájáért kapta meg a minisztérium kitüntetését.

Gratulálunk!

FONTOSABB ESEMÉNYEK, RENDEZVÉNYEK

JÚLIUS

* **Kolodko Mihály** ungvári szobrászművész miniatűr bronzszobrai nagy népszerűségnek örvendenek Kárpátalján és Magyarországon egyaránt. A művész legutóbbi alkotása a hortobágyi Kilenclyukú hídnál található. A miniszobor **Csontváry Kosztka Tivadar** festőt graffitiművészként ábrázolja. A szobor apropója Csontváry születésének százhetvenedik évfordulója. A kárpátaljai szobrászművész miniatűr alkotásának ikerpárja Münchenben található.

* **Sin Edina** igazgató közlése szerint megalakulásának 30. évfordulóját méltatja a Kárpátaljai Megyei Magyar Drámai Színház. A jubileum alkalmából Kisvárdán fotókiállítás nyílt, amely bemutatja a beregszászi szintársulat legszebb pillanatait.

* **Csontváry Kosztka Tivadar** festőművész születésének 170. évfordulója kapcsán új helyszínen avatták újra a festő miniszobrát Ungváron. Mivel az eredeti helyszínen (Kijevei part) jelenleg építési munkálatok zajlanak, s az eredeti korlátokat is eltávolították, a turisztikai szakemberek úgy döntöttek, hogy a gyalogjáró híd másik oldalán, a Pravoszláv parton találnak számára helyet. A festő miniszobra így a mini Szabadságszobor és a Rubik-kocka szomszédságában kapott helyet.

* Az Ung-vidéki anyától származó **Csontváry Kosztka Tivadar** festőművész születésének 170. évfordulója kapcsán rendezték meg a *Napos út* elnevezésű plein airt Beregszászban. A Budapest parkban különböző korosztályú résztvevők csatlakoztak az eseményhez, akik okleveleket és ajándékokat vehettek át. **Babják Zoltán**, Beregszász polgármestere köszönetet mondott a művészeknek vidékünk történelmi és kulturális örökségének megőrzéséért. A plein air egyik fő inspirátora **Fegyir Sándor**, a Kárpátaljai Turisztikai

Szervezet elnöke volt. Az esemény keretében egy szakurafát is elültettek a Budapest parkban.

* Megtartotta soros ülését a Szolyvai Emlékparkbizottság. A park bejárását követő munkamegbeszélésen **dr. Tóth Mihály**, a bizottság elnöke tartott rövid értékelést, majd **dr. Dupka György** számolt be az emlékparkkal kapcsolatos tevékenységről. A hagyományos megemlékezésre 2023. november 18-án kerül sor. Ezt megelőzően, november 17-én Beregszászon, az Európa–Magyar Házban rendezik meg a GULAG–GUPVI-kutatók nemzetközi fórumát.

* Születésének 85. évfordulóján felavatták **Spenik Ottó** akadémikus emléktábláját az ungvári elektrofizikai kutatóintézetben. Az alkotás **Bohdan Korzs** szobrászművész munkája. **Spenik Ottó** 1992-től az elektrofizikai intézet igazgatójaként tevékenykedett. Az Ukrán Nemzeti Tudományos Akadémia rendes és az MTA külső tagja volt. Ungváron egy utcát is elneveztek az akadémikusról, aki egyben Ungvár díszpolgára is volt.

* A Kárpátok Művészeti és Kulturális Egyesület (KMKE) szervezésében lezajlott az *Ecsettel a békéért* elnevezésű egyhetes alkotótábor Tiszapéterfalván. A táborban nyolc kárpátaljai fiatal művész (**Ruszin Noémi**, **Alina Sztaszjuk**, **Dobos Diána**, **Szerhij Lakatos**, **Natalia**

Moskaljova, Vladiszlav Belaninac, Vince Viktória, Kutasi Csaba) alkotott, a szakmai vezető **Kutasi Csaba** képzőművész volt.

* Életének 96. évében elhunyt **Lator László** (Tiszasásvár, 1927. november 19.) Kossuth-díjas és József Attila-díjas költő, műfordító, esszéista, a nemzet művésze, a Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia alapító tagja. A kárpátaljai magyar írók, költők mentorát, segítő jó barátját veszítettük el, aki a rendszerváltás előtti és utáni években nevét adta minden nemes irodalmi kezdeményezésünkhöz. Ott volt, tettekre sarkalló beszédet mondott 1991. március 15-én a beregszászi Petőfi-szobor avatásánál, több rendezvényünk szónoka volt. A *Hatodik Síp* társadalmi szerkesztőbizottság tagja, a *Kárpátaljai Minerva* szerkesztőbizottsági tagja volt. Írásaival támogatta a 20 évvel ezelőtt újraindított *Együtt* irodalmi folyóiratot, büszke volt erre a kiadványra, hiszen beregszászi gimnazistaként még ő adta ki az *Együtt* első számait.

Részt vett az 1989-ben alapított Kárpátaljai Szövetség munkájában, vezetőségi tagként a helyi alkotóértelmiség összefogásán is munkálkodott.

Nyugodjon békében. Emlékét megőrizzük.

* Könyvbemutatóknak is helyet adott a Magyar Kultúra-sátor a 32.

Bálványosi Nyári Szabadegyetem és Diáktáborban: a közönség megismerhette például **Lőrincz P. Gabriella** *Könnytelen madonnák* című kötetét. A beregszászi József Attila-díjas költővel, íróval **Bonczidai Éva**, a Magyar Kultúra főszerkesztője beszélgetett. Legutóbb **Lőrincz P. Gabrielláról** portréfilm is készült: https://www.youtube.com/watch?v=Lkg9lx_PgHE

* A *Helyőrség.ma* szépirodalmi portálhoz kötődő fiatal szerzők műveiből összeállított antológiát mutatta be **Farkas Wellmann Endre** főszerkesztő a Magyar Kultúra-sátorban a 32. Bálványosi Nyári Szabadegyetem és Diáktáborban. Az összeállításban megjelent írásaiból olvasott fel mások mellett a csapi születésű **Kertész Dávid**, aki íróvá válásáról is mesélt a beszélgetésen. Egyébként a *Helyőrség.ma* c. antológiába beválogatták **Csornyij Dávid** (Beregszász), **Kertész Dávid** (Csap), **Kopriva Nikolett** (Munkács), **Marcsák Gergely** (Kincseshomok), **Shrek Tímea** (Beregszász) verseit és kisprózáit is.

* Az ungvári Magyar Házban – az UMDSZ ungvári székházában – megnyílt **Balog Sándor** nyugalmazott restaurátor, a MÉKK Munkácsy Mihály Képzőművészeti Egyesület tagjának a 76. születésnapja alkalmából rendezett tárlata. Az ünnepséget **dr. Zubánics László**, az

UMDSZ és a KMMI elnöke nyitotta meg. **Angyal Gabriella**, a Néprajzi Múzeum nyugalmazott vezetője méltatta a művész munkásságát. A zömében akvarell és pasztell alkotások Ungvár városképei, tájképek és csendéletek.

* Alkotó emberként ki hogyan viszonyul a szülőföldrőz, és ahhoz, amit az adott neki „útravalónak”? Nem patetikus, de őszinte beszélgetés zajlott Tusványoson a Magyar Kultúra-sátorban a *Felnőni a Kárpát-medencében* című kerekasztal-beszélgetésen, amelyen **Demeter Szilárd**, a Petőfi Irodalmi Múzeum főigazgatója, **Dupka György** ukrainai magyar író, újságíró, szerkesztő, kultúrpolitikus, **Farkas Wellmann Endre** költő, a Helyőrség.ma szépirodalmi portál főszerkesztője, **Hodossy Gyula** József Attila-díjas író, költő, szerkesztő, könyvkiadó, a Szlovákiai Magyar Írók Társaságának elnöke, **Lovas Ildikó** író, szerkesztő, **Sántha Attila** Magyarország Babérkoszorúja díjas költő és **Zalán Tibor** József Attila-díjas költő, író, drámaíró válaszolt **Bonczidai Éva**, a *Magyar Kultúra* magazin főszerkesztője kérdéseire.

* Jankovics Marcell örök klaszszikusát, Petőfi Sándor művének rajzfilm-adaptációját, a *János vitéz* harmadszor mutatták be Kárpátalján. Ezúttal az Ungvári 6. Számú Napocska Óvoda magyar csoportjának

növendékei tekintették meg az alkotást az Ungvári Nemzeti Egyetem Hungarológiai Központjában. A vetítés előtt köszöntő beszédet mondott **Albertné Simon Edina**, Magyarország Ungvári Főkonzulátusának konzulja, és a hungarológiai központ nemrég kinevezett új igazgatója, **dr. Berta Eleonóra**. A hungarológiai központ idén 35 éves, és ebből az alkalomból egy rendezvényt sorozatot indítanak. Augusztus-szeptember folyamán kiállítást, október 26–27-én nemzetközi tudományos konferenciát szerveznek – tudatta az igazgató asszony.

* **2023. július 30.** A *Kárpáti Igaz Szó* című lapban nyomtatott és elektronikus formában is közzétették azt a szakvéleményt, amelyet a Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája Szakértői Bizottsága készített a múlt év végén elfogadott kisebbségi törvénnyel kapcsolatban. A szakvélemény teljes szövege itt érhető el: <https://kiszo.net/2023/07/30/szakertoi-nyilatkozat-a-regionalis-vagy-kisebbségi-nyelvek-europai-chartajarol/> Magyar nyelvre fordította dr. Zubánics László.

* A minap **L. Murányi László** (Ózd, 1956) Bátorság-díjas újságíró *A háború árnyékában* című – az Ad Librum kiadónál megjelent – új riportkönyvét mutatták be az Óbudai Társaskörben. A könyv témája – a több mint 500 napja tartó értelmetlen,

barbár orosz-ukrán háború, és az ezt kiváltó humánkatasztrófa-hatás vizsgálata. Az oknyomozó újságíró az ungváriaknak és a környező falvak lakóinak egészségügyi szakszolgáltatást nyújtó MedSpot-csapat tagjaként kereste fel vidékünket a múlt évben. Aztán a segélyszállítmányok kísérőjeként többek között Beregszásztól, Ungvárról eljutott a távoli Kijevbe, onnan Irpinybe, Bucsába és más háborús övezetbe került településre, hogy anyagot gyűjtsön a könyvéhez. Riportot, interjút készített magyar, ukrán és más nemzetiségű egyszerű emberekkel, civil szervezetek, önkormányzatok, különböző hivatalok képviselőivel. Megszólatatja az urán-magyar határtérségben tevékenykedő karitás szervezetek aktivistáit, az anyaországi Ukrajna-szakértőket.

A könyvben mások mellett **Dupka György** történész is megszólal. **L. Murányi László** a könyvéhez egy nagyon szép idézetet is talált **Horváth Sándor** kárpátaljai magyar írótól. Így szól: „*A lélek, a hit, a történelem, a hagyomány és a kultúra nem ég el a háború máglyáján.*”

AUGUSZTUS

* Emlékművet avattak a roma holokauszt (porajmos) áldozatainak emlékére Ungváron. Az emlékmű felállítását az Emlékezés, Felelőség, Jövő elnevezésű német alapít-

vány, a RomaUA információs és elemző ügynökség és a Hidnyiszty kárpátaljai megyei ifjúsági civil szervezet finanszírozta.

* A Magyarországot, Vajdaságot, Székelyföldet és Felvidéket bemutató kötetek után újabbal gazdagodott a 2017-ben induló *Magyar nyelvű otthon* sorozat. 2023 tavaszán a Kárpátalját bemutató könyv is megjelent. A Kárpátaljával foglalkozó részeket **Dupka György, Vári Fábián László, Zékány Krisztina, Csorba Csaba és Duncsák Attila** írták. Az Anyanyelvápolók Szövetsége honlapján (<https://anyanyelvapolo.hu>) erről olvasható **Zékány Krisztina** ismertetője.

* A Munkácsi Drámai Színházban befejeződött a 76. színházi évad. Az időszak alatt 7 premiert láthatott a közönség. Hat családi és egy gyerekeknek szóló előadást mutattak be. A színészek csatlakoztak a fegyveres erőket segítő kampányhoz is, mely során a katonák számára gyűjtöttek adományokat, összesen 17 ezer hrivnya értékben. A színház új évada szeptemberben indul.

* Kárpátaljai festőművészek munkáiból nyílt időszaki kiállítás Ungváron az Ukrán Alkotóművészek Országos Szövetsége kárpátaljai szervezetének rendezésében. A tárlaton 28 festőművész, köztük **Kopriva Attila, Jurij Selevickij, Igor Lucenko, Borisz Kuzma** és

mások alkotásai láthatók. A kiállított darabokon a művészek új formavilág iránti rajongása, a formák kreatív bemutatása és a modern művészet módszereivel való kísérletezés tükröződik.

* A beregszászi székhelyű Sodró együttes a Kárpátaljai KultúrKaráván támogatásával Erdélyben, Fehér és Kolozs megyében turnézott.

* A „GENIUS” Jótékony-sági Alapítvány XIII. alkalommal szervezte meg a Jankovics Mária Alkotótábort kárpátaljai iskolás diákok számára, akik vonzódnak a képzőművészetek, festészet, szobrászat és rajz iránt. Összesen 100 fő nyújtotta be részvételi szándékát (80 lány és 20 fiú). A tábor hat napja során a gyerekek művészetek iránti hajlamát több szakember fejlesztette: **Kulin Ágnes**, a tábor szakmai felelőse, a Révész Imre Társaság elnöke, **id. Hidi Endre** szobrász, keramikus, **Kovács Gyöngyi**, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tanára, beregszászi kézműves, **Kutasi Csaba**, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola művészeti részlegének laboránsa, **Néger Krisztina**, a „PADIUN” Kárpátaljai Megyei Ifjúsági Tehetséggondozó és -fejlesztő Palota dekorációs, ajándéktárgy-készítő és formatervező szakkörvezető tanára, valamint **Ruszin Noémi** festőművész.

* A Boksay József Kárpátaljai Megyei Szépművészeti Múzeum nagytermében az Ukrán Alkotóművészek Országos Szövetsége kárpátaljai szervezetének tagjelöltjei – **Erfán Ferenc** és **Roman Pilip** – alkotásai-ból nyílt kiállítás. Beszédet mondott **Olena Prihogyko** érdemes művész és **Borisz Kuzma**, Ukrajna népművésze, az Ukrán Művészeti Akadémia akadémikusa, az Ukrán Képzőművészeti Szövetség Kárpátaljai Megyei Szervezetének vezetője. A jelöltek nevében **Erfán Ferenc** múzeumigazgató szólalt fel.

* A Munkácsról keletre található kendereskei (Konoplivci) magaslaton 2013 szeptemberében adták át a Feszty-kilátót, ahol egy betonkörben tizenhat trapéz alakú bazalttáblát helyeztek el, melyeken **Feszty Árpád** ismert festőművész 1892 és 1894 között alkotott, *A magyarok bejövetele* című hatalmas, 15 x 120 méteres körképének kicsinyített, gravírozott másolata látható. A képet úgy tájolták, hogy a gravírozott képen látható hegyek és azok eredetije pontosan egy irányban legyenek, és könnyen összehasonlíthassa azokat bárki. Mára a kilátóhely a turisták kedvelt célpontja lett, ahová az anyagi források szűkössége miatt négy részletben építtetett ki műkövel kirakott gyalogutat a KMKSZ Munkácsi Középszintű Szervezete és Magyarország Ungvári Főkonzulátusa.

* Megyénk területén az orosz invázió kezdete óta összesen 120 szovjet emlékművet – mellszobrot, vörös csillagot, sarló-kalapácsot, emléktáblát – bontottak le. A Szuszpilne (susopilne.ua/VV) szerint Kárpátalja az elsők között szerepel az „orosz-talanításban”, azaz a dekomunizációs törvény végrehajtásában. A tervek szerint hamarosan további 79 emlékmű kerül eltávolításra: az Ungvári járásban 25, a Beregszásziban 14, a Husztiban 25, a Técsőiben 11, a Rahóiban pedig 4.

* A megyeszékhely 57. miniszobra *A kis habléány*, **Hans Christian Andersen** meséjének hősnője. **Roman Murnik** legújabb alkotása a gyalogos híd beton támaszán kapott helyet, A miniszobor felállításának kezdeményezője, **Fegyir Sándor**. A habléány egyfajta emlékeztető az Ungvári Regattára is, és amikor majd újra megszervezik a fesztivált, az ungvári rafting résztvevőinek első kikötőhelye lesz.

* A Kárpátaljai Megyei Magyar Drámai Színház is képviselte magát a Zsámbéki Nyári Színházban. A beregszászi társulat előadásában *A helység kalapácsa* című produkciót láthatta a közönség.

* A badalói református templom külső falát 1938. augusztus 14. óta ékesíti az az emléktábla, amelyet annak a tiszteletére emelt 85 évvel ezelőtt a Kárpátaljai Magyar Faluszö-

vetség, hogy az itt élők emlékezzenek arra, hogy 1847 júliusában, útban Erdődre menyasszonyához, **Szendrey Júliához**, **Petőfi Sándor** e szent falak tövében tartott pihenőt. **Petőfi Sándor** születése 200. évfordulójának emlékévében, a badalói emlékjel évfordulója tiszteletére a badalói református templomban ünnepi hálaadó istentiszteletet tartottak **Sápi Zsolt** helyi lelképásztor közreműködésével. A megemlékezést a Petőfi Sándor-emléktábla megkoszorúzása zárta.

* A Tiszaújlaki Görögkatolikus Egyházközség meghívására Tiszaújlakon tartott közönségtalálkozót **Sebestyén Márta** Kossuth- és Liszt Ferenc-díjas magyar népdalénekes, előadóművész. Az énekesnő a Nagyboldogasszony ünnepe kapcsán kereste fel az egyházközséget, ahol együtt imádkozott, énekelt és beszélgetett a hívekkel.

* Megrendezték az 51. Tokaji Író-tábort *A folyóiratoktól a tankönyvekig – Az irodalom fórumai* témakörben. A tokaji eseményen kárpátaljai irodalmárok: **Dupka György**, **Finta Éva**, **Lengyel János**, **Lőrincz P. Gabriella**, az *Együtt* irodalmi folyóirat szerzői is részt vettek.

* Közös nyilatkozatban bírálta a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség (KMKSZ) és az Ukrajnai Magyar Demokrata Szövetség (UMDSZ) az Ukrajna nemzeti közösségeiről szóló törvénymódosító

javaslatot, amelynek a napokban megtartották a társadalmi vitáját.

* **Viskolcz Kálmán** történelmi rekonstrukciókat ajándékozott a Lehoczky Tivadar Kárpátaljai Megyei Helytörténeti Múzeumnak: a nevickei vár makettjét (XXI. századi állapot), egy ágyút és egy XVIII. századi tűzköves pisztoly talpait.

* Magyarország Ungvári Főkonzulátusa az augusztus 20-i nemzeti ünnep alkalmából **Fedor Aranka (Aurélia)** (1915–2000) virágcsendeleiteit állította ki. Az amatőr festő a második világháború után az első magyar tannyelvű hétosztályos iskola (jelenlegi Ungvári 10. Számú Dayka Gábor Középiskola) első igazgatónője volt Ungváron. Nyugdíjas éveit a festészetnek szentelte. Köszöntő beszédet mondott **Bacsikai József** főkonzul, **Dr. Zubánics László**, a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet elnöke.

* Kárpátalján tett látogatást **Novák Katalin**, Magyarország köztársasági elnöke, aki többek között Beregszászban találkozott a kárpátaljai magyar kisebbség képviselőivel. **Novák Katalin** augusztus 23-án Kijevbe utazott a Krími Platform soron következő találkozójára, amire az ukrán kormány hívta meg. Így a magyar államfő és **Volodimir Zelenszkij** ukrán elnök ismét személyesen találkozhattak.

* A tiszabökenyi Árpád-házi Szent Erzsébet római katolikus

plébánia kezdeményezésére, a Tiszaháti Tájékozódó Múzeum, a Tiszapéterfalvai kistérség és a Magyar Értelmisségiek Kárpátaljai Közössége (MÉKK) szervezésében a Tájékozódó Múzeum területén, a Fogarassy-kastély melletti görögkatolikus kápolnában tartották a III. Tiszaháti Szent István-napot.

* Megjelent a **Balázs F. Attila** vezette AB ART Kiadó gondozásában **Lengyel János** *Elgyönyört élet* című első verseskötete. Ez a Kortárs Költők című sorozat tizenegyedik kötete. A kötet szerkesztője: **A. Túri Zsuzsa**, sorozatszerkesztő: **Kürti László**, grafikai szerkesztő: **Fábián István**.

KÖNYVESPOLC – 2023

Az *Együtt* című irodalmi-művészeti-kulturális-humán tudományi folyóirat 2002–2023 között megjelent számai itt tekinthetők meg:

<http://kmmi.org.ua/konyvtar/folyoiratok/egyutt>

<https://epa.oszk.hu/html/vgi/boritolapuj.phtml?id=595>

Számláló: 33 097 megtekintés. Még júniusban 32 706 főt regisztráltak az OSZK honlapján, azóta **több mint 400 fővel bővült** az *Együtt* folyóirat iránt érdeklődők száma.

KÁRPÁTALJAI MAGYAR KÖNYVEK

(Sorozatszerkesztő és felelős kiadó: **Dupka György**)

MEGJELENT

Dupka Nándor: *Haklik Sándor vértanú. A Kárpátaljai Római Katolikus Egyház hitvallói (1945–1991).* Felelős szerkesztő: **Szemere Judit.** Kárpátaljai Magyar Könyvek 303. Intermix Kiadó–KMMI, Ungvár–Budapest, 2023.

Tárolt változata: <https://kmmi.org.ua>

Szülőföldünk, Tiszabökény és környéke (Honismereti olvasókönyv és munkafüzet). Összeállította: **dr. Dupka György.** Lektorálta: **dr. Zubánics László.** Felelős szerkesztő: **dr. Zékány Krisztina.** Fotók, archív felvételek, dokumentummásolatok:

Fuchs Andrea. Kárpátaljai Magyar Könyvek 302. Intermix Kiadó–KMMI, Ungvár–Budapest, 2023. Tárolt változata: <https://kmmi.org.ua>

ELŐKÉSZÜLETBEN

A GULAG–GUPVI-kutatók nemzetközi fóruma Kárpátalján, 2022. Nemzetközi emlékkonferencia, Beregszász, 2022. november 18. A Szolyvai Emlékpark Évkönyve. Összeállította, a jegyzeteket írta: **Dupka György.** Lektorálta: **Zubánics László.** Felelős szerkesztő: **Zékány Krisztina.** Szolyvai Emlékpark–MÉKK, Ungvár–Budapest, 2023.

Összeállította: Dupka György

SZERZŐINK

BRAUN LÁSZLÓ – 1971 (Szürte)
CSONTOS MÁRTA – 1951 (Szeged)
DUPKA GYÖRGY – 1952 (Tiszabökény–Budapest)
FINTA ÉVA – 1954 (Beregszász–Sárospatak)
GERZSENYI GABRIELLA – 1977 (Beregszász–Szigetmonostor)
HORVÁTH LÁSZLÓ IMRE – 1981 (Budapest)
KOVÁCS SÁNDOR – 1954 (Eszeny–Budapest)
KULIN ÁGNES – 1989 (Ungvár)
MARCSÁK GERGELY – 1990 (Beregszász)
MEGYERI EDIT TÜNDE – 1973 (Nagyszőlős–Rábaszentandrás)
NAGY GÁSPÁR (1949–2007)
PÓSA ZOLTÁN – 1949 (Budapest)
SHREK TÍMEA – 1989 (Beregszász)
SZABÓ ESZTER IDA – 1989 (Beregszász–Sárospatak)
SZ. KÁRPÁTHY KATA – 1999 (Beregújfalu)

Lapszámunkat Kulin Ágnes festőművész munkáival illusztráltuk.